

VTM Semi Purhonen

SUKUPOLVIEN ONGELMA

*Tutkielmia sukupolven käsitteestä,
sukupolvi-tietoisuudesta ja suurista ikäluokista*

Akateeminen väitöskirja

Esitetään Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi Helsingin yliopiston päärakennuksen (Fabianinkatu 33, 4. krs) pienessä juhlasalissa lauantaina toukokuun 5. päivänä 2007 klo 10.

Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia nro 251

SUKUPOLVIEN ONGELMA

SUKUPOLVIEN ONGELMA

*Tutkielmia sukupolven käsitteestä,
sukupolvitietoisuudesta ja suurista ikäluokista*

SEMI PURHONEN

Akateeminen väitöskirja
Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia nro 251
Research Reports No. 251, Department of Sociology, University of Helsinki

© Semi Purhonen

ISBN 978-952-10-3832-7 (nid.) | ISBN 978-952-10-3833-4 (PDF) | ISSN 0438-9948
Ulkoasu Aleks Salokannel / Sisin | Painanut Yliopistopaino Helsingissä 2007

Historical generations are not born; they are made.

– Robert Wohl, *The Generation of 1914* (1979)

SISÄLLYS

Esipuhe	9

YHTEENVETOLUKU

1. Sukupolven käsite sosiologian historiassa	15
2. Tutkimuksen tarkoitus	73
3. Aineistot ja menetelmät	76
4. Tutkimuksen tulokset	81
5. Väitöskirjan osa-artikkeleiden sisällöstä	85
6. Lopuksi: sukupolvien ongelma säilyy Kirjallisuus	93 100

ARTIKKELIT

I Sukupolvikäsitteen kolme ulottuvuutta: Sukupolven diskursiivisen dimension merkitys sukupolvitietoisuuden rakentumisessa	119
II Suurten ikäluokkien itsetietoisuus sukupolvena	145
III Sukupolvikokemukset, sukupolvitietoisuus ja eliitti: Sukupolvien ”ongelma” suurten ikäluokkien elämäntarinoissa	159
IV Suurten ikäluokkien sisäiset jaot yhteiskunnallisena sukupolvena	215
V Onko Attac sukupolviliike? (Ja mikä sukupolviliike oikein on?)	269
VI Sukupolvet paperilla: Kuinka käyttää Bourdieun sosiologiaa ”generationalismien” haastamiseen?	329

ARTIKKELIEN ALKUPERÄISET JULKAISUTIEDOT

- I Purhonen, Semi (2002a) Sukupolvikäsitteen kolme ulottuvuutta: Sukupolven diskursiivisen dimension merkitys sukupolvitietoisuuden rakentumisessa. *Sociologia* 39:1, 4–17.
- II Purhonen, Semi (2002b) Suurten ikäluokkien itsetietoisuus sukupolvena. *Hyvinvointikatsaus* 1/2002, 37–41.
- III Purhonen, Semi (2005a) Sukupolvikokemukset, sukupolvitietoisuus ja eliitti: Sukupolvien ”ongelma” suurten ikäluokkien elämäntarinoissa. Teoksessa Antti Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 222–269.
- IV Purhonen, Semi (2007) Suurten ikäluokkien sisäiset jaot yhteiskunnallisena sukupolvena. Teoksessa Semi Purhonen, Tommi Hoikkala & J. P. Roos (toim.) *Suuret ikäluokat sukupolvena*. Helsinki: Gaudeamus. Ilmestyy.
- V Purhonen, Semi (2005b) Onko Attac sukupolviliike? (Ja mikä sukupolviliike oikein on?) Teoksessa Tommi Hoikkala, Sofia Laine & Jyrki Laine (toim.) *Mitä on tehtävä? Nuorison kapinan teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Loki-kirjat & Nuorisotutkimusverkosto, 239–288.
- VI Purhonen, Semi (2006) Sukupolvet paperilla: Kuinka käyttää Bourdieun sosiologiaa ”generationalismin” haastamiseen? Teoksessa Semi Purhonen & J. P. Roos (toim.) *Bourdieu ja minä: Näkökulmia Pierre Bourdieun sosiologiaan*. Tampere: Vastapaino, 177–226.

ESIPUHE

Tämä tutkielma sai alkunsa syksyllä 1999, kun J. P. Roos pyysi minua hänen ja Tommi Hoikkalan Suomen suuria ikäluokkia koskevan tutkimushankkeen tutkimusavustajaksi. Olin tuolloin vielä sosiologian perustutkinto-opiskelija ja tekemässä pro graduani aivan toisesta aiheesta. Hankkeeseen oli kerätty vuonna 1998 suuria ikäluokkia ja sukupolvien teemaa kartoittava iso kyselyaineisto. Puhe oli, että kokoa aineistosta Roosin ja Hoikkalan käyttöön nopealla aikataululla eräänlaisen perusraportin, jonka pohjalta voisi hahmotella erilaisia jatkotarkastelun aiheita. Perusraportti valmistui ajallaan, alkuvuodesta 2001 myös gradu – suuria ikäluokkia sukupolvena käsittelevä (Purhonen 2001). Alkuun hieman rutiinimaiselta vaikuttanut urakkaluonteinen työtehtävä oli muuttunut aidosti kiinnostavaksi tutkimuskysymykseksi, joka vei mukanaan.

Nyt, vuoden 2006 lopulla, on tullut aika vetää yhteen noin kuuden viime vuoden mittainen tutkimusjakso. Käsitteilyn aiheena ovat yhä paitsi suuret ikäluokat sukupolvena, myös ja ennen kaikkea yleisempi kysymys, jota nimitän Karl Mannheimia mukaillen *sukupolvien ongelmaksi*. Sillä ongelmia sukupolviin ja sukupolven käsitteeseen – oli kyse sitten termin arkisesta tai sosiologisesta käytöstä – toden totta sisältyy. Enkä yritä edes väittää, että tässä tutkimuksessa niitä kaikkia ratkottaisi. Sen sijaan toivon, että tutkimuk-

seni olisi omalta osaltaan murentamassa sellaista viattomuutta ja itsestäänselvyiden verhoa, joka sukupolven käsitteen käyttöä usein luonnehtii.

Aloittaessani tutkimusta suhtauduin aiheeseeni mutkattomasti ja innostuneesti, ehkä hieman juhlallisestikin. Pidän sosiologista sukupolvikonseptiota (vaikken sitä kovin perusteellisesti tuntenutkaan, tai ehkä juuri siksi) oivallisena välineenä yhteiskunnallisen muutoksen jäsentämisessä. Tutkimuksen edetessä kantani käsitteen suhteen muuttuivat vähä vähältä epäilevimmiksi ja kriittisemmiksi. Alkoi näyttää yhä enemmän siltä, että sukupolven käsite myös hämärtää asioita – ja että monet ongelmat juontavat juurensa aina sukupolven käsitteelliseen ominaislaatuun ja siihen taustaan asti, josta käsite on syntynyt. Tämä ei tarkoita sitä, että sosiologinen sukupolvikäsite olisi käyttökelvoton. Sen sijaan olen pyrkinyt hahmotamaan uudenlaista tarkastelutapaa, jossa sukupolven käsite – ja siihen tiiviisti liittyvä ajatus sukupolvitietoisuudesta, sukupolvista kollektiivisen samaistumisen kohteena – on edelleen sosiologisesti kiinnostava kategoria, mutta jossa käsitteeseen liittyvät ongelmat voidaan myös ottaa huomioon.

Yhtenveto-osan lisäksi väitöskirjani koostuu itsenäisistä artikkeleista – tai paremminkin tutkielmista –, joita on yhteensä kuusi. Artikkelien kirjoitusjärjestys poikkeaa hieman siitä, missä järjestyksessä ne tämän työn osana esitetään. Lähinnä tämä koskee artikkeleita IV, joka on kirjoitettu viimeiseksi ja joka on vasta ilmestymässä. Kaikki artikkelit erittelevät omilla tavoillaan sukupolven käsitteen ongelmallisia piirteitä: sukupolvien ongelmaa. Kaikki artikkelit niin ikään lähestyvät sukupolven käsitettä ennen muuta sukupolvitietoisuuden näkökulmasta, sen mahdollisuuden kautta, että sukupolvi voi toimia kollektiivisen identiteetin muotona ja sellaisena samaistumisen kohteena, jolla on sosiaalista ja yhteiskunnallista merkitystä. Artikkeleista kolme – artikkelit II, III ja IV – käsittelee mainittuja kysymyksiä empiirisesti kohteenaan Suomen suuret ikäluokat. Myös sukupolvien ja yhteiskunnallisten liikkeiden välistä suhdetta käsittelevä artikkeli V nojaa empiiriseen aineistoon, joka sivuaa osittain myös suuria ikäluokkia. Artikkeliosuuden aloittava (I) ja päättävä (VI) artikkeli ovat luonteeltaan yksinomaan teoreettisia.

Tutkielmani yhteenveto-osion aloitan esittämällä katsauksen sukupolven käsitteen käyttötavoista ja muodonmuutoksista sosiologian historiassa. Jakso muodostaa sen teoreettisen taustakeskustelun, josta työni yhtäältä ponnistaa ja johon sen kontribuutio toisaalta kohdistuu. Sen jälkeen esittelen tutkimukseni tarkoituksen, siinä käyttämäni aineistot ja menetelmät sekä keskeiset tulokset. Lopuksi erittelen vielä artikkeleiden sisältöä tiivistetyssä muodossa ja pohdin lyhyesti niitä sukupolven ongelmia, joihin vastedes aihepiiristä – toivottavasti – tehtävät tutkimukset voivat paneutua tätä tutkimusta syvällisemmin.

* * *

Olen saanut tutkimukseni eri vaiheissa apua, tukea, kommentteja ja palautetta monilta eri tahoilta, joita en kaikkia tässä voi edes muistaa. Kiitos kuuluu ensinnäkin J.P. Roosille, jonka tukeen ja kannustukseen olen voinut aina luottaa. Häneltä olen saanut ohjauksen lisäksi myös toisen tärkeän asian: tilan ja luottamuksen, joka on tehnyt itsenäisen työn mahdolliseksi. Kiitän myös toista alkupe räisen tutkimushankkeemme jäsentä ja ohjaajaa Tommi Hoikkalaa, joka on alusta saakka kannustanut minua työssäni.

Arto Noroa kiitän kommentteista, keskusteluista ja kannustuksesta, jota olen häneltä saanut työni kaikissa vaiheissa. Keijo Rahkosta kiitän tekstieni kommentoinnista ja tukemisesta, joka on ollut tärkeää etenkin työni viimeisinä vuosina. Elina Haavio-Mannilaa kiitän tuesta ja kannustuksesta, joka oli erityisen tärkeää tutkijan- taipaleeni alkuvaiheessa.

Kiitän Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen ja yhteiskuntapolitiikan (silloisen sosiaalipolitiikan) laitoksen yhteisen ns. STEP-tutkijaseminaarin – jonka toimintaan osallistuin säännöllisesti syksystä 2001 kevääseen 2005 – väkeä keskusteluista, jotka veivät tutkimustani eteenpäin. Erityisesti kiitän mainittuna ajanjaksona seminaarin johtajina toimineita Risto Alapuroa ja Risto Eräsaarta.

Edellä mainittujen lisäksi kiitän seuraavia työtäni eri vaiheissa jollain hyödyllisellä kommentilla, keskustelulla tai muulla tavoin edesauttaneita henkilöitä: Suvi Ervamaa, Kalle Haatanen, Risto

Heiskala, Eeva Luhtakallio, Klaus Mäkelä, Anna Rotkirch, Kimmo Saaristo, Aino Sinnemäki, Teemu Turunen ja Sampo Villanen. Antti Gronowia kiitän paitsi säännöllisestä lounasseurasta, myös sosiologiaa koskevista keskusteluista ja työni kommentoinnista. Ns. Sunnuntai-piiriä kiitän vuosien varrella käydyistä virikkeellisistä keskusteluista, joskin parina viime vuonna olen huomannut, että sunnuntai-iltoja voi viettää myös muutoin kuin keskustelemalla kriittiseen sävyyn sosiologiasta ja joskus filosofiastakin.

Työni esitarkastajia Antti Karistoa ja Martti Siisiäistä kiitän heidän lausuntojensa sisältämistä hyödyllisistä kommenteista. Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitosta kiitän viihtyisän työympäristön tarjoamisesta ja Helsingin yliopiston sosiologian laitosta siitä, että se on ottanut väitöskirjani julkaisusarjaansa.

Olen kiitollinen seuraaville tahoille, jotka ovat tukeneet tutkimustani taloudellisesti: Koneen Säätiö, Suomen Kulttuurirahasto, Helsingin yliopiston omat tutkimusmäärärahat, Nuorisotutkimusverkosto, Helsingin yliopiston rehtori ja Suomen Akatemia.

Lopuksi haluan kiittää – suuriin ikäluokkiin kuuluvia – vanhempiani kaikesta heiltä saamastani tuesta, joka on osaltaan mahdollistanut paitsi tämän tutkimuksen tekemisen, myös sen, että aikanaan ylipäättään ryhdyin opiskelemaan.

Anna-Kaisaa kiitän kärsivällisyydestä ja rakkaudesta – siitä, että viime vuosina arki on tuntunut usein myös juhralta.

Snellmaninkadulla maaliskuussa 2007

Semi Purhonen

YHTEENVETOLUKU

1. SUKUPOLVEN KÄSITE SOSIOLOGIAN HISTORIASSA

1.1 Sukupolven käsitteen monet merkitykset ja modernin murros

Sukupolvi on sotkuinen käsite. Tästä ovat lähestulkoon kaikki sukupolvista kirjoittavat sosiologit samaa mieltä. Ongelmien katsotaan juontuvan yleensä siitä, että käsitettä käytetään niin monissa yhteyksissä ja merkityksissä. Käsitettä käytetään varsin yleisesti myös tavallisessa arkikielessä.

Oxford English Dictionary (2006) jakaa englanninkielisen sukupolvea tarkoittavan sanan (*generation*) merkitykset kaikkiaan seitsemään pääkategoriaan, jotka voidaan ryhmittää sen mukaan, onko kyse generoitumisen prosessista (*the action of generation*) vai siitä mikä generoituu (*that which is generated*). Jälkimmäisen ryhmän ensisijainen merkitys viittaa ”saman vanhemman tai vanhempien jälkeläisiin, joita pidetään yhtenä asteena tai askeleena henkilön tai perheen polveutumisessa edeltäjästään”, jolloin sukupolvet voidaan laskea järjestykseen ja puhua esimerkiksi perheen ensimmäisen tai toisen sukupolven jäsenistä. Toinen päämerkitys viittaa ”kaikkiin yksilöihin, jotka ovat syntyneet suunnilleen saman periodin aikana”. Tätä määritelmää vielä täydennetään toteamuksella, että historiallisessa katsannossa sukupolvilla tarkoitetaan vanhempien ja heidän lastensa syntymän välistä aikaa, joka on yleensä laskettu kolmeksi kymmeneksi vuodeksi (tai kolmeksi sukupolveksi vuosisadassa). Viimeinen *OED*:n termille *generation* antama mer-

kitys viittaa adjektiivin ”sukupolvitietoinen” (*generation conscious*), substantiivin ”sukupolviukuilu” (*generation gap*) ja sen mahdollisuuden olemassaoloon, että muita asioita voidaan ylipäätään tarkastella sukupolviin liittyvinä (*generational*).

Sukupolven käsitteen sosiologiset käyttötavat eivät kaikessa kirjavuudessaan poikkeakaan erityisen radikaalisti käsitteen arkimerkityksistä. Karkeasti ottaen sosiologisessa keskustelussa sukupolvea käytetään kahdessa eri merkityksessä (erotteluista tarkemmin, ks. esim. Kertzer 1983; Kohli 1996; Corsten 1999; Höpflinger 1999; Attias-Donfut & Arber 2000).

Ensimmäinen käyttötapa kytkee sukupolven sukulaisuusjärjestelmän osaksi (vrt. *OED*:n ensimmäinen merkitys edellä). Tämä termin genealoginen, suvun sisäinen ja pohjimmiltaan biologinen merkitys on hallitsevassa asemassa muun muassa suuressa osassa antropologiaa, perhesosiologiaa, elämäntutkimusta, ikääntymisen, nuorison, sosiaalisen liikkuvuuden ja siirtolaisuuden tutkimusta sekä keskusteluissa socialisaatiosta ja kasvatuksesta, vanhempien ja lasten välisistä ristiriidoista, jne. Näin ymmärretty perhesukupolvi on kaikkien yhteiskuntien ikään liittyvän sosiaalisen organisaation perusmuoto (Eisenstadt 1956, 321).

Toisen sukupolven käsitteen sosiologisen käyttötavan lähtökohta on yksittäistä perhettä tai sukua kollektiivisempi. Sukupolvi koostuu tällöin kaikista jollain tavoin rajatun ajankohdan sisällä syntyneistä ihmisistä (vrt. *OED*:n toinen merkitys edellä). Usein, muttei aina, merkitystä täydennetään ajatuksella, että ihmiset eivät ole vain saman ikäisiä, vaan heitä myös yhdistää jokin yhteinen kokemus – yleensä tämän ajatellaan olevan erityisesti nuoruuden kokemus –, joka erottaa heitä muun ikäisistä ihmisistä, ja että sen vuoksi on perusteltua kutsua heitä sukupolveksi. Ilman jälkimmäistä, yhdistävään kokemukseen viittaavaa luonnehdintaa sukupolvi on synonyymi termeille ikäluokka, ikäryhmä tai kohortti. Monissa tutkimuksissa termiä sukupolvi käytetään vielä sitäkin arkisemmin, puhuttaessa esimerkiksi ”nuoresta sukupolvesta”, vaikka tarkoitetaan itse asiassa nuoruutta elämänvaiheena ja viitataan siihen banaaliin tosiasiaan, että maailmassa on eri-ikäisiä (so. myös heitä vanhempia) ihmisiä.

Osa termin kollektiivisella tasolla liikkuvista sukupolvitutkimuksista käyttää käsitettä ikään kuin perhesukupolvista suoraan aggregaattitasolle yleistäen. Näin on yleensä esimerkiksi sukupolvien välisestä solidaarisuudesta, sukupolvisopimuksesta, sukupolvitilinpidoista tai eläkepommista käydyissä keskusteluissa. Niissä ei yleensä viitata yhdistäviin kokemuksiin, vaan sukupolvi on puhuttu demografinen käsite ja voitaisiin korvata pelkällä ikäkohortilla – mutta tällöin jouduttaisiin samalla luopumaan perhesukupolviin liittyvistä mielikuvista. Valtaosa sukupolvea kollektiivisena ilmiönä tarkastelevista sosiologisista tutkimuksista ymmärtää kuitenkin sukupolven siten (vrt. *OED*:n viimeiset merkitykset edellä), että sen jäsenet jakavat jonkin heitä yhdistävän kokemuksen, että sen jäseniä luonnehtii tietoisuus sukupolvensa erityislaadusta (*generation-conscious*) ja että sukupolvi näiden piirteidensä takia eroaa myös joidenkin muiden asioiden suhteen (*generational*) toisen ikäisistä, etenkin vanhemmista ihmisistä (*generation gap*). Näin ymmärrettyä sukupolven käsitettä on kutsuttu paitsi yhteiskunnalliseksi sukupolveksi – joksi sitä tässä tutkimuksessa kutsun –, asiayhteydestä riippuen myös sosiaaliseksi, historialliseksi, poliittiseksi tai kulttuuriseksi sukupolveksi.

Seurauksena sukupolven käsitteen monista merkityksistä on, että käsitettä ei ole käytetty vain eri tavoilla eri tutkimuksissa, vaan sen merkitys on voinut vaihdella – kirjoittajan sitä luultavasti tarkoittamatta – myös yhden ja saman tutkimuksen sisälläkin (ks. Kertzer 1983, 128–130; vrt. Närvänen & Näsman 2004). Yleensä johdopäätös tästä epäselvyydestä on ollut, että sosiologiassa käsitettä tulee käyttää harkiten ja sen käytön yhteydessä olisi aina hyvä spesifioida sen tarkoitettu viittausala. Sitä, kuinka hyvin tässä onnistutaan, voidaan arvioida tapauskohtaisesti. Käsitteen käyttöalue on myös haluttu rajata koskemaan vain tiettyä tarkoitusta, yleensä suvun sisäisiä sukupolvia, jolloin yhteiskunnallisen sukupolven tilalle tarjotaan teknisempää kohortin käsitettä (Ryder 1965; Elder 1975; Kertzer 1983; Riley 1987). Äärimmillään on esitetty, että koko sukupolven käsitteestä tulisi luopua (Laslett 2005).

* * *

Sukupolven – tai paremminkin generaation – käsitteen juuret ovat antiikissa. Termin genealoginen merkitys onkin lähes ikaikainen. Sukupolven merkitys ei kuitenkaan antiikissakaan ollut yksiselitteinen.

Kuten englannin kielessä, antiikin kreikan ja latinan termit sukupolvelle (*genos, genea, genesis, gonē, genus, generatio*, jne.) kantoivat laaja-alaisia merkityksiä, syntymästä ja reproduktiosta ikään, elämänvaiheeseen, elämänkuluun, rotuun, perheeseen tai jopa lajiin. Kaikki nämä sanat juontuvat yhteisestä indoeurooppalaisesta juuresta **gen-* (...), jonka fundamentaalinen merkitys on ”tulla olemassa olevaksi”. Mutta jopa silloin kun se on sidottu perustavaan merkitykseensä, sukupolven käsite säilyttää äärimmäisen suhteellisuuden: lapsi muodostaa sukupolven vain suhteessa omiin vanhempiinsa (...). Sukupolvi on siten, sekä antiikkisessa käytössä että nykyisin, viitepiste suurelle joukolle käsitteitä, silkan olemassaolon metafora. Kuten verbi *olla*, sukupolvi vaatii adjektiivia kontekstikseen, suhteellisuuden predikaattia, ennen kuin se tarttuu merkitykseen. (Nash 1978, 2; kaikki käännökset ovat omiani, ellei toisin mainita.)

Antiikissa sukupolvi viittasi ennen kaikkea ajan kulumiseen itsensä ja oli tärkeä väline sen rationaaliseksi jäsentämiseksi. “Kolmesta elämän aikaisesta sukupolvesta kehittyi systemaattinen tapa suvun historian järjestämiseksi: genealogia, kuvaus (*logos*) sukupolvista (*genea*)” (Nash 1978, 15–16). Tähän ikaikaiseen genealogiseen, polveutumista tarkoittavaan merkitykseen kytkeytyy myös suomen kielen sanan ”sukupolvi” synty. On kuitenkin helppo nähdä, että sukupolvi on antiikista peräisin olevaan käsiteperheeseen nähden – *genesis, geeni, genomi, genius, generoitua, generaatio*, jne. – erityistapaus. Sukupolven käsitteen alkuperän jäljittäminen on kuitenkin melko hankalaa, sillä kattavimmissakaan suomen kielen etymologisissa sanakirjoissa (Kulonen 1992–2000; Häkkinen 2004) ei ole siitä hakusanaa.

Erityistä sanassa sukupolvi on ensinnäkin tietysti se, että se ottaa etuliitteellään eksplisiittiseksi viittauskohteekseen suvun. Tämä saattaa olla yksi syy sille, miksi suomen kielen sanaa sukupolvi on aivan erityisen vaikea irrottaa alkuperäisestä sukuun liittyvästä kontekstistaan. Sukua keskeisempi on silti sanan jälkimmäinen osa, ”polvi”, koska se viittaa yhteen olemassa olevaksi tulevista kuvaavaan verbiin (”polveutua”) ja vertautuu siten sanaan *generation*. Polven yksi merkitys onkin ollut ”ikä- tai sukupolvi; ajanjakso, aika”. Toisaalta myös ”suku” on peräisin vartalosta *suke-, jonka johdoksia on myös verbi ”sukeutua”, joka viittaa merkityksiin ”synnyttää, siittää, luoda”. (Ks. Kulonen 1992–2000, vol. 2, 392; vol. 3, 210; Häkkinen 2004, 1203–1204.) *Kielitoimiston sanakirja* (2005) määrittelee ”sukupolven” pelkäksi polveksi, ja erityisesti polven 5. ja 6. merkityksen mukaan, joista edellinen viittaa henkilöihin ”jotka jonkun jälkeläisten tai esivanhempien sarjassa edustavat samaa polveutumisasatetta” ja jälkimmäinen ”samanikäisiin tai samaan aikaan eläviin (tai eläneisiin) ihmisiin, ikä-, sukupolvi. *Nuori polvi*.” Nämä polven merkitykset ovat toisin sanoen aivan samoja kuin englanninkielisen substantiivin *generation* edellä esitellyt perusmerkitykset.

Sekä sana ”suku” että sana ”polvi” ovat esiintyneet suomen kirjakeleessä *Agricolasta* alkaen (Häkkinen 2004, 942, 1204). Vähäisessä – nykyisin olemattomassa – käytössä sukupolven synonyyminä on ollut myös suora lainatermi ”generaatio”, jonka esimerkiksi Otavan *Uusi sivistyssanakirja* vuodelta 1980 vielä tunnistaa (Aikio 1980).

* * *

Sukupolven perusmerkitykset – perhesukupolvi ja yhteiskunnallinen sukupolvi – eroavat toisistaan keskeisellä tavalla sen suhteen, miten ne jäsentävät sosiaalisesti koettua aikaa, kulttuurin välittymistä sukupolvelta toiselle ja historiallista muutosta ylipäätään. Sukupolven sukulaisuusjärjestelmän osaksi sitova käsitys hahmottaa sukupolvisyökin biologisesti, jolloin sukupolvet seuraavat toisiaan katkeamattomana virtana ja säännöllisin väliajoin. Sukupolvien välinen jatkuvuus muodostikin perustan traditioiden huomattavalle pysyvyydelle muutoin muutoksille alttiissa antiikin maailmassa.

Antiikin Kreikassa ”asenteet sukupolven mukaiselle käyttäytymiselle olivat niin jäykkiä, etteivät ne sallineet sosiaalisesti mahdollisia vaihtoehtoja” (Nash 1978, 18).

Yhteiskunnallisen sukupolven käsite on tässä suhteessa aivan erilainen. Siinä sukupolvien synty- ja muotoutumisehdot ovat historiallisesti kontingentteja, minkä vuoksi sukupolvien ketjuuntumisesta, sukupolvisyklin ajallisesta vaihtelusta tai sukupolvisuhteiden rakentumisesta ylipäätään on vaikea sanoa mitään yleispätevää. Yhteiskunnallisten sukupolvien rakentuminen on yhteydessä yhteiskunnan muutosnopeuteen; nopean muutoksen oloissa voi olla mielekästä puhua sukupolvieroista hyvinkin lyhyellä aikavälillä, jolloin sukupolvet ikään kuin lyhenevät (vrt. Berger 1960, 11). Staattisessa yhteiskunnassa ei ole kuin muodollisia sukupolvieroja. Näin ollen voi ajatella, että

sosiologinen sukupolvi voi kattaa useita biologisia sukupolvia. Monien traditionaalisten yhteiskuntien koko historia voi edustaa vain yhtä sosiologista sukupolvea. Meille on kerrottu, että Kuningas Daavidin ajan ja Babylonin Vankeuden välillä oli neljätoista sukupolvea, mutta sosiologisia sukupolvia oli vain yksi. Esimerkki on osuva, koska se tuo esiin suurten historiallisten tapahtumien ja kokemusten merkityksen sosiologisten sukupolvien rakentumisessa. (Abrams 1982, 256.)

Yllä oleva lainaus havainnollistaa hyvin kahden sukupolven käsitteen merkitysten eroja. Vakaissa traditionaalisissa yhteiskunnissa perhesukupolvet seuraavat toinen toisiaan ”reproduoiden itsensä identtisesti, korvaten saman samalla”, jolloin yhteiskunnallisten sukupolvien mukaisissa jaotteluissa ei ole mieltä (Kriegel 1978, 23). Mutta sikäli kuin oletetaan, että erilaisia yhteiskunnallisia mullistuksia on ollut olemassa kautta historian, yllä oleva lainaus Philip Abramsilta ei pysty selittämään, miksi sukupolvi yhteiskunnallisessa merkityksessä on niin tuore käsite – ja miksi omaa erityistä nuoruuden sukupolvikokemusta artikuloivat yhteiskunnalliset liikkeet niin ikään ovat historiallisesti verraten uusi ilmiö (ks. Braungart

1984). Sukupolven käsitteen yhteiskunnallinen merkitys – johon tässä työssä tästä eteenpäin rajaudutaan – syntyi vahvassa mielessä vasta 1800-luvun Euroopassa ja kiteytyi yhteiskuntatieteellisiksi teorioiksi 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä (esim. Kriegel 1978; Wohl 1979; Eisenstadt 2001; Jureit & Wildt 2005). Voikin sanoa, että yhteiskunnallisessa merkityksessä sukupolvi on vahvassa mielessä *moderni* käsite ja ilmiö (vrt. Bude 2005, 31–32).

Miten moderni tässä yhteydessä tulisi ymmärtää? Tuntuu houkuttevalta ajatella asiaa Reinhardt Koselleckin ja hänen kollegojensa massiivista ”historiallisia peruskäsitteitä” koskevaa käsitehistoriallista projektia vasten, joka tarkastelee poliittis-sosiaalisen käsitteistön murrosta modernin yhteiskunnan syntyvuosien, niin sanotun *Sattelzeitin* (1750–1850), aikana (ks. esim. Koselleck 1972; 2004/1979). Huomionarvoista on, että Koselleck ja kumppanit *eivät* sisällyttäneet sukupolven käsitettä omiin tutkimuksiinsa. Heinz Bude (2005, 31) onkin hieman kitkerästi todennut, että sukupolvi ei ilmeisesti siten ole heidän mielestään tarpeeksi merkittävä ”historiallinen peruskäsite”. Tätä voi pitää erikoisena ensinnäkin siksi, että kyse on nimenomaan saksalaisista käsitehistorioitsijoista, kun ottaa huomioon sen, että Saksa on ollut alusta alkaen yhteiskunnallisista sukupolvista käytyvän keskustelun johtava maa. Toiseksi laiminlyönti on yllättävä siksi, että sukupolven käsitteen muodonmuutokset tuntuvat sopivan käsitehistorioitsijoiden perusajatuksiin erittäin hyvin. Tässä esittämäni ajatus modernin sukupolven käsitteen synnystä Koselleckin yleisen tarkastelutavan kannalta ei ole läpeensä omaperäinen, sillä erään viimeaikaisen sukupolvia käsittelevän artikkelikokoelman koko otsikon ”*Generationen: Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs*” voi lukea asiaan liittyväksi kommentiksi (vrt. erityisesti sen artikkeleista Jureit & Wildt 2005; Wildt 2005; Kittsteiner 2005).

Koselleck esittää teesin yhteiskunnan rakenteen ja sitä kuvaavan semantiikan sekä niissä tapahtuvien muutosten yhteneväisyydestä. Keskeistä modernin läpimurrosta on aikakäsitysten muutos. Tulevaisuus alkaa näyttäytyä entistä avoimemmalta.

Aika voidaan nyt itsessään tulkita joksikin uudeksi, sillä tulevaisuus tuo tullessaan jotain muuta, nopeammin

kuin koskaan ennen on näyttänyt mahdolliselta. Friedrich Schlegel totesi vuonna 1829: ”Mikään aika koskaan aiemmin ei ole ollut näin voimakkaasti, läheisesti, ekskluusiivisesti ja yleisesti sidoksissa tulevaisuuteen kuin nykyisyytemme”. (Koselleck 2004/1979, 242.)

Muutos huipentuu siihen, että kokemusten tila (*Erfahrungsraum*) ja odotushorisontti (*Erwartungshorizont*) erkanevat toisistaan: ”Aikaisempien kokemusten ja tulevan odotuksen väliin avautui kUILU, menneen ja nykyisyyden välinen ero kasvoi, niin että eletty [nyky-]aika koettiin murtumana, siirtymäkautena jossa uusi ja odottamaton jatkuvasti tapahtuivat” (Koselleck 2004/1979, 244). Muutos näkyy myös yksittäisissä käsitteissä, siinä, kuinka ne abstrahoituvat konkreettisista yleisiksi ja muuttuvat luonteeltaan temporaalisiksi, tulevaisuuteen suuntautuvaa liikettä kuvaaviksi.

Käsitteen ja käsitetyn välinen suhde kääntyy nurinpäin ja painopiste siirtyy ennakoiviin, tulevaisuuden muokkamiseen tähtääviin kielellisiin ilmauksiin. Näin syntyy käsitteitä, jotka viittaavat empiirisesti ratkaistavissa olevan tuolle puolen menettämättä kuitenkaan poliittista ja sosiaalista ulottuvuuttaan. (Koselleck 1972, xviii; sit. ja suom. Kangas 2001, 13.)

Syntyy pitkä lista käsitteitä – erilaisia ismejä, mutta myös viattomamman ja formaalimman tuntuisia käsitteitä, joiden implikaatiot ajallisuuden suhteen muuttuvat verrattuna aiempaan –, jotka kantavat mukanaan projektiota historiallisesta liikkeestä ja tulevaisuuden perspektiivistä. Näitä ovat mm. ”vallankumous”, ”kriisi”, ”emansipaatio”, ”diktatuuri” ja ”edistys”. Lopulta ”poliittisista ja sosiaalisista käsitteistä tulee historiallisen liikkeen ohjaamisen instrumentteja”. (Koselleck 2004/1979, 246–248.) Risto Kangas (2001, 13) on esittänyt, että prosessin kuluessa ”samalla tavalla kuin konkreettisista kehitysaskelista tuli ’edistys’ sinänsä tai erityisistä historioista ’historia’ sinänsä, niin yhteiskunnan käsite abstrahoitui konkreettisista sosiaalisista yhteisöistä ’yhteiskunnaksi’ sinänsä”. Samalla tavoin

voidaan nähdäkseni ajatella myös sukupolven käsitteestä: se abstrahoitui konkreettisesta perheyhteydestä yleiseksi yhteiskunnalliseksi kategoriaksi, jolla on suoria implikaatioita ajallisuuden ja yhteiskunnan kehityksen – edistyksen – suhteen.

Sukupolven käsite viittaa jo lähtökohtaisesti syntymään ja ”olemassa olevaksi tulemiseen” ja siten liikkeeseen kohti nykyisyyttä ja tulevaisuutta. 1800-luvulla käynnistyneen kehityskulun tuloksena käsite alettiin kuitenkin ymmärtää termin ikiaikaiseen merkitykseen nähden yhä selvemmin kollektiivisen tulevaisuuden ja yhteiskunnan kehityksen kannalta. Keskeistä muutoksessa on nuoruuden saama erityisasema ikävaiheena, ajatus nuorisosukupolvista, jotka edustavat tulevaisuutta jo nykyisyydessä.

Merkillepantavaa on, että Koselleck käyttää paikoitellen aikakäsitysten muutosta kuvatessaan sukupolven käsitettä – mutta ei kiinnitä mitään huomiota siihen, että sukupolven käsite voisi olla myös itsessään kuvaamiensa muutosten kohteena. Kuvatessaan sitä, kuinka yhdeksi ymmärretty ajan prosessi muuttui moninaiseksi ja yhtä aikaa olemassa oleviksi useiden eri aikojen dynamiikaksi, hän viittaa muun muassa siihen, kuinka aikaisemmin ”sukupolvet elivät samassa kokemuksellisessa tilassa”, vaikka niiden perspektiivit saattoivat ”vääristyä poliittisen sukupolven ja yhteiskunnallisen näköalapaikan mukaisesti”. Sitten on sen sijaan syntynyt ”tietoisuus elämisestä siirtymävaiheessa, joka porrastaa kokemuksen ja odotusten välisen eron eriytyneiksi ajallisiksi vaiheiksi.” (Koselleck 2004/1979, 269.) Myös uudemmassa tutkimuksessaan ”aikakerrostumista” (Koselleck 2000), joiden mukaan kaikki ihmiselämä ja toiminta voidaan näkemyksen mukaan jäsentää ja jotka kukin muuttuvat erilaisilla nopeuksilla, Koselleck keskustelee sukupolvesta ajallisena järjestyskäsitteenä, muttei kiinnitä huomiota itse käsitteen moderniin ominaislaatuun.

* * *

Samoin kuin Arto Noro on todennut keskustelussaan aikalaisdiagnosista, että ohikiitävään nykyhetkeen ja tulevaisuuteen suuntautuessaan moderniteetti ”on tuomittu etsimään ajanhenkeään” (Noro

2004, 25–26), voidaan todeta, että se on samasta syystä tuomittu etsimään myös uusinta sukupolvea. Uuden sukupolven etsintä kie-toutuu tiukasti kysymykseen ajanhengestä ja aikakauden luonteesta, eikä tuo aikakausi voi olla mikään muu kuin moderni, tulevai-suuteen suuntautuva ”uusi aika”.

Yhteiskunnallisia sukupolvia määrittäviä käsitteitä luonnehtii nimenomaan se, että ne pyrkivät esittämään uuden tulkinnan modernin ajan luonteesta. Ei ole sattumaa, että idea yhteiskunnallisista sukupolvista historiallisina toimijoina ja muutoksen alullepanijana herätti ensimmäistä kertaa laajamittaista kiinnostusta ja suoranaista innostusta samaan aikaan modernin tulkinnoista äärimmäisim-män, futurismin, kanssa. Teoreettisen kodifikaation tuolloin saanut yhteiskunnallinen sukupolvi onkin ”militantin modernin” (Bude 2000c, 568) tai ”heroaisen modernin” (Kittsteiner 2005) käsite. Samoin toisena aikakautena – 1960-luvulla –, jolloin sukupolven käsi-te herätti suuria intohimoja, kyse oli erään tulkinnan mukaan juuri modernin ja modernismin luonnetta koskevista kiistoista, siitä, mi-hin suuntaan modernia on vietävä (vrt. Berman 1982, 24–33).

Pyrin seuraavaksi jäljittämään sukupolven käsitteen yhteis-kunnallisen merkityksen syntyä ja sen myöhempiä käyttötapoja sosiologiassa. Esitys on varmasti kaukana kattavasta, sillä kyseinen tehtävä vaatisi oman erillisen tutkimuksensa. Sukupolvia koskevan keskustelun kannalta merkittävistä maista muun muassa Ranska ja Italia jäävät tarkastelussani vähemmälle huomiolle. Katsauksen tarkoituksena on antaa suuntaviivoja sille, minkä vaiheiden kautta yhteiskunnallisesta sukupolvesta on tullut sosiologian ”peruskäsite” (Jureit & Wildt 2005) tai jopa ”avainkäsite” (Lüscher & Liegle 2003), josta käytävää keskustelua luonnehtii sukupolven ymmärtäminen muun muassa identiteettikonstruktioksi, kollektiiviviittaukseksi, kokemusyhteisöksi tai toimijakategoriaksi (Jureit & Wildt 2005, 9). Tarkastelun lähtökohtana on havainto, jonka mukaan ”teoreettinen ymmärrys sukupolvien ideasta on kehittynyt yhtä jalkaa sukupol-vikonfliktin tosiasiallisesti kasvaneen historiallisen merkityksen kanssa” (Esler 2001, 6047).

1.2 Sukupolven käsitteen esihistoria

Yhteiskunnallisen sukupolven käsitteen juuret tai esihistoria muodostuu 1800-luvun mittaan esitettyistä sukupolvista koskevista näkemyksistä ja teorioista. Niitä yhdistää irtautuminen termin iki-aikaisesta genealogisesta merkityksestä: sukupolvien ajatellaan nyt kollektiivisella tasolla muutoinkin kuin täysin perhesukupolville analogisina ja niiden merkitystä sosiaalisena ilmiönä ylipäätään korostetaan. 1800-luvun näkemykset eivät sisällä kuitenkaan vielä vahvassa mielessä yhteiskunnallisen sukupolven modernia merkitystä, ajatusta sukupolven jäseniä yhdistävästä (nuoruuden)kokemuksesta ja sen tuottamasta sukupolvitietoisuudesta, vaan sukupolvet ajatellaan edelleen lähinnä ikäryhmiksi, joskin vuosisadan edetessä modernia merkitystä lähestytään huomattavasti. Kolme tärkeintä 1800-luvun sukupolvista kirjoittanutta ja joitain uusia elementtejä entiseen nähden niiden ymmärtämiseksi luonutta kirjoittajaa ovat Auguste Comte, John Stuart Mill ja Wilhelm Dilthey. (Ks. Marias 1968, 1970/1949; Redlich 1976; Jaeger 1985; Attias-Donfut 1988, 17–76; Esler 2001; Lüsher & Liegle 2003, 39–43.)¹

Auguste Comte voidaan nähdä yhteiskunnallisia sukupolvien koskevan tieteellisen tutkimuksen alullepanija. Hän esittää sen ”teoreettisen perustan, joka mahdollistaa, että epämääräiset ja esitieteelliset sukupolvia koskevat näkemykset alkavat [väistyä ja] omaksua

1. Kattavin tätä sukupolven käsitteen esihistoriaa käsittelevistä tutkimuksista on José Ortega y Gassetin oppilaan Julián Mariásin (1914–2005) teos *Generations: A Historical Method* (1970/1949). Esihistorian osalta hienon teoksen ongelma on siinä, ettei sitä voi pitää tasapuolisena tai analyyttisenä enää siinä vaiheessa, kun Marias käsittelee Ortegaa ja hänen aikalaisia: esimerkiksi Mannheimin annin sukupolvitutkimukselle hän kuittaa kahdella sivulla. Onkin luonnehdittu, että Mariás on, Ortegan teorian uskollisena kannattajana, ”modernin historiallisia sukupolvien koskevan tutkimuksen valtaviiran ulkopuolella” (Jaeger 1985, 280; Mariásin teoksen kritiikistä ks. myös Spitzer 1973; Redlich 1976). On kuvaavaa, että ”Amerikan tulevaisuutta” sukupolvisykleillä populaariteoksessaan ”ennustavat” Strauss & Howe (1991, 19) kiittävät kaikista yhteistyötahoistaan ensimmäisenä juuri Julian Mariasia.

käsitteellisen olemassaolon” (Marias 1970/1949, 20). Comte viittaa pääteoksissaan *Course de philosophie positive* (1830–1842) ja *Système de politique positive* (1851–1854) useaan otteeseen sukupolviin, mikä on ymmärrettävää, sillä hän oli kiinnostunut ennen kaikkea sosiaalisen dynamiikan ja ”yhteiskunnan luonnollisen edistyksen” selittämisestä (Töttö 1996). Comte näki sukupolvien seuraannon tärkeänä kausaalisenä tekijänä tuossa prosessissa (Esler 2001, 6048).

Minun täytyy korostaa [toiseksi] ihmiselämän keston asemaa jonain, joka mahdollisesti vaikuttaa tuohon [inhimillisen kehityksen] vauhtiin enemmän kuin mikään muu merkittävä elementti. Periaatteessa emme saa kadottaa näkyvistä sitä tosiasiaa, että yhteiskunnallinen kehityksemme on pohjimmiltaan riippuvainen kuolemasta; toisin sanoen, ihmiskunnan peräkkäiset askeleet edellyttävät välttämättä jatkuvaa ja riittävän nopeaa yleisen muutoksen toimijoiden uusiutumista. Tämä yleinen muutos tai liike on tuskin havaittavissa yksittäisen elämän kulussa, se tulee selväpiirteiseksi vain, kun yksi sukupolvi antaa tietä seuraavalle. (Comte 1830–1842; sit. Marias 1970/1949, 21.)

Comte siis ajatteli ihmiselämän keston olevan tärkeä elementti yhteiskunnan kehityksen nopeuden määrääjänä. Myös sukupolven vaihtuminen toiseksi oli olennaista. Sukupolvien hän katsoi olevan 30 vuoden mittaisia sen perusteella, että aikuisuus, aika jolloin ”ihminen on täysin toimintakykyinen”, kestää saman verran. Comte ei silti koskaan sanonut, mitä sukupolvet varsinaisesti ovat. Hän kuitenkin käsitteli sukupolvia sosiaalisena eikä vain perheen sisäisenä ilmiönä. (Marias 1968, 88; 1970/1949, 23.)

Comte myös kirjoitti, että koska ”kuolleet pohjimmiltaan hallitsevat eläviä, sukupolvien intervalli, joka määräytyy yleisestä eliniän pituudesta, vaikuttaa suoraan fundamentaaliseen suhteeseen subjektiivisten ja objektiivisten vaikutusten välillä” (Comte 1851–1854; sit. Marias 1970/1949, 23). Hän siis katsoi, että nykyinen yhteiskunta on historian ehdollistama, ja että sukupolvien täsmäl-

liset intervallit säätelevät yhteiskunnan hallintoa ja siten koko ”yhteiskunnan historiallista modifikaatiota” (Marias 1970/1949, 24).

Comten ajatus ihmiselämän kestosta yhteiskunnallisen muutoksen kannalta ratkaisevana tekijänä on nykynäkökulmasta kiinnostava, koska hänen mukaansa eliniän kasvu *hidastaisi* muutoksen nopeutta. Se siis kasvattaisi sitä aikaa, jona yksi tietty sukupolvi hallitsee yhteiskuntaa. Comten mukaan sukupolven vanhetessa sen lisääntyvä konservatiivisuus vaimentaisi ”nousevalle” sukupolvelle luontaista muutosvoimaa. Comte ei osannut ennustaa, että läntisessä maailmassa sittemmin tapahtuneet ikärakenteelliset muutokset ”eivät tuottaneet tuloksekseen pelkästään nuoruuden määritelmän laajentumista, vaan intensifioivat entisestään jo kaljuuntumassa olevan ’nuoren’ sukupolven ’nuorekkuutta’ ja närkästystä”. (Berger 1960, 13–14.)

Englantilainen John Stuart Mill sai paljon vaikutteita Comtelta, eivätkä hänen sukupolvia koskevat näkemyksensä tehneet siinä suhteessa poikkeusta. Millin sukupolvista esittämät ajatukset toistavat Comten perustavia ideoita muutamien lisäyksin. Mill esitti ne teoksessaan *A System of Logic* (1843) tarkastellessaan historiallisen metodin mahdollisuuksia ja yrittäessään löytää yhteiskunnan kehitystä kuvaavia lakeja. Kiinnostavaa on, että Mill on oikeastaan ainoa merkittävä sukupolvista kirjoittanut britti: 1800-luvulla käyty keskustelu oli leimallisesti mannereurooppalaista (Marias 1970/1949, 25).

Millin mukaan ”yhteiskunnan perustavat ilmiöt” (*the principal phenomena of society*) ovat erilaisia jokaisella aikakaudella. Perustavien ilmiöiden muutoksia koskeva intervalli on Millille selvästikin sukupolvi, toisin sanoen se ajanjakso, jossa uusi joukko yksilöitä saavuttaa aikuisuuden ja ottaa vallan yhteiskunnassa. Mill uskoi, että jokainen yhteiskunnan kehityksen taso on syntynyt, ei vain edellisen sukupolven, vaan koko aikaisemman ihmiskunnan historian pohjalta. Yksi peruskäsite muutosprosessin ymmärtämisessä on silti sukupolvi. (Marias 1968, 88; 1970/1949, 25–26.)

Mill oli tietoinen, että sukupolven käsite täytyy ulottaa kattamaan perhettä tai genealogista merkitystä laajemmaksi (Esler 2001, 6048). Hän näki sukupolven ”kokonaisuutena, joka vaikuttaa koko yhteiskunnan muotoon”. Hän ei selvittä, mikä sukupolvi loppujen lopuksi on tai kuinka pitkiä sukupolvet ovat, mutta hän on ”täysin

selvillä sukupolvien funktiosta historian kehityksessä ja niiden metodologisesta tärkeydestä”. (Marias 1970/1949, 26.) Silti on selvää, että molemmat, Comte ja Mill, ajattelevat sukupolvia pelkkinä ikäryhminä. Ei ihme, että sukupolven ajallinen määrittely tuotti heille vaikeuksia, koska lähtökohta on toisiaan katkeamattomana virtana seuraavissa syntymäkohorteissa (Redlich 1976, 245–246).

Ranskalainen Justin Dromel esitti vuonna 1861 neljä sukupolvia koskevaa periaatetta, joiden pohjalta hän pyrki luokittelemaan aikakausia ja analysoimaan Ranskan historiaa. Ensimmäisen periaatteen mukaan yhden sukupolven valta-asema kestää aina noin 16 vuotta, jonka jälkeen seuraava sukupolvi ottaa vallan. Toiseksi sukupolven valta-aseman aikana sitä seuraava sukupolvi saa valmiiksi poliittisen koulutuksensa ja kritisoi edeltäjiään. Kolmanneksi sukupolven yhteiskunnallinen päämäärä on aina ristiriidassa edeltäjänsä päämäärän kanssa. Neljänneksi jokaisen sukupolven toiminta on ”erityistä, ainutlaatuista, sisäisesti yhtenäistä ja eksklusiivista”. (Marias 1970/1949, 32–33.) Giuseppe Ferrari, italialainen historioitsija ja poliitikko, tutki poliittista historiaa ja uskoi vuonna 1874 löytäneensä aina 30-vuoden välillä ilmeneviä perustavia muutoksia, joissa hän tulkitsi sukupolven olevan ratkaiseva elementti (Marias 1968, 88; 1970/1949, 40–47). Hän määritteli sukupolven ”miehiksi, jotka ovat syntyneet ja kuolleet samoina vuosina ja jotka, olivatpa ystäviä tai vihollisia, kuuluvat samaan yhteiskuntaan” (Marias 1970/1949, 43; Redlich 1976, 249). Näissä kahdessa ja monissa muissakin 1800-luvun tarkastelutavoissa

on hämmästyttävää, että [molemmat] kirjoittajat yrittävät spekulatiivisella tavalla projisoida biologisten sukupolvi-en kolmenkymmenen (...) vuoden intervallin historiallisten tapahtumien kulkuun. Ne olettavat, että on olemassa (...) laskennallinen silta, joka välittää yksilöiden elämän biologis-genealogisen rytmin kollektiivisen historian kronologiaan. Heidän hypoteesinsa antoivat tuleville historiallisia sukupolvia koskeville keskusteluille monesti vaarallisen ja mystisen luonteen. (Jaeger 1985, 275.)

Tarkan tilastollisen määritelmän kohortiksi ymmärretylle sukupolvelle esitti vuonna 1875 saksalainen Gustav Rümelin, jonka mukaan ”vanhempien ja lasten välisen ikäeron keskiarvo tiettyinä aikakautena laskettuna”, joka oli noin 30 vuotta, muodosti sukupolven pituuden (Marias 1949/1970, 47–50; Redlich 1976, 247).² Hän ei kuitenkaan uskonut, että historiallisia muutoksia voitaisiin yhdistää näihin säännöllisiin intervaleihin. Antoine Cornot, ranskalainen ekonomisti ja matemaatikko, eksplikoi puolestaan vuonna 1868, että yhteiskunnassa ”kaikki iät sekoittuvat, kaikki transiitiot ovat jatkuvia, eivätkä sukupolvet asetu yksi toisensa jälkeen kuten genealogisessa kaaviossa” (Marias 1970/1949, 39). Tämän vuoksi vain historiallisia tapahtumia tutkimalla voidaan saada evidenssiä sukupolvista. Toisin sanoen: koska hän ajatteli, että sukupolvet menevät päällekkäin, tarkoittaa se sitä, että hänen täytyi ajatella sukupolvia sosiaalisena eikä biologisena ilmiönä (Redlich 1976, 249).

On kuitenkin hyviä perusteita väittää, että Wilhelm Diltheyn rooli oli ratkaiseva yhteiskunnallisen sukupolven käsitteen syntymisessä, mikäli täytyy nimetä yksi ainoa kirjoittaja. Dilthey on ensimmäinen, joka selkeästi irtautuu ajattelemasta sukupolvia pelkkänä ikäryhmänä ja pyrkii löytämään ilmaisan niiden rakenteelle ja merkitykselle. Hän esittää sukupolvelle operationaalisen määritelmän ja myös soveltaa käsitettään kulttuurihistoriaa koskevan empiirisen aineiston jäsentämiseksi. (Marias 1970/1949, 50–57; Redlich 1976, 249; Esler 2001, 6048.)

Dilthey pani merkille saksalaista romantiikkaa koskevassa tutkimuksessaan, että monet suuntauksen tärkeistä edustajista olivat syntyneet ajallisesti hyvin lähellä toisiaan (esim. Schlegel 1767, Schleiermacher 1768, Humboldt 1769, Hegel ja Hölderlin 1770 jne.). Tämä havainto sai hänet esittämään hypoteesin, jonka mukaan lapsuudessa koetut formatiiviset kokemukset voivat muuntua merkittäviksi samanikäisten yksilöiden suurissa ryhmissä ja tehdä niistä suhteellisen homogeneisia filosofisten, sosiaalisten ja kulttuuristen

2. Ensimmäinen kohortin käsitteen moderni määritelmä on mahdollista ajoittaa myös vuoteen 1863, jolloin sen esitti ranskalainen Émile Littré (Kriegel 1978, 23).

suuntaviivojen suhteen. (Marias 1970/1949, 53–54; Jaeger 1985, 276.) Sukupolvi esiintyy Diltheylle yksilön ”sisäisen ajan” eksistentiaalisena ongelmana, jota ei voi mitata vaan joka täytyy intuitiivisesti kokea. Vaikka sukupolvi on siis toisaalta myös aikaa, ihmiselämää sisäisesti mittaava käsite, on sen keskeinen merkitys silti Diltheylle samanaikaisesti elävien yksilöiden välistä suhdetta koskevana käsitteenä: ”sukupolvi on termi, joka koskee samanaikaisuuden suhdetta yksilöiden välillä” (Dilthey 1875; sit. Marias 1970/1949, 55). On kuitenkin selvää, että vaikka Dilthey käyttää samanaikaisuuden (*Gleichzeitigkeit*) käsitettä, hän tarkoittaa itse asiassa samanikäisyyttä. Hän ei toisin sanoen viittaa vain siihen, että he elävät samanaikaisesti, vaan siihen, että he kokevat lapsuutensa, nuoruutensa jne. suunnilleen samaan aikaan (Marias 1970/1949, 56).

He, jotka vastaanottavat samanlaisia ohjaavia vaikutteita kasvuvuosiensa aikana, muodostavat sukupolven. Näin ymmärrettyinä sukupolvi koostuu yksilöiden tiivistä piiristä, joka (...) tulee homogeeniseksi yksiköksi siksi, että he ovat riippuvaisia samoista historiallisista tapahtumista ja muutoksista, jotka he ovat kokeneet formatiivisina vuosinaan, muista eroistaan huolimatta. (Dilthey 1875; sit. Marias 1970/1949, 55; vrt. myös Jaeger 1985, 276.)

Diltheylle oli tunnusomaista, että hän rajasi historiallisia sukupolvia koskevat tutkimuksensa tarkasti rajattuun ryhmään eikä oletanut, että hän voisi yleistää tietyn ikäryhmän yhdistäviä piirteitä koko yhteiskunnan tasolle (Jaeger 1985, 276). Marias (1979/1949, 57) näkee tämän Diltheyn heikkoutena: Dilthey ei ajattele tarkasteleмиensa yksilöiden *kuuluvan* sukupolveen vaan paremminkin *muodostavan* sukupolven, vaikka hän välillä (Mariasin mielestä oikein) sanoo, että kyseiset henkilöt *edustavat* sukupolveaan.

* * *

1800-luvulla esitetyissä sukupolvia koskevissa näkemyksissä on keskeistä, että sukupolvi ymmärretään uudella tavalla *sosiaalisiksi*

ilmiöksi, jolla nähdään olevan yhteiskunnallista muutosta ja edistystä selittävää voimaa. Tämän lisäksi Dilthey ja hänen seuraajansa hahmottavat sukupolven yhdeksi ihmiselämää ja aikalaisten keskinäistä olemassaoloa tärkeällä tavalla määrittäväksi rakenteeksi. Vielä ei tehty kuitenkaan ratkaisevaa erottelua aikalaisten ja ikätoverien välillä, joka on edellytys ”eriaikaisuuden samanaikaisuuden” havaitsemiseksi. Olennaista 1800-luvun näkemyksille oli lisäksi se, että kukaan ei koonnut kaikkea olemassa olevaa tietoa ja käsityksiä yhteen: sukupolvista kirjoittaneet esittivät näkemyksensä poikkeuksia lukuun ottamatta muista tietämättä (Marias 1970/1949, 67). Tämä on yksi syy siihen, miksi 1800-luvulla ei syntynyt yhtään varsinaista systemaattisesti kodifioitua yhteiskunnallisten sukupolvien teoriaa.

Ekskurssi: miksi sosiologian varsinaiset klassikot eivät kirjoittaneet sukupolven käsitteestä?

Mikäli on niin – kuten olen edellä esittänyt –, että sukupolvi on vahvassa mielessä moderni käsite ja kuului uusien, tulevaisuuteen suuntautuvaa aikakokemusta artikuloivien käsitteiden joukkoon, voidaan esittää kysymys, mikseivät jo sosiologian syntyvaiheen niin sanotut varsinaiset klassikot olleet kovinkaan kiinnostuneita siitä. Olihan heidän – Marxin, Durkheimin, Weberin ja Simmelin – tarkastelun keskiössä nimenomaan moderni yhteiskunta ja sen kehkeytyminen. Miksi he eivät sitten tarkastelleet systemaattisesti myös sukupolvia ja sukupolven käsitettä? Yhteiskunnallisen muutoksen tarkastelu oli kaikkien klassikoiden ytimessä. On esitetty kuitenkin huomio, että se tapa, jolla klassikot muutosta ja temporaalisuutta käsitteellistivät, oli sellainen, ettei se kiinnittänyt tradition välittymisen ja muistin kaltaisiin teemoihin – eikä siten sukupolviin – juurikaan huomiota (ks. Olick & Robbins 1998, 106–107). Edward Shilsin (1981, 7–10) mukaan klassikot olivat tässä suhteessa niiden dikotomioidensa vankeja, joilla he tarkastelivat yhteiskunnan kehitystä: katkoksen kaltaisena ymmärretyn murroksen jälkeen modernissa yhteiskunnassa ei olisi enää juurikaan sijaa traditioille. Koska sukupolven käsite on niin yleinen, eivät klassikot voineet sitä täysin

välttääkään, mutta kuten sanottu, kukaan heistä ei tarkastellut sitä systemaattisesti.

Karl Marxin kohdalla asiaa voidaan ajatella siten, että kun päähuomio hänen tuotannossaan on sukupolven kanssa ”kilpailevassa” toisessa yhteiskunnallisessa jakolinjassa eli yhteiskuntaluokassa, on pelkäämistään luonnollista, että sukupolvi jää vähemmälle huomiolle. Myöhemmin sukupolvi onkin nähty usein nimenomaan vaihtoehtoisena käsitteenä luokalle, paitsi stratifikaation suhteen myös yhteiskunnallista muutosta aikaansaavana voimana. Marxilta löytyy kuitenkin yksi erityisen kiinnostava kohta sukupolvien kannalta. Usein siteerattu lause, jonka mukaan ”ihmiset tekevät itse historiaansa, mutta he eivät tee sitä mielensä mukaan, he eivät tee sitä omavalintaisissa, vaan välittömästi olemassa olevissa, annetuissa ja perinnöksi jääneissä olosuhteissa”, nimittäin jatkuu seuraavasti, mikä jää usein lainausten ulkopuolelle: ”Kaikkien edesmenneiden sukupolvien perinteet painavat vuorenraskaina elävien aivoja”. (Marx 1978/1851–1852, 148.) Ajatus muistuttaa hieman edellä esitettyjä Comten ja Millin käsityksiä, joiden mukaan uusi sukupolvi rakentaa yhteiskuntaa kaikkien aikaisempien sukupolvien työn tulosten pohjalta. Se kuitenkin kääntää asetelman äärimmäisine kielikuvineen negatiiviseksi. Kanta on paitsi kriittinen, myös selvän moderni: menneiden sukupolvien traditiot ovat rajoite uuden sukupolven vapautumiselle. Vaikka kyse on kuriositeetista, ajatus liittyy kiinnostavalla ja ennakoivallakin tavalla myöhempisiin keskusteluihin sukupolvista traditioiden välittymisen kannalta (vrt. esim. Berger & Luckmann 1994/1966; Shils 1981; Giddens 1991, 1995).

Niiltä osin kuin Émile Durkheim käyttää sukupolven käsitettä, hän tekee sen suurin piirtein samassa merkityksessä kuin Comte aikaisemmin. *Työnjako*-teoksessaan Durkheim keskustelee traditioiden välittymisestä työnjaon kasvaessa ja mekaanisesta orgaaniseen solidaarisuuteen siirryttäessä.

Tradition voima on ennen muuta niiden ominaisuudessa, jotka välittävät sen ja teroittavat sitä mieliin, toisin sanoen vanhemman sukupolven. (...) Vain he ovat nykyisyyden ja menneisyyden välittäjiä. (...) Sosiaalisen elämän uusiutu-

miseksi ei riitä pelkästään, että uudet sukupolvet näkevät päivänvalon. Niiden ei lisäksi pidä olla liian voimakkaasti taipuvaisia seuraamaan edeltäjiensä jalanjalkia. (Durkheim 1990/1893, 270.)

Yksi syy sille, miksi suurkaupungit ovat tärkeitä yhteiskunnallisen muutoksen takia, on Durkeimin mukaan siinä, että niiden väestön ”muodostavat ihmiset, jotka täysi-ikäisiksi tultuaan lähtevät kodistaan ja irtaantuvat vanhemman sukupolven vaikutuksen alaisuudesta”, ja ”nuoruuden täyttymyksen hetkellä sitä paitsi ollaan kaikkein kärsimättöimpiä asetettujen rajoitusten johdosta ja kaikkein innokkaimpia muuttumaan”, jonka vuoksi missään muualla kuin suurkaupungissa ”ei tradition vaikutus ole ihmismieliin pienempi” (Durkheim 1990/1893, 271–272).

Kuten funktionalistisissa teorioissa yleensä, sukupolvien seuraanto toimii toisaalta myös integraation ja jatkuvuuden takaajana. Durkheimin ei voi kuitenkaan katsoa tehneen merkittäviä innovaatiota sukupolven käsitteen kannalta, vaikka myöhemmin on huomattu, että siihen olisi voinut olla edellytyksiä etenkin hänen kulttuurisosiologisen käsitteistönsä puitteissa (vrt. Durkheim 2001, 10–21). Tehtävään tarttui vasta Durkheimin oppilas Maurice Halbwachs, joka kehitti myöhemmin ajatusta kollektiivisesta muistista, menneisyyttä koskevista representaatioista ja rituaaleista systemaattisemmin ja sukupolven käsitteen kannalta hedelmällisellä tavalla (ks. Halbwachs 1992/1952; vrt. Wyatt 1993; Eyerman & Turner 1998; Eyerman 2002; Edmunds & Turner 2002a; sekä tämän työn artikkeli III.)

Max Weberin sosiologiassa sukupolvilla ei ole juuri mitään sijaa. Esimerkiksi hänen kategoriaoppiinsa ei sisälly sukupolvien tai ikäryhmien jäsenystä. Weber ei käytä sukupolven käsitettä edes genealogisessa merkityksessä, vaan puhuu ”sukuryhmistä” (Weber 1978/1922, 356–369). Toki Weber ei aivan täydellisesti jätä käyttämättä sanaa sukupolvi, mutta niissä harvoissa, lähinnä erilaisia historiallisia ilmiöitä tarkastelevissa kohdissa, joissa se ilmenee, termi esiintyy täysin arkisessa mielessä eikä siihen kiinnitetä erityistä

huomiota (esim. ”islamin ensimmäisen sukupolven muslimitaiteilijat”, Weber 1978/1922, 573).

Sukupolven käsite ei intuitiivisestikaan ajatellen tunnu kovin sopivalta Weberin omaksuman metodologisen individualismin ja sosiaalisen toiminnan teorian kannalta – toisin kuin esimerkiksi Durkheimin funktionalismissa sillä on luonteva paikkansa. Spekulatiivisesti voidaan myös ajatella, että Weberin omaksumat metodologiset kannat saksalaista tiede-elämää hallinneen historismin sekä luonnon- ja henkítieteiden suhteita ravistelleen *Methodenstreit*n suhteen vierottivat Weberiä jo lähtökohtaisesti sukupolven käsitteestä. Sukupolven käsite kytkeytyi tuolloin Saksassa automaattisesti historismiin, jonka johtava hahmo oli Dilthey ja jonka henkítieteelliseen metodiin (vrt. sukupolvi yksilön ”sisäisen ajan” ongelmana) Weber filosofi Heinrich Rickertin tapaan teki pesäeroa pyrkiessään perustelemaan näkemystään sosiaalitieteestä kulttuuritieteenä. (Ks. Gronow & Töttö 1996, 270–279.)

Paradoksaalisesti Weberin oma elämä lomittui ajoittain melko läheisesti Saksassa vuosisadan vaihteen tienoilla esiinnousseiden nuorisoliikkeiden ja opiskelijajärjestöjen kanssa, joiden piirissä sukupolven käsite oli kovassa kurssissa. Viimeisinä vuosinaan ensimmäisen maailmansodan päätyttyä Weber oli jopa ”valmis nuorison johtajaksi”, kirjoitti Marianne miehensä elämäkerrassa; mutta ’kukaan ei ollut valmis seuraamaan häntä’” (Gronow & Töttö 1996, 270).

Ehkä yllättävintä on kuitenkin se, ettei klassikoista myöskään Georg Simmel käsittele sukupolvia systemaattisella tavalla. Voisi nimittäin olettaa, että sukupolvi olisi ollut luonteva käsite Simmelille, joka vuosisadan vaihteessa – sukupolven käsitteen ollessa vahvasti esillä – kirjoitti aikansa uusista ilmiöistä: muodista, suurkaupungista, modernista elämästä ylipäätään (ks. Simmel 2005). Mutta sukupolven käsitettä näissä esseissä ei esiinny. Syynä tähän ei Simmelin kohdalla voinut olla Weberin tavoin mikään henkilökohtainen tai akateemiseen makuun ja kulttuuriin liittyvä este. Päinvastoin, hänen lähtökohtansa olivat hyvin pitkälti juuri siinä samassa elämänfilosofisessa taustassa, jossa Saksassa myös sukupolvesta keskusteltiin. Sen sijaan hänen yleiseen ”formaaliin sosiologiaan-

sa” seurallisuudesta ja sosiaalisuudesta yhteiskunnan perustavana olomuotona (ks. Noro 1991) yhteiskunnallisen sukupolven käsite ei niinkään tunnu sopivan.

Sukupolvi esiintyy Simmelin tuotannossa pääosin vähämerkityksenä ja arkisena käsitteenä (”*vorangegangenen Generationen*”), vaikka temporaalisuuden ja ajan teemaa Simmelin sosiologiassa on erityisesti korostettu (Scaff 2005). Termin genealoginen merkitys on käytössä hänen perhesosiologiassaan (*Zur Soziologie der Familie*; Simmel 1895). *Soziologie*-teoksensa osiossa, jossa Simmel keskustelee sosiaalisten ryhmien ”itsensäilytyksestä” (*Selbsterhaltung*), hän tarkastelee sukupolvea niin ikään pääasiassa suvun sisäisiin ryhmiin viittaavana käsitteenä (Simmel 1908). Ehkä kiinnostavinta on, että Simmelin ensimmäisen maailmansodan aikainen, vuonna 1916 kirjoitettu ja muilta osin varsin pessimistinen aikalaisdiagnostinen teksti *Die Krisis der Kultur* (Simmel 1917) sisältää kohdan, jossa hän viittaa nykyiseen sukupolveen toiveikkaasti ja tavalla, jossa käsite esiintyy yhteiskunnallisessa merkityksessä. Sodan kokemukseen viitaten hän toteaa, että ”keskiarvoisen ja tilapäisen nouseminen päämääräksi, josta kulttuurimme kärsii, ei sellaisen sukupolven kohdalla edisty aivan niin helposti, joka on omalla kohdallaan jo kokenut, että jopa muutoin autonominen päämäärä, itsensäilytys, saattoi tulla pelkäksi keinoksi” (Simmel 1917).

Tästä huolimatta Simmel ei käsitellyt missään systemaattisesti sukupolvia. Nykypäivästä katsoen voidaan antaa vielä yksi yleinen syy sille, miksi sosiologian klassikot eivät vaikuttaneet olevan erityisen kiinnostuneita sukupolven käsitteestä. He olivat yksinkertaisesti hieman liian vanhoja. Marx (1818–1883), Durkheim (1858–1917), Weber (1864–1920) tai Simmel (1858–1918) eivät kuuluneet kukaan henkilökohtaisesti siihen ikäluokkaan, jolle sukupolvesta tuli tärkeä, jopa leimaava käsite. Yhteiskunnallisen sukupolven käsitteen ensimmäiset modernit teoriat ovat enimmäkseen sen ikäluokan kirjoittamia, jolle ensimmäinen maailmansota muodosti tärkeän kokemuksen. Vasta Simmelinkin luennoilla nuorena, ensimmäisen maailmansodan aattona (Woldring 1986, 6), käynyt Karl Mannheim (1893–1947) oli se, joka teki ensimmäisen systemaattisen sosiologisen analyysin sukupolven käsitteestä – luonnehtien käsiteanalyysi-

siaan nimenomaan ”formaaliksi”, Simmelin formaalin sosiologian hengessä.³

1.3 Sukupolven käsitteen kulta-aika

Mitkä seikat tekivät mahdolliseksi sukupolven varsinaisen modernin ja yhteiskunnallisen merkityksen syntyminen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa ja nostivat sukupolven idean lukuisten eurooppalaisten intellektuellien ajattelun keskiöön? Tällaisia rakenteellisia selittäviä tekijöitä voidaan erotella useita (Kriegel 1978; Wohl 1979; Eisenstadt 2001). Kysymys voidaan asettaa myös yleisemmässä muodossa, jolloin se koskee koko yhteiskunnallisten sukupolvien ilmiön mahdollistavia tekijöitä, sitä, ”missä olosuhteissa historiallinen muutos tulee artikuloiduksi sukupolvitietoisuuden termein ylipäätään ja erityisesti nuoruuteen kytkeytyen” (Eisenstadt 2001, 6056).⁴ Kyse on spesifeistä historiallisista olosuhteista ja – nimen-

3. Ks. esim. Woldring (1986, 247); Kohli (1996, 2). Toisaalta Simmelin käsitys formaalista sosiologiasta ei ollut ainoa tuon ajan Saksassa vallinneista. Joidenkin näkemysten (ks. Kettler & Loader 2004, 163) mukaan formaali sosiologia Mannheimilla viittaa enemmän Leopold von Wieseen kuin Simmeliin.
4. Tässä sukupolvitietoisuuden syntyminen mahdollistavilla tekijöillä tarkoitetaan niitä yleisen tason rakenteellisia muutoksia, jotka mahdollistivat sukupolven käsitteen modernin synnyn ja sen, että sosiaalista maailmaa alettiin jäsentää entistä enemmän toisistaan poikkeavien sukupolvien idean avulla. Tässä yhteydessä sukupolvitietoisuutta ei siten pidä ymmärtää sellaisessa vahvassa mielessä, joka pitää sisällään ajatuksen jostain tietystä sukupolvesta, johon ihmiset voivat samaistua. Näkemykseni mukaan tällainen tietoisuus ei voi ”herätä” itsestään tai edes tärkeidenkään historiallisten olosuhteiden muutoksen seurauksena sinänsä (vrt. Bourdieu 1985, 726–727, 735), vaikka tässä osiossa olennaisena lähteenä käyttämäni S. N. Eisenstadtin (2001, 6058) voi tulkita niin ajattelevan. Rakenteellisten tekijöiden antaessa ensin yleisen mahdollisuuden sukupolvien mukaiseen ajatteluun, pitää sukupolvitietoisuus kuitenkin vielä erikseen artikuloida ja *tehdä*, kuten tämän tutkimuksen osa-artikkeleissa (ks. erityisesti artikkelit I, III ja VI) pyrin tarkemmin osoittamaan.

omaan eurooppalaisen – sivilisaation kehitysvaiheesta. Kaikki selittävät tekijät voidaan nähdäkseni koota modernisaation käsitteen alle. Moderni yhteiskunnallinen sukupolvi tulee mahdolliseksi valituksesta toden teolla käynnistyneen modernisaation mukanaan tuomien muutosten myötä. (Kriegel 1978, 24; Wohl 1979, 204–207; Eisenstadt 2001, 6056; Jureit & Wildt 2005, 15.)

Tärkeimmät muutokset koskevat sitä, miten työnjaossa (vrt. Durkheim edellä) ja demografiassa tapahtuneet kehityskulut vaikuttavat siihen, millaisena nuorison asema uudessa yhteiskunnassa nähdään. Kaikkien ikäkausien ja erityisesti nuoruuden sosiaalista organisaatiota voidaan tarkastella ainakin kahdessa suhteessa. Ensinnäkin, missä määrin ikä ja etenkin nuoruus toimii sosiaalisten roolien allokaatioperusteena ja toiseksi, missä määrin yhteiskunnassa kehittyvät erityisiä ikäperusteisia ryhmittymiä ja organisaatioita, jotka koostuvat suunnilleen saman ikäisistä jäsenistä. Ensimmäinen näistä aspekteista (roolien allokointi) liittyy yhteiskunnan työnjakoon: mitä yksinkertaisempi yhteiskunta on organisaatioltaan, sitä tärkeämpi osa iällä on roolien jakautumisen kannalta. Toinen aspekti (ikäperusteisten ryhmittymien kehittyminen) liittyy puolestaan siihen, missä määrin perhe ja suku voivat taata jäsenilleen väylän täysimittaisen sosiaalisen ja poliittisen statuksen saamiseen. Mikäli tämä ei onnistu – toisin sanoen, mikäli työnjako on eriytynyt perheyksiköistä riippumattomaksi –, mahdollisuus erilaisten ikäperusteisten ryhmien kehittymiselle ja niiden merkityksen voimistumiselle kasvaa. (Eisenstadt 2001, 6057.)

Modernissa teollistuvassa yhteiskunnassa tapahtuu perustava muutos molempien näiden aspektien osalta. Kansallisvaltion jäsenyys – kansalaisuus – perustuu universaaleihin kriteereihin eikä ole määritelmällisesti enää riippuvainen perheestä tai suvusta tai edes välity niiden kautta; perhe ei enää ole työnjaon tai poliittisen toiminnan perusyksikkö. Toiseksi modernissa yhteiskunnassa kehittyvät ikäperusteisten ryhmien organisaatioiden välistä erottautumista ja eri ikäkategorioiden symbolista eriytymistä. Näiden prosessien voidaan katsoa ”muodostavan taustan potentiaalille erityisen sukupolvi-tietoisuuden kristallisoitumiseksi nuoruuden mielikuvan ympärille”. (Eisenstadt 2001, 6058.)

Myös demografisilla tekijöillä oli omat seurauksensa. Eliniän yleinen piteneminen merkitsi, että odotettavissa olevaa elinaikaa voitiin ryhtyä arvioimaan kokonaisia ikäluokkia koskien. Elämän uhkat eivät esiintyneet enää pelkästään satunnaisina ja yksityisinä asioina. Yksilön mahdollisuuksien kasvu sen suhteen, että hän voi selviytyä hengissä laskettavissa olevan ajanjakson, loi perustan sille, että yksilöiden kannatti luoda yhteyksiä etenkin itsensä ikäisten ihmisten kanssa. Samalla tarkasti rajatut iän mukaiset eroavuudet perheiden ja paikallisten yhteisöjen sisällä alkoivat hävitä. Esimerkiksi aviopuolisoiden välinen ikäero väheni dramaattisesti, mikä osaltaan vaikutti siihen, että ikäryhmät tulivat entistä helpommin havaittaviksi, kun ihmiset, jotka kasvoivat yhdessä ja olivat nuoria samaan aikaan, menivät myöhemmin myös naimisiin ja tulivat vanhemmiksi omille lapsilleen. (Kriegel 1978, 24.)

Muutoksen voi nähdä myös siten, että aikaisemmin yksilön identiteetin perustana olleet seikat menettivät merkitystään modernissa yhteiskunnassa. Se, ettei asemaansa ja statustaan automaattisesti perinyt enää vanhemmiltaan, merkitsi, että yksilön identiteetti ei ollut valmis ja automaattisesti havaittava jo syntyessään. Tämänkin voi tulkita johtaneen siihen, että identiteettiä jouduttiin hakemaan muiden periaatteiden pohjalta. (Kriegel 1978, 24.) Sosiaalisen samaistumisen traditionaaliset muodot ylipäättään heikkenivät ja tunne kollektiivisesta kohtalosta, joka liittyi samanikäisyyteen, kasvoi (Wohl 1979, 207).

Keskeistä on, että edellä kuvattujen muutosten myötä nuoruus nousi yhteiskunnassa uudella tavalla etualalle. 1800-luvun alun iskulauseissa ja poliittisissa ohjelmissa viitattiin ensimmäistä kertaa ikään, oli kyse sitten ”Nuoresta Italiasta”, ”Nuoresta Saksasta” tai ”Nuoresta Euroopasta” (Kriegel 1978, 25). 1800-luvun loppupuolella sukupolvi ei enää tarkoittanut pelkästään saman ikäisiä ihmisiä, vaan ennen muuta ihmisiä, jotka olivat (olleet) samaan aikaan nuoria. Moderni yhteiskunta mahdollisti ja toisaalta vaati, että lapsuuden ja aikuisuuden väliin jäi tilaa nuoruudelle. Nuoruus eriytyi aikuisten maailmasta ja nuorten osuus ikärakenteessa kasvoi (Wohl 1979, 206). Keskeisiä nuoruuden lipunkantajia olivat opiskelijat, mutta myös armeija oli tärkeä instituutio. Koululaitos

ja armeija eivät olleet toki uusia instituutioita, mutta osuus, jota ne ikäluokasta koskettivat, kasvoi merkittävästi. Uusina instituutioina – ja ratkaisevina sukupolvitietoisuuden vahvistumisen kannalta – syntyi erityisiä nuorisoliikkeitä, jotka ottivat tehtäväkseen nuorison intressien ajamisen ja emansipoimisen. (Kriegel 1978, 26–28; modernien nuorisoliikkeiden synnystä ks. myös Braungart 1984.) Nuorisoliikkeiden syntymisen tekee paradoksaalisesti mahdolliseksi se, että samanaikaisesti iän yleinen merkitys yhteiskunnallisena allokaatioperusteena ja jakolinjana heikkenee (Eisenstadt 2001, 6058).

Sukupolvitietoisuuden kehittymisen mahdollisuus ei synny kuitenkaan pelkästään työnjaon eriytyemisestä ja väestöllisistä muutoksista, vaan se liittyy myös modernia luonnehtivan historiallisen muutoksen nopeuteen (Eisenstadt 2001, 6058). Muutos aikaansai sen ilmeisen tosiasian, että sukupolvien – ymmärrettynä tässä pelkinä ikäluokkina – seuraanto ei tarkoittanut enää vain

saman korvautumista samalla, vaan enemmän ja enemmän saman korvautumista toisenlaisella, vanhan korvautumista tai innovatiivista lisäystä. Ikäryhmien välinen ero ei ole enää vain ajallinen siirtymä, joka ei sisällä muuta kuin ajan itsensä muutoksen ja kyvyn tuottaa vuorollaan jälleen uutta elämää, vaan niiden muutosten summa, jotka määrittävät sukupolven erityisyyden. (Kriegel 1978, 25.)

Pelkkä muutoksen nopeuskaan ei vielä kuitenkaan välttämättä riitä, vaan tarvitaan ”hyvin erityisiä historiallisia olosuhteita ja tilanteita – kuten sotia, hallinnon muutoksia ja vastaavia, etenkin tapahtumia, jotka tuovat mukanaan suuria murroksia –, että sukupolvitietoisuus tulee artikuloitua moderneissa yhteiskunnissa nuorison symboliikan termein” (Eisenstadt 2001, 6058). Voidaan väittää, että tällaisia erityisiä tilanteita on ollut historiassa kaksi. Ensimmäinen kehittyi 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa ja ilmeni erityisesti ”vapaa Saksan nuorisoliikkeinä”, vaikka se hieman varioiden esiintyi myös monissa muissakin Euroopan maissa. Toinen historiallinen tilanne on 1960-luvun lopulta 1970-luvun alkupuolelle kestänyt pe-

riodi, jolloin radikaalit opiskelija- ja joukkoliikkeet artikuloivat sukupolvitietoisuutta. (Eisenstadt 2001, 6059–6060; vrt. myös Jaeger 1985, 277.) 1800- ja 1900-lukujen vaihteen nuorisoliikkeissä ”saivat ilmaisunsa unelmat uudesta elämästä, uudesta yhteiskunnasta, vapaudesta ja spontaaniudesta sekä pyrkimykset yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen muutokseen” (Eisenstadt 2001, 6059).

Ajatus kapinallisista nuorista kiteytyi 1800-luvun lopulla eräänlaiseksi nuoruuden ideologiaksi. Sukupolven käsite viittasi siinä paitsi samanikäisyyteen, myös ja ennen kaikkea ”vanhojen” ja ”nuorten” sukupolvien väliseen eroon. Ilmaisut kuten ”nouseva sukupolvi”, ”uusi sukupolvi” ja ”nuori sukupolvi” yleistyivät, mikä osoittaa tärkeää muutosta termin käytössä. Kun tulevaisuus ajatellaan täysin erilaisena kuin nykyisyys, nuoret edustavat tuota uutta ja tulevaa. He olivat ”tulevaisuuden lipunkantajia nykyisyydessä”. (Wohl 1979, 204–205; vrt. Bude 2005, 32–33.)

* * *

Kaikki tärkeimmät modernit sukupolviteoriat on formuloitu vuosien 1910 ja 1933 välillä (Wohl 1979, 2). Etenkin 1920-luvun aikana esitettiin suuri joukko tieteellisiä ja tavoitteiltaan kunnianhimoisia sukupolvianalyseja. Ensimmäinen maailmansota oli äärimmäinen tapahtuma sukupolvitietoisuuden synnyn kannalta: se jakoi historian kahtia (Kriegel 1978, 32). Onkin vain hieman kärjistettyä todeta, että moderni yhteiskunnallisen sukupolven käsite, sellaisena kuin se tänä päivänä tunnetaan, on hyvin pitkälle yhden erityisen yhteiskunnallisen sukupolven, niin sanotun vuoden 1914 sukupolven, luoma.

Keitä nämä uuden yhteiskunnallisen sukupolven teoreetikot sitten olivat? Kaikille sukupolvista innostuneille oli yhteistä se, että he tunsivat itsensä ajan hermolla oleviksi nuoriksi miehiksi, riippumatta niinkään siitä, kutsuivatko he itseään ”ekspressionisteiksi”, ”futuristeiksi” tai joksikin muuksi (Wohl 1979, 5). Sukupolvi oli heille iskulause ja he latasivat nuorelle, ensimmäisestä maailmansodasta selvinneelle ja tulevaisuutta nykyisyydessä edustavalle sukupolvelle suuria odotuksia (Rusinek 2003, 129). Sukupolvien modernin

idean synty kytkeytyykin hyvin läheisesti myös modernin suurkaupungeissa vaikuttavan intelligentsijan syntyyn, mikäli se ymmärretään intellektuellien ja vallankumouksellisten – jotka molemmat ovat ”paitsi yhteiskunnallisen muutoksen tuottajia myös kuluttajia” – risteytymänä (Kriegel 1978, 25).

Jaeger (1985, 277) aloittaa merkittävimpien 1920-luvun teoreetikoiden listansa François Mentréstä, jonka teos *Les Générations sociales* – nimeltään siis kuvaavasti ”Yhteiskunnalliset sukupolvet” – ilmestyi vuonna 1920. Sitä seurasivat lyhyen ajan sisällä, mikäli huomio kiinnitetään Jaegerin tapaan vain ”muutamiin tärkeimpiin”, kulttuurifilosofi José Ortega y Gassetin, taidehistorioitsija Wilhelm Pinderin, sosiologi Karl Mannheimin, musiikkihistorioitsija Alfred Lorenzin, historioitsija Hans von Müllerin, romaanisten kielten tutkijan Eduard Wechslerin, kirjallisuushistorioitsijoiden Friedrich Kummerin, Richard Alewyn ja Julius Petersenin, antiikin tutkijan Engelbert Drerupin ja biologi Walter Scheidtin kunkin omat tutkimukset. Sukupolvi oli ajan muotikäsite.⁵

Vaikka edeltävä lista painottuu saksalaisiin tutkimuksiin, ”vuoden 1914 sukupolven idea tarkoitti yhdistävää kokemusta, tunnetta ja kohtaloa, joka ylitti kansalliset rajat” (Wohl 1979, 3). Toisaalta näissä sukupolvitulkinnoissa voidaan erottaa useita kansallisia erityispiirteitä. Robert Wohl luonnehtii eroja siten, että saksalaiset tuottivat pääasiassa kunnianhimoisia yhteiskuntateorioita sukupolvien ongelmasta, englantilaiset kirjoittivat enemmänkin sukupolven tunteja ja kohtaloa artikuloivia runoja ja romaaneja, ranskalaiset sukupolven ominaispiirteiden luonnehdinnat syntyivät erilaisten organisoitujen kirjoittajaryhmien toimesta, italialaiset analysoivat esseissään sukupolveaan ennen kaikkea poliittisessa mielessä, ja Espanjassa José Ortega y Gasset julisti sukupolviteoriaansa lähinnä

5. Sukupolvista kiinnostuneiden eurooppalaisten intellektuellien joukon laajuuden hahmottamiseksi tässä esitettyä listaa voidaan täydentää tämän tutkimuksen osa-artikkelissa VI esittämälläni toisella, 1910- ja 1920-lukujen ”generationalisteja” koskevalla listalla. Yksityiskohtaisesti heitä on käsitellyt Robert Wohl (1979); vrt. myös Marias (1970/1949, 107–150).

julkisissa puheenvuoroissa ja luennoillaan, jotka oli tarkoitettu enemminkin kuultaviksi kuin luettaviksi (Wohl 1979, 3).

François Mentre teki teoksessaan selvän eron genealogisten ja yhteiskunnallisten sukupolvien välille. Jälkimmäisen hän määritteli formaalisti ”ryhmäksi miehiä, jotka kuuluvat eri perheisiin” ja jonka ”yhtenäisyys on tulosta tietystä mentaliteetista ja joka on kestoltaan tietyn periodin pituinen” (sit. Marias 1979/1949, 110). Ranskalaisena sosiologina Mentreen vaikutti vielä suuresti Comten aiemmin esittämät näkemykset (osittain vaikutus kulki sukupolvista myös kirjoittaneen Antoine Cournot’n välityksellä). Mentre pyrki kaikesta huolimatta löytämään yhteiskunnallisten sukupolvien vaihtelulle säännönmukaisuuden, jonka hän perinteiseen tapaan johti perhesukupolvien 30 vuoden kestosta. Olennaista kuitenkin oli, että ”sukupolvi on tapa kokea ja ymmärtää elämää, joka on vastakkainen tai ainakin erilainen aiempiin tapoihin nähden” (sit. Marias 1979/1949, 111; ks. myös Jaeger 1985, 277; Attias-Donfut 1988, 45–49).

Edellä mainitusta teoreetikoiden listasta myös Wilhelm Pinderin näkemykset olivat vaikutusvaltaisia etenkin aikalaistensa keskuudessa. Vuonna 1926 ilmestyneessä *Das Problem der Generationen in der Kunstgeschichte Europas* -teoksessa Pinder muotoili ongelman, jota hän kutsui ”samanaikaisuuden eriaikaisuudeksi” (*die Ungleichzeitigkeit des Gleichzeitigen*). Ilmaisulla hän viittasi siihen, että eri-ikäiset ihmiset – sukupolvet – edustavat kokemuksellisesti eri aikoja, vaikka he eläisivät suurimman osan elämästään samanaikaisesti. Eri-ikäisille ”sama aika on eri aikaa, toisin sanoen, se edustaa erilaista *minuuden periodia*, jonka [hän] voi jakaa vain samanaikaisesti ihmisten kanssa” (sit. Mannheim 1964/1928, 517; kursiivi Pinderin). Näkemys vaikutti erityisesti Karl Mannheimin sukupolviteoriaan (ks. Matthes 1985; Kettler & Loader 2004). Mikäli tämä näkemys hyväksytään, sillä on eräs merkittävä seuraus: aikakausia ei voi koskaan yhdistää yksi ja ainoa ajanhenki (*Zeitgeist*), jäljelle jää pelkkä henki (*Geist*), joka kutakin sukupolvea luonnehtii. (Marias 1970/1949, 113–118; Redlich 1976, 255–256; Wohl 1979, 74–75.)

Vaikka José Ortega y Gasset tunnetaan nykyisin kenties parhaiten hänen massojen ja erityisen massaihmissen syntyä ja nousua koskevista ajatuksistaan (Ortega 1963/1929), jotka ovat vaikuttaneet

moniin sittemmin esitettyihin massayhteiskuntateorioihin, hän oli myös vaikutusvaltainen sukupolviteoreetikko. Sukupolvi on keskeinen käsite koko Ortegan elämänfilosofiassa ja kulttuurikritiikissä (Marias 1968, 1970/1949). Ensimmäisen kerran hän esitti täysimittaisesti sukupolviteoriaansa teoksessaan ”Aikakautemme teema” vuonna 1923 (*El tema de nuestro tiempo*; engl. *The Modern Theme*; Ortega 1961/1923)⁶, vaikka hän oli kirjoittanut sukupolvista eri muodoissa jo vuodesta 1914 alkaen (ks. Marias 1970/1949, 84; Wohl 1979, 134–138). Myöhemmän ja kypsemmän teoriaansa hän esitti vuonna 1932 ilmestyneessä teoksessaan ”Galileosta” (*En torno a Galileo*; engl. *Man and Crisis*; Ortega 1962/1932). Vaikka näissä kahdessa teoksessa esitetyt näkemykset eroavatkin hieman toisistaan (ns. ortegalaiset itse korostavat tätä ajattelun kehitystä; vrt. Marias 1970/1949, 84–87), voidaan tässä luonnehtia Ortegan teoriaa vain hyvin lyhyesti ja kokonaisuutena. Kaiken kaikkiaan kyse on melko monimutkaisesta ja vaikeaselkoisestakin ”historiallis-metafyysisestä” (Jaeger 1985, 283) rakennelmasta, joka esitetään nykyperspektiivistä huomattavan vanhahtavalla ”filosofisella” tyyllillä.

Ortegan lähtökohtainen ajatus on, että yksilö ja hänen elämänsä ei koostu vain hänestä itsestään, vaan myös häntä ympäröivistä olosuhteista. Kyseisiä olosuhteita, elämään eri tavoin välittömästi ja pakottavasti vaikuttavia, pääosin sosiaalisia voimia, hän kutsuu juridiikasta peräisin olevalla termillä *vigencias*, jota on lähes mahdotonta kääntää muille kielille (vrt. Marias 1970/1949, 81). Nämä voimat toisaalta mahdollistavat ja toisaalta rajoittavat ihmisten elämää, ja eri aikakaudet poikkeavat toisistaan siinä, minkälaisena ihmiset kokevat elämänsä ”eriytymättömässä integriteetissään”. Tämä ”vitaalinen herkkyys”, johon myös aikakaudelle ominainen *vigencias* vaikuttaa, on Ortegan mukaan historian kulkua ja sen eri vaihteita olennaisimmalla tavalla kuvaava ilmiö. Sukupolvi on tärkein tässä perustavassa elämää koskevassa tunteessa ja vittaalisuudessa tapahtuvien muutosten selittäjä. Siksi epookin ominaislaatua

6. Englanninkielinen käännös on selkeästi harhaanjohtava, sillä teoksen kantavana ideana on, että moderni aika on tulossa päätökseen ja joutuu antamaan tilaa aivan uudenslaisille ajattelun- ja toiminnan tavoille (ks. Wohl 1979, 138).

ei voi ymmärtää ilman sukupolven käsitettä. (Ks. Ortega 1961/1923, 12–19; 1963/1932, 20–88; Marías 1968, 89; 1970/1949, 90–93; Wohl 1979, 138–139.)

Muutokset vitaalisessa herkkyydessä ovat ratkaisevia historiassa, ja ne ilmenevät sukupolvien muodossa. Sukupolvi ei ole kourallinen huomattavia miehiä eikä pelkästään miesten massa; se muistuttaa yhteiskunnallisen ruumiin uutta integraatiota valittuine vähemmistöineen ja huutavine joukkoineen, laukaistuna olemassaolon kiertoradalle ennalta määrättyine vitaalisine kehityskaarineen. Sukupolvi on massan ja yksilön välinen vitaalinen kompromissi, ja tärkein käsite historiassa. Se on niin sanoakseni ratkaisevasti vastuussa historiallisen evoluution liikkeistä. (Ortega 1961/1923, 14–15.)

Äärimmäisyydessään Ortegan teoria on omaa luokkaansa. Yllä esitetystä lähtökohdasta edeten se väittää, että jokainen sukupolvi manifestoi omanlaistaan ”vitaalista asennetta”. Se väittää, että sukupolven jäseniä luonnehtii yhteinen fysionomia, joka erottaa sitä aikaisemmista sukupolvista. Se väittää, että sukupolvien väliset erot ovat aina lähtökohtaisesti fundamentaalisempia kuin sukupolvien sisäiset erot. Se väittää, että jokaisella sukupolvella on erityinen historiallinen ”missio”, joka sen tulee suorittaa ja joka on sille kohtalon kysymys – toisin sanoen myös epäonnistuminen oman tehtävän täyttämässä, kuten Ortega uuden sukupolven kohdalla pelkäsi käyvän, on mahdollista. Se väittää, että sukupolvia esiintyy historian kulussa säännöllisinä sykleinä ja että ne ovat noin 15 vuoden mittaisia. Ja lopulta se tähtää edellä mainittujen väitteidensä pohjalta tulevaisuuden ennustamiseen. (Ortega 1961/1923, 15–27; 1962, 43–79; 1963, 124; Marías 1968, 90–91; 1970/1949, 87–106, 170–188.)

Tästä äärimmäisyydestä on seurauksena, että eritoten teos ”Aikakautemme teema” on ”vaikea kirja ymmärtää ja vielä vaikeampaa siitä on pitää” (Wohl 1979, 142). Ortegan teoriaa, jota myös hänen oppilaansa Julian Marías toistaa, onkin hyvin helppo kritisoida (esim. Spitzer 1973; Redlich 1976). Sen fundamentaalisin virhe on

sitoa yhteiskunnallisen sukupolven ajatus biologisten ikäryhmien säännöllisyyteen. Tämän takia teoria on kuin Comten ja Diltheyn teorioiden äärimmäisyyksiin asti liioiteltu ristisiitos. Ortegán teoria tuo kuitenkin esiin myös ongelmia, jotka ulottuvat sitä itseään laajemmalle. Tällainen on ennen kaikkea ajatus, jonka mukaan ”sukupolvet eivät ole vain maineikkaiden miesten pieniä ryhmiä; jälkimmäiset vain *edustavat* sukupolveaan, joka sisältää lukemattomia anonyymejä miehiä, jotka ovat syntyneet tietyn ’päivämäärien vyöhykkeen’ sisällä” (Marias 1968, 91; originaali kursivointi).

Robert Wohl tekee yhteenvedon eräistä olennaisista piirteistä, jotka yhdistivät 1920-lukulaisia sukupolviteorioita toisiinsa:

Sukupolvitarkasteluista seurasi, että historialliset kokemukset, jotka sitoivat ikäryhmän jäseniä yhteen, olivat tärkeämpiä kuin mitkään muut sosiaaliset erot, jotka saattoivat jakaa heitä. Yhteiskunnan todellinen konflikti, sukupolvitarkastelut esittivät, ei ole yhteiskuntaluokkien välinen, vaan ikää ja nuoruutta koskeva. (...) Tämä (...) helpottaa selittämään sukupolviteorian tehtävää ja viehätystä Weimarin Saksassa – kuten myös sodanjälkeisessä Ranskassa ja muissakin Euroopan maissa. Sukupolviin kiinnittyvä tapa tulkita ja organisoida sosiaalista todellisuutta ei ollut pelkästään samanlainen kuin luokkaan kiinnittyvä tapa, se oli sille vaihtoehto. Se oli osa suurempaa ideoiden rypästä, jota keskiluokkien jäsenet käyttivät rikkoakseen luokkaintressien rautaisen otteen ja joka tarjosi erityisen houkuttelevan ideologisen aseennäköille, jotka vastustivat massojen paljoutta ja materialistista yhteiskuntaa, jossa he pelkäsivät, että heroiset ja aristokraattiset arvot kadotettaisiin, kulttuuri korvattaisiin teknologialla ja yhteisöllisyyden tunne tuhottaisiin. (Wohl 1979, 81–82; vrt. myös Rusinek 2003.)

Voidaan sanoa, että vaikka sukupolven täytyy käsitteenä ajatuk-sellisella tasolla välttämättä viitata kaikkiin tietyn ikäisiin ihmisiin, jolloin sen luulisi suuntautuvan ja kuvaavan luonnostaan juuri suuria

joukkoja ja ”massaa”, oli käsite 1920-luvun teoreetikoille kuitenkin perustavalla tavalla elitistinen. Se ei todellisuudessa viitannut ”ajan intervalliin vaan energiakenttään, joka tarjoaa viitekehyksen yhden tai usean kokemuksen pitämiseksi tärkeänä ja muistamisen arvoisena”. Siten ”sukupolvi konstituoituu vain, kun retrospektiivisesti luodaan viittausten järjestelmä ja hyväksytään se kollektiivisen samaistumisen kohteeksi.” (Kriegel 1978, 29.) Robert Wohl tiivistää 1920-luvun teoreetikkojen ominaispiirteet myös tässä suhteessa osuvasti:

Suurin osa sukupolviteoreetikoista epäröi (...) sen välillä, määritelläkö sukupolvet pienten eliittien vai suurten massojen avulla. (...) Vaikka käsite ”vuoden 1914 sukupolvi” ehdottaa massan muotoutumisen mahdollisuutta, joka leikkaisi luokkarajat, on myös totta, että tuo idea oli yhden erityisen sosiaalisen ryhmän luomus, johon se toisaalta myös suoraan viittaa: kirjallisiin intellektuelleihin. (...) He erottivat itsensä tarkasti ”kansasta” ja niistä, jotka ansaitsivat elantonsa käsillään. He ajattelivat itseään kulttuurin kantajina ja ruumiillistumana – ja kun he käyttivät sanaa ”kulttuuri”, he olivat taipuvaisia kirjoittamaan sen suurella K:lla. Nämä ihmiset artikuloivat vuoden 1914 sukupolven käsitteen ja loivat siihen liittyvät mielikuvat, joihin muiden sosiaaliluokkien jäsenet tulivat myöhemmin identifioitumaan. (Wohl 1979, 209.)

* * *

Keisarillisessa Itävalta-Unkarissa, Budapestissa vuonna 1893 syntyneen Karl Mannheimin elämässä tiivistyvät monet 1900-luvun Euroopan mullistuksista. Suuren osan elämästään hän oli vieraalla maalla asuva muukalainen (Loader 1985, 7), samanaikaisesti marginaalissa ja kosmopoliitti (Remmling 1975, xii). Vuonna 1919 hän emigroitui ensimmäisen maailmansodan jälkeisten epävakaiden olojen koettelemasta Unkarista Saksaan – jossa hän oli tosin jo vierailut aiemmin opiskelijana. Juutalaisena hän pakeni Saksasta natsseja vuonna 1933 Englantiin, jossa hän toimi reilun kymmenen

vuoden ajan ennen kuin kuoli 53 vuoden iässä 1947. (Kettler, Meja & Stehr 1984, 11–15.)

Mannheimin tunnetuimmat, yleensä ”tiedonsosiologisiksi” kutsutut, tekstit ovat peräisin hänen Saksan vuosiltaan. Mannheimin pääteos tässä mielessä, *Ideologie und Utopie* (Mannheim 1991/1929), sai suurta huomiota heti ilmestyttyään. Mannheimin tiedonsosiologiaa⁷ motivoi ajatus siitä, että se muodostaisi perustan nykyisen epookin luonteen analyysille, aikalaisdiagnoosille (Frisby 1983, 163, 227). Tämä tiedonsosiologian ja aikalaisdiagnoosin kytkös on voimakkaasti läsnä Mannheimin sukupolvia koskevissa näkemyksissä (ks. Longhurst 1989; Pilcher 1994; sekä tämän tutkimuksen artikkelit I ja III).

Mannheim kirjoitti sukupolviessensä vuonna 1928, joten hän pystyi ottamaan siinä huomioon monet samalla vuosikymmenellä aiemmin esitetyistä sukupolviteorioista, muun muassa Mentren ja Pinderin (ks. Mannheim 1964/1928; engl. 1952/1928). Itse asiassa Mannheim ottaa lähtökohdakseen kaikki tuntemansa aiemmat su-

7. Mannheimin tiedonsosiologisen ohjelman tavoitteena oli osoittaa, kuinka tietty sosiaalinen ja historiallinen konteksti muovaa sitä, mitä ihmiset kulloinkin pitävät tietona, sekä tutkia, miten tämä ajattelun tapojen (ei siis niinkään ajattelun ”sisällön” vaan ”muodon”, johon käsite *Weltanschauung* viittaa) tuottaminen tapahtuu. Tiedonsosiologian pyrkimyksenä oli siten selvittää sosiologisesti inhimillisen ajattelun objektiiviset sosiaaliset määrätymisperusteet. Projektin pyrkimys tiivistyy Mannheimin omaksumassa *relationistisessa* epistemologiassa (erotuksena relativismista); termi viittaa siihen, että tieto on aina relaatiossa ihmisten yhteiskunnalliseen asemaan, siis erilaisiin ryhmiin ja valtaintersseihin – tiettyyn näkökulmaan. Ilman tätä kontekstia tietoa – ajattelun ja toiminnan tapoja – ei voida ymmärtää. Mannheim asettaa intellektuellit erityiseen asemaan siinä, että heillä on hänen mukaansa ”suhteellisen puolueettomina” (*relativ freischwebende*) erilaisten sosiaalisten sidosten ja intressien suhteen muita paremmat mahdollisuudet saavuttaa vääristymätön näköalapaikka kulttuurin ja *Zeitgeistin* havaitsemiseksi. Mannheim myös tähdentää, että tiedonsosiologia tulee itsekin alistaa oman metodinsa mukaiselle kontekstoivalle analyysille. (Ks. esim. Mannheim 1952/1925, 180–190; 1991/1929, 2–5, 237–241; 1982/1922; Longhurst 1989, 35–55; Dant 1991, 11–32; Nelson 1992.)

kupolvia koskevat teoriat (vrt. edellä esitelty sukupolven käsitteen esihistoria 1800-luvulla), jotka hän jakaa kahteen päätyyppiin. Ensimmäistä näistä lähestymistavoista, pääosin ranskalaista suuntausta, Mannheim kutsuu ”positivistiseksi” ja toista, pääosin saksalaista suuntausta, ”romanttis-historialliseksi”. Mannheimin tavoitteena oli ylittää näiden molempien näkökulmat, minkä hän katsoi mahdolliseksi sosiologisella kysymyksenasettelullaan. Positivistit pyrkivät etsimään objektiivista historiallista rytmiä ja yleistä lakia yhteiskunnalliselle muutokselle. Comte ja hänen seuraajansa – joihin Mannheim lukee myös Mentren kuuluvan – ajattelivat, että he löysivät tämän ryhmän sukupolvien säännönmukaisesta sekvenssistä. Romantitokot puolestaan etsivät, hermeneutiikan ja historismin hengessä, historiallisen epookin sisäistä totaliteettia (*Gestalt*), joka erottaa sen toisista aikakausista. Dilthey ja hänen seuraajansa – joihin Mannheim lukee myös Pinderin kuuluvan – uskoivat, että tämä totaliteetti voidaan löytää sukupolven spesifistä historiallisesta kokemuksesta. (Mannheim 1964/1928, 509–522; ks. Kohli 1996, 1–2; Zinnecker 2003, 35, 44.)

Mannheim otti lähtökohdakseen ”saksalaisen” tradition, mutta täydensi sitä ”ranskalaisille” tyypillisellä formaalilla analyysillä. Mannheim asetti ongelmakseen sen, miten kulttuuriset sukupolvet (vrt. hermeneuttinen traditio) tulevat poliittisiksi sukupolviksi, jotka luovat sosiaalista dynamiikkaa (vrt. positivistinen traditio). ”Yksi hänen pääintresseistään oli selvittää, missä olosuhteissa yhteinen sosiaalinen kokemus ja sosiaalinen asema johtavat ihmiset kehittämään yhteisen tietoisuuden – so. jaetun tietoisuuden olla sukupolvi – ja tulla siten poliittiseksi toimijaksi.” (Kohli 1996, 1–2.) Molempien vanhojen lähestymistapojen ongelma oli, että ne eivät ota huomioon sitä tosiasiaa, että ”luonnollisten tai fyysisten ja mentaalisten sfäärien välissä on olemassaolon taso, jolla operoivat sosiaaliset voimat” (Mannheim 1964/1928, 519–520).

En tässä yhteydessä kuvaa Mannheimin esseen sisältöä yksityiskohtaisesti, sillä käsittelen sitä tarkemmin kahdessa tämän tutkimuksen osa-artikkelissa (artikkeli I ja V). Keskeistä kuitenkin on, että Mannheim (1964/1928, 524–553) tekee perustavan erottelun sukupolviaseman (*Generationslagerung*), sukupolven aktuaalisena tai sukupolviyhteyden (*Generationszusammenhang*) ja sukupolviyk-

sikön (*Generationseinheit*) välillä. Sukupolviasema ei viittaa vain kronologiseen samanaikaisuuteen (vrt. Pinder), vaan edellyttää kuulumista myös samaan historialliseen ”elämänyhteisöön” (*Lebensgemeinschaft*). Sukupolvyhteys edellyttää sen lisäksi osallistumasta kyseisen sosiaalis-historiallisen aseman ”yhteisiin kohtaloihin” (*gemeinsamen Schicksalen*). Sukupolvyyksiköt ovat puolestaan konkreettisia ryhmiä, jotka ”kasvavat saman sukupolvyiheyden kehyksestä” ajamaan omia erityisiä, keskenään mahdollisesti ristiriitaisia päämääriään ja tulkintojaan sukupolvensa kohtalosta, kuten 1800-luvun ”romanttis-konservatiiviset” ja ”liberaali-rationaaliset” nuorisoryhmittymät Mannheimin mukaan olivat tehneet. (Mannheim 1964/1928, 541–544.)

Näkemyks on perustaltaan vahvan teleologinen; kyse on potentiaalien aktualisoitumisesta. Otollinen sukupolviasema voi antaa sukupolvyiheydelle mahdollisuuden aktualisoitua ja sukupolvyihteys vuorostaan sukupolvyyksiköille. Teleologisuuden huipentaa erityisen sukupolvityylin (*Generationsstil*) syntymisen mahdollisuus, johon Mannheim viittaa käyttämällä myös alun perin aristotelista päämäärän, (sukupolvi-)entelekhian (*Generationsentelechie*) käsitettä, jonka hän oli omaksunut Wilhelm Pinderiltä. (Mannheim 1964/1928, 550–553; ks. Zinnecker 2003, 40–41; Weisbrod 2005a, 3.)

Muihin aikalaisiinsa nähden Mannheimin sukupolviteorias-
sa on erityistä ensinnäkin se, että siinä yhteiskuntaluokka toimii selvänä teoretisoinnin mallina. Siinä missä marxilaisessa teoriassa tehtiin ero luokan itsessään (vrt. luokka-asema) ja luokan itselleen (vrt. luokkatietoisuus) välillä, Mannheim erottaa vastaavalla tavalla sukupolviaseman ja itsestään tietoisien sukupolven.⁸ Mannheim myös epäröi – toisin kuin monet muut sukupolvista kirjoittaneet

8. Mannheimin ajatteluun oli vaikuttanut keskeisellä tavalla Georg Lukács, johon Mannheim tutustui jo varhain 1910-luvulla Budapestissa (Frisby 1983, 107; Longhurst 1989, 4–5; Woldring 1986, 5–18). Vaikka marxilainen Lukács pitikin Mannheimia myöhemmin ”dekadenttina ja porvarillisena”, jälkimmäinen tutki hyvin vakavasti vielä 1920-luvun alkuvuosina Lukácsin (1971/1923) luokkatietoisuutta koskevaa teoriaa (ks. Woldring 1986, 35; Kettler, Meja & Stehr 1990, 1457; Niethammer 2003, 10–11 n2).

aikalaisensa – tehdä lopullista valintaa sukupolven ja luokan välillä, sillä hän pyrki käsitteistössään ottamaan huomioon myös sukupolven sisäisiä eroja (Wohl 1979, 82, 84). Kolmas erityinen piirre on se, että Mannheim korosti hyvin vahvasti, että sukupolvien ei synny säännöllisesti: että yhteisten kokemusten ja itsetietoisuuden potentiaali ei synny kuin tietyille ikäryhmille historiassa (emmekä etukäteen voi sanoa, kenelle ja milloin), ja että kaikki historialliset sosiaaliset ja poliittiset liikkeet eivät ole sukupolviyhteydestä syntyneitä sukupolviyksiköitä (Mannheim 1964/1928, 550–555; vrt. Rosenthal 2000, 164–165). Mahdollisuus (vrt. teleologia) niiden syntymiseen on vain tietyissä erityisissä olosuhteissa. Neljänneksi Mannheim oli ambivalentti Pinderin muotoilemasta ”eriaikaisuuden samanaikaisuudesta” *Zeitgeistin* yhtenäisyydelle koituviin seurauksiin nähden. Hän kritisoi näkemystä yhdestä ja totaalista ajanhengestä, mutta totesi heti perään, ettei ole syytä mennä yhtä pitkälle kuin Pinder, vaan että ”*Zeitgeist* on jakamaton (...), sikäli kuin me pystymme tarkastelemaan sitä dynaamis-antinomisessa mielessä” (Mannheim 1964/1928, 558). Toisin sanoen eri ryhmien toisistaan poikkeavat näkemykset muodostavat kuitenkin lopulta yhden ja yhtenäisen ajanhengen, siinä missä kilpailevat sukupolviyksikötkin artikuloivat lopulta *koko* sukupolvea yhdistävää kohtaloa (vrt. esim. Berger 1960, 22–23).

Keskeinen kritiikki Mannheimin sukupolviteoriaa kohtaan voidaan esittää siten, että vaikka hän esitti tutkielmassaan itselleen kysymyksen siitä, ”miksi sukupolvet ovat nykyisin tulleet niin tietoisiksi itsestään” (Mannheim 1964/1928, 526 n25), hän ei varsinaisesti pyrkinyt lainkaan vastaamaan siihen oman tiedonsosiologisen välineistönsä avulla (Wohl 1979, 83–84; vrt. Berger 1960, 17). Mannheim ei kiinnittänyt lainkaan huomiota siihen, ketkä sukupolvista, sukupolven käsitteestä ja sen luomista tulevaisuuden odotuksista 1920-luvulla tosiasiaassa olivat innostuneita (vrt. tiedon tuottajat ja heidän sosiaaliset asemansa), puhumattakaan, että hän olisi analysoinut tarkemmin sitä, miksi hän itse oli kiinnostunut sukupolvista, vaikka hänen tiedonsosiologian ohjelmansa olisi edellyttänyt

myös tällaista refleksiivisyyttä. Mannheim ei toisin sanoen nähnyt sitä ilmeistä tosiasiaa, että ajatus yhteiskunnallisista sukupolvista oli aivan erityisen sosiaalisen ryhmän, 1920-luvulla vaikuttaneiden eurooppalaisten (mies)intellektuellien, lempilapsi ja luomus, yhtäältä positiivisen itseidentifikaation ja toisaalta epärealististen toiveiden kohde. Sitäkin oudompaa on, että Mannheim ei kiinnittänyt tähän mitään huomiota, koska seuraavaksi, 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa, hän ryhtyi tutkimaan ja analysoimaan nimenomaan intelligentisää ja sen roolia modernissa yhteiskunnassa (vrt. Mannheim 1940/1935, 79–114; 1956; 1993/1932).

Vaikka Mannheimin sukupolviessie sai motiivinsa hänen laajemmasta tiedonsosiologisesta ohjelmastaan, hän oli ollut jo varhain kiinnostunut sukupolvestaan ja aikakautensa luonteesta. Vuonna 1917 Budapestissa hän piti – tuolloin vielä unkarin kielellä – ohjelmallisen kulttuurikriittisen esitelmän *Lélek és Kultúra* (“Sielu ja kulttuuri”), joka on sittemmin julkaistu vain saksaksi (Mannheim 1964/1917, 66–84; ks. Kettler, Meja & Stehr 1990, 1444–1445). Siinä Mannheim “ilmestyy näyttämölle [uuden] kriittisen sukupolven puhemiehenä” (Woldring 1986, 71). Esitelmässä hän kommentoi suoraan paitsi Lucáksin, myös Simmelin ajatuksia (vrt. Simmelin vuotta aiempi esitys ”kulttuurin kriisistä”, joka päättyi toteamukseen, että kriisissä on kyse myös ”sielumme kriisistä”; Simmel 1917). Hän esitti siinä ajalleen tyyppillisen näkemyksen vieraantumisprosessista (vrt. Frisby 1983 ja ks. Loader 1985, 30), joka laajenee kaikille kulttuurin aloille ja on erityisen akuutti nykyisenä aikana, jossa ”vanhat muodot eivät ole enää välittömästi relevantteja ja niiden nykyaikaisuus on kadotettu. Me tunnemme parhailtaan tässä ajassa, että elämme sellaista aikakautta” (Mannheim 1964/1917, 75; Frisby 1983, 111.) Mannheim oli kuitenkin toiveikas, sillä ”hän ajatteli, että uusi sukupolvi oli heräämässä, ja että [Jászsin] järjen edistyksen ja [Lukáksin] äkillistä kulttuurin uudistumista koskevan vision välillä ei voinut olla perimmäistä ristiriitaa” (Kettler, Meja & Stehr 1990, 1444–1445). Mannheim olikin aina 1920-luvun loppuun saakka vakuuttunut siitä, että hänen oma, poikkeuksellisenä aikana elävä su-

kupolvensa tulisi nousemaan 1800-lukua riivanneiden poliittisten konfliktien yläpuolelle (Wohl 1979, 259).⁹

Mannheim ei kuitenkaan käsitellyt sukupolvien teemaa systemaattisesti muualla tuotannossaan, vaikka hän eräässä toisissa teoksissaan viittasikin sukupolviin tärkeänä ilmiönä (esim. Mannheim 1991/1929, 270). Erityisen kiinnostavaa on, että myöhäisessä, toisen maailmansodan aikaisessa teoksessaan *Diagnosis of Our Time: War-time Essays of a Sociologist* Mannheim käsiteli omana erityisenä lukunaan ”nuorison ongelmaa modernissa yhteiskunnassa” (*The Problem of Youth in Modern Society*; Mannheim 1943). Mannheim esittää funktionalistisesti virittyen kysymyksen, mikä on nuorison merkitys yhteiskunnalle ja miten nuoriso voi kontribuoida sen toimintaan (Mannheim 1943, 31). Hämmästyttävää kyllä, tällä ei ole mitään todellista yhteyttä hänen 15 vuotta aiempaan sukupolvia käsitelleeseen esseeseensä. Itse asiassa sodanaikaisessa tekstissä ei käytetä sanaa sukupolvi kertaakaan.

Vai onko asia lopulta kuitenkin yllättävä? Ehkä Mannheim sittenkin näki, että hänen omat aiemmat sukupolvia koskevat käsityksensä – muista 1920-luvun sukupolviteorioista puhumattakaan – olivat niin ongelmallisia, ettei niihin ollut syytä palata. Asiaa on tulkittu siten, että siinä missä Mannheim käsiteli sukupolviesseeseensä keskenään ja aikaisempiin sukupolviin nähden konfliktissa olevia sukupolviyksiköitä, ryhtyi hän Englannin vuosinaan (vrt. esim. Mannheim 1940/1935 ja hänen iskulauseekseen siinä omaksuma ”Planning for Freedom”) ajattelemaan kuten vanha ystävänsä Alfred Weber, joka oli painottanut lähtökohtaisesti ”organista konsensusta, jonka ylläpitämiseen nuoriso tarjoaa uuden energiapannoksensa. Ja konsensukseen pyrkivät voimat olivat juuri niitä, joita

9. Vuonna 1929 Mannheim kirjoitti, että modernin kehityksen edessä muodostuu vaiheita ja ajanjaksoja, jolloin hallitseva sukupolvi (*dominierende Generation*) on vapaa luomaan synteisin. Tällaiset sukupolvet ovat sillä tavoin uudenlaisia, että ne kykenevät katsomaan asioita ”synteettisestä pisteestä” ja siten nousemaan niiden vaihtoehtojen ja jännitteiden yläpuolelle, joiden vallassa heidän isänsä olivat vielä olleet. (Mannheim 1964/1929, 607.)

Mannheim Englannin kauden kirjoituksillaan korosti.” (Loader 1985, 155–156.)

Mannheimin voi nähdä kamppaalleen koko 1920-luvun ajan saksalaisessa intellektuaalisessa elämässä tuolloin vaikuttaneiden ”irrationalististen elementtien” kanssa. Hän pyrki Weimarin intellektuaalisen kulttuurin omaksuman diskurssin tuolle puolen – vaikka hän oli itse saanut siltä suitsuttavaa huomiota osakseen –, koska hän näki sen epäonnistuneen ja tehneen myönnytyksiä natsien suhteen. (Kettler, Meja & Stehr 1990, 1463.) Hänen oma aikansa ja tuo intellektuaalinen kulttuuri jätti kuitenkin vahvan jälkensä hänen sukupolvia koskevaan ajatteluun. Selvästi havaittava pyrkimys pois ajalle tyyppillisistä pahimmista ylilyönneistä on kuitenkin tehnyt Mannheimin näkemyksistä kestäviä ja vaikutusvaltaisia. Nykyisinkään ei tule kuitenkaan unohtaa, että ”loppujen loppuksi, vuonna 1893 syntyneenä, myös hän oli vuoden 1914 sukupolven jäsen” (Wohl 1979, 84).

* * *

1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien yleiseurooppalainen virtaus ja suoranainen muoti, jossa sukupolven käsitteellä oli keskeinen rooli, heijastui myös Suomeen. Ennen kaikkea se näkyi sisällissodan jälkeen aktivoituneissa ja 1920-luvun mittaan esiin nousseissa nuorissa kirjailijoissa, jotka olivat ryhmittyneet *Nuori Voima*-lehden ympärille ja sittemmin ryhmittymäksi, joka kutsui itseään nimellä Tulenkantajat. *Nuorta Voimaa* markkinoitiin jo vuonna 1911 sanoin: ”jos Nuori Voima teitä miellyttää ja jos te itse saatte siitä herätteitä, niin suositelkaa sitä myös tovereillenne. Tehkäämme yksin toimin tästä lehdestä koko ajattelevan nuoren polven yhdysside.” (Sit. Mauriala 2005, 49.)

Uuden nuoren sukupolven äänellä esitettyä modernin elämän janoa – sukupolvitematiikan artikuloimista ensimmäistä kertaa modernissa merkityksessä Suomen historiassa – voi tarkastella esimerkiksi Olavi Paavolaisen henkilön kautta, joka oli keskeisessä roolissa kirjallisissa piireissä 1920-luvun lopulta alkaen (Mauriala 2005). Paavolainen omisti vuonna 1929 ilmestyneen teoksensa *Nykyaikaa etsimässä* suomenruotsalaiselle kirjailijalle Hagar Olssonil-

le, joka oli juuri julkaissut teoksensa *Ny Generation*. Paavolainen (2002/1929) ihmettelee ja toruu teoksessaan ”neitseellistä Ainoa”, Suomessa vallitsevaa uusista eurooppalaisista virtauksista syrjäistä ilmapiiriä, vaikka ”aika on vallankumouksien ja utopioiden” ja esimerkiksi kubismi ei ole vain tyyliisuunta vaan ”meidän aikamme olemuksen puhtain kristallisoituma”. Ylipäätään teos on modernin – suurkaupunkien, koneiden, futurististen manifestien – ylistyslaulu. Tehtävänä oli luoda ”uusi elämännäkemyks, yhtä laaja kuin romantiikan ja realismin – modernin ihmisen elämännäkemyks” (Paavolainen 2002/1929, 52).

Mitä ajattelevat siis nuoret, miten tuntevat nuoret, mitä tietävät nuoret Suomessa? Puhutaan niin paljon uudesta valveutuneesta sodanjälkeisestä polvesta, ja tämä polvi puhuu itsestään myöskin kovin paljon! Onko se jaksanut seurata oman aikansa mukana, kuten siltä (...) täytyy vaatia? (...) Ah, ei! Nuori suomalainen polvi on käyttänyt etsikkoaikansa hyvin huonosti. (Paavolainen 2002/1929, 38–40.)

Tilanne on se, että ”meillä ei ole vielä ’keksitty’ nykyaikaa! Ei ole noussut ketään näkijän ja ennustajan lahjoilla varustettua yksilöä, joka olisi silmänyt suoraan ajan olemukseen ja mahtavalla sanan voimalla avannut ihmisten katseille sen salaisuudet.” (Paavolainen 2002/1929, 133.) Onneksi apuun tulevat ja tehtävän ottavat vastaan – Paavolaisen itsensä lisäksi – Tulenkantajat: ”koittaa v. 1929, ja ’Tulenkantajat’ alkaa ilmestyä julkistaen: ’UUSI SUKUPOLVI ON ASTUNUT SUOMEN HENKISEN ELÄMÄN JOHTOON!’” (Paavolainen 2002/1929, 133). Aikakauden sukupolvimanifesteille ja -teorioille tyypilliseen tapaan kantavana ajatuksena on, että ”vaikka olemmekin vielä muros-polvea, voimme silti aavistaa, mihin suuntaan kehitys on kulkeva, katsellessamme ympärillämme kasvavaa kansainvälistä nuorisoa (Paavolainen 2002/1929, 452).

Vain kolme vuotta *Nykyaikaa etsimässä* teosta myöhemmin, vuonna 1932 ilmestyneessä pamfletissaan *Suursiivous eli kirjallisuus lastenkamarissa* (Paavolainen 1932) Olavi Paavolainen herätti suomalaisessa kirjallisuudessa ennennäkemätöntä huomiota (ks. Kur-

jensaari 1975, 112) sanoutumalla irti sukupolvestaan ja pilkkaamalla rajusti Tulenkantajia ja koko 1920-luvun ”uuden sukupolven” kirjailijoiden olemattomaksi arvioimiaan saavutuksia. Kyse oli tältä osin tietysti mitä suurimmassa määrin itsekritiikistä.

Samoihin aikoihin uuteen, sodan yhdistämään sukupolveen ylimitoitettuja odotuksia ladanneiden intellektuellien illuusiot haihtuivat myös muualla Euroopassa. Seuraavat kiinnostavat sukupolvia koskevat tutkimukset tehtiin vasta seuraavan maailmansodan jälkeen. 1920-luvulla esitetyt teorit yhteiskunnallisista sukupolvista jäivät kuitenkin elämään. Yksi kestävä opetus heidän kirjoituksistaan on siinä, että ne auttavat ymmärtämään, miksi sukupolvet pyrkivät aina esittämään itsensä ”uniikkeina, itsensä uhranneina ja kadotettuina. Sukupolvien idean sydämessä oleva ajatus ikäryhmien epäjatkuvuudesta vaatii sitä. (...) Mikään ei anna aiheutta olettaa, että ajatus olisi nykyään kuollut. Kaikki historialliset sukupolvet ovat ‘kadotettuja.’” (Wohl 1979, 203.)

1.4 Modernin sosiologian tulkintoja ja käytätötapoja

Toisen maailmansodan päätyttyä amerikkalaisen sosiologian vaikutusvalta voimistui kautta läntisen maailman. Sukupolven käsitteen asemaa tuossa uudessa ”modernissa sosiologiassa” voi luonnehtia teoreettisesti marginaaliseksi (Knöbl 2005, 5–9). Vallalla olleessa funktionalistisen teorian viitekehyksessä tarkasteltiin kyllä ikäryhmiä, roolien jakautumista iän perusteella sekä iän merkitystä yhteiskunnallisen integraation tuottamisessa ja yleisenä jakoperusteena (esim. Linton 1942; Parsons 1942; Parsons & Bales 1955). Siinä kuitenkin nimenomaisesti korostettiin, että ikäryhmien ei tarvitse olla itsestään tietoisia näitä tehtäviä toteuttaakseen (Parsons 1949, 218). Pääasiassa Parsons (1942, 614) tulkitsi uudentyyppistä amerikkalaista nuorisokulttuuria siten, että ”on syytä uskoa, että nuorisokulttuurilla on tärkeitä positiivisia funktioita helpottaessaan transitiota perheessä vietetyn lapsuuden turvallisuudesta (...) täyteen aikuisuuteen avioliitossa ja ammattiasemassa”.

Ikää ja sukupolvia käsittelevä funktionalismi huipentui S. N. Eisenstadtin (1956) teokseen *From Generation to Generation*. Eisenstadt – toisin kuin tietävästi Parsons (Knöbl 2005, 9) – tunsi Mannheimin sukupolvieseen, joka oli ilmestynyt englanniksi vuonna 1952, vaikka hän ainoastaan mainitsee sen (ks. Eisenstadt 1956, 169). Hän eroaakin muista funktionalisteista tunnustamalla, että ikää koskeva tietoisuus on tärkeä yhdistävä elementti, koska se vaikuttaa yksilön itse-identifikaatioihin: ikää koskevalla tietoisuudella on toisin sanoen vaikutuksia yksilön itseä ja toisia koskeviin rooliodotuksiin. Samanikäisyyteen perustuvat ryhmät voivat olla myös keskenään solidaarisia ja niillä voi olla yhteisiä kokemuksia ja arvoja (Eisenstadt 1956, 183–184). Silti voi sanoa, että funktionalismissa sukupolven käsite rajoittui pääosin viittaamaan perheen sisäisiin suhteisiin. Yhteiskunnan kannalta ikäryhmien väliset suhteet ovat tärkeitä sen säilymisen ja integraation kannalta.

Ei ole ehkä sattumaa, että sukupolvi säilytti kuitenkin paikkansa yhteiskunnallista muutosta selittävänä tekijänä monissa, jo varsin varhaisissa amerikkalaisissa aikalaisdiagnostisissa tutkimuksissa (vrt. Knöbl 2005, 8–13). Voidaan vetää pitkä aikalaisdiagnostisten tutkimusten linja, jossa sukupolviselityksillä on ollut sijansa, oli kyse sitten karaktäärityyppien muutos ”sisäisesti ohjautuvasta” ”toisiin suuntautuviin” kuten David Riesmanin (1950) ja kirjoittajakomppaneidensa teoksessa *The Lonely Crowd*, uuden ”organisaatioiden ihmistyyppin” noususta kuten William H. Whyten (1956) teoksessa *The Organization Man*, vanhojen ideologioiden lopusta 1950-luvun Amerikassa kuten Daniel Bellin (1960) teoksessa *The End of Ideology* – sukupolvilla on roolinsa itse asiassa kaikissa tunnetuimmista Bellin teoksissa –, arvojen muutos kuten Roland Inglehartin (1977) teoksessa *The Silent Revolution*, narsismin nousu kuten Christopher Laschin (1979) teoksessa *The Culture of Narcissism* tai sosiaalisten suhteiden ja yhdistyslaitoksen rapautuminen kuten Robert Putnamin (2000) teoksessa *Bowling Alone*. Tätä voi pitää loogisena: kun esitetään teesi suuresta muutoksesta (mitä se sitten koskeekaan) ja siitä, mikä tätä aikaa aikaisempaan verrattuna todella luonnehtii, asettuu kysymys melkein väistämättä myös kysymykseksi sukupolvien välisestä erosta tuon tärkeänä ja uutena esitetyn asian suhteen. 1950-luvun ame-

rikkalaisessa sosiologiassa sukupolvella oli sijansa muutosta selittäjänä tekijänä myös Pitirim Sorokinin (1957) kulttuurin dynamiikkaa koskevassa teoriassa, mikä sekin on pelkästään loogista, jos ajattelee teorian vanhakantaisuutta, erikoislaatuisuutta ja jopa historianfilosofista sisältöä (vrt. kulttuurien luokittelu eri ”mentaaliteetteihin” ja historiallisen muutoksen selittäminen ”sykleillä”) verrattuna aikansa moderniin (Parsons, Lazarsfeld) sosiologiaan.

Saksassa 1950-luvulla tehdyt sukupolven käsitettä hyödyntäneet tutkimukset käsitelivät – ymmärrettävästä syystä – lähinnä kahden maailmansodan vaikutuksia sukupolviin ja niiden suhteisiin (Jaeger 1985, 279). Tunnetuin ja eniten huomiota saanut oli Helmut Schelskyn (1963/1957) *Die Skeptische Generation: Eine Soziologie der deutschen Jugend*. Teos koski sodanjälkeisen Saksan nuorisoa – niitä, jotka eivät ehtineet varsinaisesti rintamalle mutta joihin sota oli kuitenkin lapsuudenkokemuksena vaikuttanut. Schelsky kuvaa tuota ”skeptistä sukupolvea” elämänasenteiltaan varovaisiksi, konformistisiksi ja arkipäiväisiin asioihin suuntautuviksi. Kuten teoksen alaotsikko kertoo, se virittyy nuorisotutkimuksellisesti. Vaikka Schelsky tekee joitain sukupolven käsitettä koskevia yleisen tason huomioita, on kuvaavaa, että siinä ei valita lähtökohdaksi (ks. Schelsky 1963/1957, 24–27) Mannheimin sukupolviesseeä, vaan hänen sodan aikana kirjoittamansa ”nuorisoon ongelmaa modernissa yhteiskunnassa” pohtiva kirjoitus (Mannheim 1943; ks. Knöbl 2005, 14). Schelskyn teos onkin varhainen esimerkki sittemmin lukuisista teoksista, joissa tutkitaan ensin nuorisoa ja halutaan sitten korostaa jotain siitä löydettyä uutta piirrettä niin voimakkaasti, että nimitään koko nuorisoon tuon uuden piirteen mukaiseksi ”sukupolveksi”.

1950-luvun angloamerikkalaisessa valtavirtasosiologiassa yhteiskunnallisen sukupolven käsitettä ei siis juurikaan käytetty. Suhautumista siihen 1950-luvun lopulta alkaen luonnehtiikin nimenomainen pyrkimys käsitteen puhdistamiseksi sen ”metafyysisistä” juurista. Käsitettä haluttiin muokata sellaiseksi, että se sopisi paremmin empiirisen tutkimuksen tarpeisiin, ellei sitten esitetty, että käsitteestä tulisi luopua kokonaan (vrt. Knöbl 2005, 6–10). Kyse tässä prosessissa oli ennen kaikkea pyrkimyksestä korvata sukupolven käsite teknisemmällä ja paremmin empiiriseen – aineistoltaan kvanti-

tatiiviseen ja menetelmiltään tilastolliseen – tutkimukseen soveltu-
valla *kohortin* käsitteellä.

Sukupolven käsitteen korvaamista kohortilla ehdotti Norman B. Ryder vuoden 1959 *American Sociological Society*n kokouksessa pitämässään esitelmässä ”The Cohort as a Concept in the Theory of Social Change”. Sitten se julkaistiin vuonna 1965 hieman muu-
tetulla nimellä *American Sociological Review*issä (Ryder 1965). Tek-
stistä tuli nopeasti hyvin vaikutusvaltainen. Mannheimiin nähden
– joka tuolloin tunnettiin jo laajemmin englanninkielisen käännök-
sen levittyä – Ryder ”hylkäsi ajatuksen yhteisestä tietoisuudesta ja
'sukupolven' ja 'aktuaalisen sukupolven' välisestä erottelusta, jotka
olivat keskeisiä Mannheimin näkemykselle rakenteellisesta yhtey-
destä toiminnan ja yhteiskunnallisen muutoksen välillä” (Hardy &
Waite 1997, 5).

Ryderin tekstin tuloksena ja hänen seuraajiensa työssä alku-
peräinen ”sukupolvien ongelma” kutistuu lähinnä tekniseksi kysy-
mykseksi siitä, kuinka kohortin vaikutus voidaan erottaa kahden
muun ”aikamuuttujan” eli iän (elämänvaiheen) ja aikakauden (pe-
riodin) vaikutuksista. Tyypillisesti aikamuuttujien kanssa painivan
tutkimusten kohteena on jonkin tarkasti rajatun ilmiön selittämi-
nen usealta eri ajankohdalta kerätyn aineiston avulla. Esimerkiksi
poliittisen käyttäytymisen, kuten äänestämisen, selittäminen on
ollut yleistä. Kaikesta huolimatta näissä tutkimuksissa usein kui-
tenkin käytetään myös sukupolven käsitettä. (Ks. esim. Jennings
& Niemi 1981; Delli Carpini 1986; problematiikasta yleisemmin ks.
esim. Hardy & Waite 1997; Toivonen 1999a; Wass 2006.)

Ryder (1965, 843) sanoo artikkelinsa alussa esittävänsä siinä
”demografisen lähestymistavan yhteiskunnalliseen muutokseen”.
Korostettuaan, että uusi kohortti antaa yhteiskunnalliselle muutok-
selle vain mahdollisuuden tapahtua sen sijaan, että se varsinaisesti
olisi tuon muutoksen aiheuttaja (Ryder 1965, 844), hän esittää kuu-
luisan kohortin määritelmänsä. Sen mukaan

kohortin voi määritellä yksilöiden aggregaatiksi (jon-
kun populaation määritelmän sisällä), joka kokee samat
tapahtumat saman aikavälin sisällä. Melkein kaikissa

kohorttitutkimuksissa tähän päivään mennessä määritelmällinen tapahtuma on syntymä, mutta se on vain yksi erityinen tapaus yleisemmässä tarkastelutavassa. (Ryder 1965, 845.)

Ryder kuvailee määritelmänsä jälkeen kohorttia tavoilla, jotka muistuttavat suuresti sukupolvien luonnehdintoja. Hänen mukaansa jokaisella kohortilla ”on oma erityinen kompositionsa ja karakteriinsä, jotka heijastavat sen uniikin alkuperän ja historian olosuhteita” (Ryder 1965, 845). Kohortit ovat sisäisesti heterogeenisiä ja jakautuvat muun muassa koulutuksen, ammatin, siviilisäädyn jne. mukaan. Hän vertaa kohorttia (kuten Mannheim aikanaan sukupolvea) eskplisiittisesti luokkaan: kohortti on samanlainen analyyttinen kategoria, jonka selittävä voima piilee siinä, että myös se on ”korvaava indeksi monien kategoriaan kuuluvan ihmisen yhteisille kokemuksille” (Ryder 1965, 847). Aiempien sukupolvioreetikkojen tapaan Ryder näyttää hyväksyvän erottelun aikalaisten (*contemporaries*) ja ikätovereiden (*coeval*) välillä, sillä hänen mukaansa vain jälkimmäiset vaikuttavat yhteiskunnan muutokseen samalla tavalla. Ja kuten sukupolvioreetikot aiemmin, myös Ryder pitää sotaa draamaattisimpana esimerkkinä historiallisesta tapahtumasta, joka vaikuttaa kohorttien ominaispiirteisiin: ”Traumaattiset episodit kuten sota ja vallankumous voivat tulla keskeiseksi kohortin mentaliteetin kristallisoitumisen kannalta” (Ryder 1965, 851). Uusien kohorttien syntyminen ei millään tavoin automaattisesti kuitenkaan takaa, että edistystä tai muutoksia tapahtuisi. Samoin hän vastustaa jyrkästi ajatusta, että yhteiskunnallinen muutos voisi seurata biologisten sukupolvien 30-vuotista sykliä. (Ryder 1965, 848–853.) Ryderin ”käsitteelliseen selkeyteen” tähtäävä johtopäätös on seuraava:

Suurin osa kirjoituksista, jotka koskevat sitä, mitä tässä on kutsuttu kohortiksi, käyttävät sen sijaan termiä ”sukupolvi”, jolla tarkoitetaan kaikkia tietyn periodin aikana lavean ikävälän sisään (joka jätetään tyypillisesti spesifioimatta) mahtuvia sekä implisiittisesti niitä, joilla on yhteisiä ominaisuuksia yhteisten kokemusten takia. (...) Käsitteellisen

selkeyden vuoksi ”sukupolvea” pitäisi käyttää vain sen alkuperäisessä ja yksiselitteisessä merkityksessä eli sukturakenteen ajallisena yksikkönä, ja kahta ensimmäistä [so. edellä mainittua] ideaa tulisi tarkoittaa termeillä ”kohortti” ja ”vastaava ikästatus”. (Ryder 1965, 853.)

Artikkelin lopuksi hän vielä korostaa kohortin käsitteen tärkeyttä empiirisen tutkimuksen kannalta ja sitä, että olisi hyvä kerätä monelta eri ajankohdalta olevia aineistoja, koska kohorttivaikutusten ajatellaan olevan pysyviä (Ryder 1965, 861). En tässä yhteydessä arvioi Ryderin esittämää teesiä tarkemmin, mutta olennaista on nähdäkseni huomata, että edellä esitetyllä tavalla ymmärretty kohortin käsite sisältää edelleen ajatuksen kohortin jäseniä yhdistävästä kokemuksesta, jonka tehtävänä on selittää, miksi kohortilla voi olla toisista aikamuuttujista riippumatonta itsenäistä vaikutusta. Ryder toteaa asian itse melko suorasukaisesti, monilla hänen seuraajillaan asiaan kiinnitetään hyvin vähän huomiota ja ajatus elää paremminkin kohortin selittävän voiman julkilausumattomana taustaoletuksena. Keskeisenä ajatuksena on lisäksi se, että kaikkien kohortin jäsenten täytyy kokea yhdistävä kokemus jotenkin perustavasti samalla tavalla, koska kohortin yhteiset ominaispiirteet perustuvat siihen. Sukupolviteorian näkökulmasta asian voi tiivistää siten, että ”sukupolvien ongelma” säilyy, vain asiaa kuvaava sana on vaihtunut toiseksi.

Toinen tärkeä varhainen, itse asiassa Ryderin artikkelia aikaisemmin julkaistu, sukupolven käsitettä kriittisesti tarkastellut artikkeli oli Bennett M. Bergerin ”How Long is a Generation?” (Berger 1960). Koska se on suotta jäänyt myöhemmin melko vähälle huomiolle ja koska siinä esitetään paitsi monia yleisesti kestäviä ajatuksia, myös tämän tutkimuksen kannalta joitain aivan erityisen kiinnostavia, esittelen sitä seuraavassa lyhyesti.

Myös Bergerin tarkoituksena on analysoida sukupolven käsitettä empiirisen tutkimuksen kannalta. Aluksi hän toteaa, että vaikka Mannheimille ja muille eurooppalaisille sukupolven käsitteen sosiologinen merkitys on nojannut oletukseen, että sukupolvet ovat suurten kulttuuristen muutosten alullepanijoita tai ”kantajia”,

ei käsitettä ole käytetty samassa mielessä brittiläisessä tai amerikkalaisessa sosiologiassa, vaikka ikäryhmiä käytetäänkin yhtenä perustavana muuttujana empiiristen aineistojen analyysissä. Samaan aikaan amerikkalaisessa julkisuudessa oli kuitenkin yleistynyt eurooppalaista merkitystä lavasti muistuttava sukupolvi-puhe koskien esimerkiksi ns. beat-sukupolvea. Näin ollen artikkeli on ”yritys analysoida sukupolven käsitteen saamaa erikoista paikkaa amerikkalaisessa kulttuurisessa keskustelussa ja tehdä siten käsitteestä käyttökelpoisempi empiiristen analyysien tarkoituksiin”. (Berger 1960, 10.)

Bergerin tavoite on pohjimmiltaan sama kuin Ryderilla: puhdistaa sukupolven käsite pelkäksi ajallisuuden formaaliksi mittariksi. ”On selvää, että mikäli sukupolven käsitteellä, joka on *ajallinen* abstraktio, on mitään annettavaa kulttuuristen ilmiöiden analyysille, se täytyy pitää analyttisesti erotettuna *rakenteellisista ja paikantavista* käsitteistä (tulot, ammatti, uskonto, etnisyys, jne.), jotka myös vaikuttavat ’perspektiiviin’ tai ’näkökulmaan’” (Berger 1960, 14; kursivointi originaali). Keskeistä on, että Berger huomaa ja pitää itsestään selvänä sitä, että ”nykyinen tendenssi identifoida ’minun sukupolven’ tietty ’minun tapani ajatella’ hämärtää tämän erottelun” (Berger 1960, 22 n12). Berger lukee tämän tendenssin melko suoraviivaisesti vanhojen eurooppalaisten sukupolviteoreetikoiden, myös Mannheimin, syyksi. Hän katsoo, että Mannheimin ”teennäinen keskustelu ’sukupolviyksiköistä’ on osoitus vaikeuksista, jotka seuraavat siitä, että analyysissä pyritään ottamaan samanaikaisesti huomioon sekä sukupolven yhtenäisyys että moninaisuus” (Berger 1960, 14). Bergerin keskeinen huomio onkin, että

sukupolvi-identifikaatiot eivät ole taipuvaisia olemaan näennäisiä (...) kompleksisissa teollistuneissa yhteiskunnissa pelkästään siksi, että kyseisissä yhteiskunnissa ikäryhmiin kuuluu aina olennainen rakenteellinen heterogeenisuus (...) vaan myös sen kiinnostavan tosiasian vuoksi, että juuri ”ajan” ja ”sukupolven” *luonnehdinnoista* on tullut itsessään konfliktin kohde. ”Ajan henki” ei ole enää mitään luonnollisesti ”syntyvää” (jos se on sitä

koskaan ollutkaan) (...); nykyisen ”sukupolven” ja ”hengen”, jonka se on oletettavasti luonut, luonteesta on tullut *ideologisia* kysymyksiä *sen omille jäsenille*. (...) Kampailu käydään samaan sukupolveen kuuluvien erillisten intellektuellien ryhmien välillä (jotka kaikki tiedostavat itsensä ajallisesti sijoittuneena ”sukupolvena” eivätkä rakenteellisesti määrittävänä ryhmänä) oikeudesta *ta-koituksellisesti määritellä*, totisesti *nimetä* ajan henki. Ja ajan ”nimeämisellä” ei ole vain diagnostista vaan myös ideologinen funktio. (Berger 1960, 18; kursivoinnit alkuperäisiä.)

Siten kaikki aikakauden ja sukupolven luonnehdinnat ovat Bergerin mukaan väistämättä luonteeltaan myyttisiä. Mitään aikakautta ei leimaa mikään yksi suuntaus tai luonnehdinta, mutta kulttuurista kamppailua silti käydään *aivan kuin* panoksena olisi juuri tuon myyttisen aikakautta koskevan mielikuvan hallitseminen (Berger 1960, 18).

Artikkelinsa päätteeksi Berger (1960, 20–21) päätyy silti puolustamaan sukupolven käsitettä ja näkee, että se voi olla hedelmällinen myös survey-tutkimusten kannalta. Sukupolven käsitettä hyödyntävää analyysia tulee Bergerin mukaan kuitenkin aina täydentää ottamalla huomioon myös erilaisia rakenteellisia tekijöitä – joista sukupolvi temporaalisena käsitteenä on pidettävä tiukasti erillään. Tällä tavoin tulee mahdolliseksi tarkastella käsitteellisesti ”moninaista ajattelun jatkuvuutta sukupolvien välillä ja samanaikaisesti erottaa nykyisen sukupolven rakenteellisesti määrittävät ryhmät, jotka käyvät jatkuvaa taistelua oikeudesta ’edustaa’ aikakauttaan” (Berger 1960, 18).

* * *

Vaikka esimerkiksi elämänkulun ja ikäänäytymisen tutkimuksen traditioissa Ryderin – ja myöhemmin muun muassa David Kertzerin (1983) toistama – teesi on saanut kannatusta ja sukupolven käsite on varattu viittaamaan pelkkiin perhesukupolviin (ks. esim. Elder 1974,

1975; Riley 1987, Hareven 1994; Pilcher 1994, 1995), pyrkimykset sukupolven käsitteen puhdistamiseksi ja korvaamiseksi kohortin käsitteellä yleisesti ottaen epäonnistuivat. Tärkein syy tähän on historiassa ja tapahtuneessa yhteiskunnallisessa muutoksessa itsessään.

1960-luvun puolivälin tienoilla käynnistyneet yhteiskunnalliset tapahtumat ja niiden synnyttämät uudenlaiset ikäspesifit ja erityisesti nuorisoon kytkeytyvät yhteiskunnalliset joukkoliikkeet – ennen kaikkea opiskelijaliike ja ns. radikalismi eri muodoissaan, joka oli pääosin vasemmistolaisesti virittyntä – nostivat ympäri maailmaa sukupolven käsitteen ennennäkemättömään julkisuuteen. Joukkoliikkeet myös itse artikuloivat sukupolvitietoisuutta ja niiden protesti suuntautui vanhoja sukupolvia ja heidän arvojaan ja perinteitään vastaan. Tiedotusvälineiden rooli oli tullut liikkeissä keskeiseksi: ”koko maailma” pystyi seuraamaan paitsi Vietnamin sodan, myös sen vastaisten mielenosoitusten tapahtumia. Kun vielä 1920-luvulla sukupolven käsite oli ollut pääasiassa melko suppeiden intellektuellipiirien käytössä, 1960–1970-lukujen vaihteessa siitä tuli laajojen joukkojen omaisuutta. (Eisenstadt 2001, 6059–6060.) Yksi olennainen seikka aikakauden yhteiskunnallisten liikkeiden taustalla oli – muun muassa tiedotusvälineiden merkityksen ja kansainvälistymisen korostumisen sekä yleisen elintason nousun lisäksi – monissa maissa tapahtunut korkeakouluopiskelijoiden määrän dramaattinen kasvu sekä absoluuttisesti (suhteessa koko väestöön) että suhteellisesti (suhteessa ikäluokkaan). On väitetty, että vuosi 1968 loi ensimmäisen ”globaalin sukupolven”. (Fietze 1997; ks. myös esim. Marwick 1998, 16–20.)

Olennaista on, että myös sosiologit alkoivat tulkita 1960- ja 1970-lukujen nuorisoliikkeitä ja poliittista aktivismia sukupolven käsitettä käyttäen (ks. Knöbl 2005, 15–16). Vaikka tutkijan ja tutkimuskohteen välinen erottelu on tässä tapauksessa aivan erityisen liukuva – monet liikkeistä olivat niin voimakkaasti sidoksissa juuri yliopistoihin –, voidaan asia tulkita silti ensisijaisesti niin, että ajatus uudesta sukupolvesta ja sukupolvien välisestä ristiriidasta oli jo olemassa yhteiskunnallisissa liikkeissä riippumatta siitä, että sosiologit ottivat sukupolven käsitteen nopeasti omaan käyttöönsä liikkeiden analysoimisen välineeksi. Tutkijoiden tekemät tulkinnat kuitenkin

vaikuttivat myös liikkeiden itseymmärrykseen ja sekoittuivat muutenkin julkisuudessa yleisesti sukupolvista käytyyn keskusteluun.

Liikkeiden analyysissä sukupolven käsite löydettiin uudelleen nimenomaan Karl Mannheimin formuloimassa muodossa. Useassa artikkelissa vertailtiin ”mannheimilaista” sukupolviyksiköiden teoriaa Parsonsin ja kumppaneiden funktionalistisiin nuorisoa koskeviin teorioihin sillä lopputuloksella, että edellistä pidettiin jälkimmäistä hedelmällisempänä lähtökohtana opiskelijaliikkeiden analysoimiseksi (esim. Bengtson, Furlong & Laufer 1974; Braungart 1974). Kehkeytyi yleisen tason keskustelu poliittisista ja yhteiskunnallisista sukupolvista ja niiden roolista historiallisina toimijoina (esim. Rintala 1968, 1979; Troll 1970; Lambert 1972; Demartini 1983, 1985; Esler 1984, 1985). Ja ennen kaikkea 1960-luvun liikkeitä tulkittiin ”sukupolvikuilun”, ”sukupolvi liikkeen” tai ”mobilisoituneen sukupolviyksikön” ajatuksen kautta (esim. Feuer 1969; Mead 1971; Kasschau, Ransford & Bengtson 1974; Wuthnow 1976; Scott & Grassmick 1979; Braungart 1984; Braungart & Braungart 1986). Sukupolven käsitteen lähtökohdakseen ottavien 1960-luvun (ja 1970-luvun) liikkeiden tutkimusten aalto ei itse asiassa koskaan loppunut, sillä liikkeissä toimimisella on ajateltu olevan pysyviä sukupolvivaikutuksia (vrt. esim. Dunham & Bengtson 1992; Sherkat & Blocker 1993; Braungart & Braungart 1994; Klatch 1999; Jennings 2002). Oma lukunsa on sittemmin ollut lisäksi erityinen ns. 1968-kirjallisuus, 1960-lukua koskevat pääosin historialliset tutkimukset, joissa yleensä hyödynnetään sukupolven käsitettä, muttei kuitenkaan pyritä juuri kehittämään tai problematisoimaan sitä, vaikka kyse olisi tutkimuksellisesti hyvinkin kunnianhimoisista töistä (vrt. esim. Gitlin 1987; Fraser 1988; Morgan 1991; Marwick 1998).

1.5 Uudempi ”sukupolvisosiologia” ja suomalainen keskustelu

Nykyinen tilanne sukupolven käsitteen ja sen käyttötapojen suhteen on kirjava. Ensinnäkin sukupolven käsitettä käytetään rutiinimaisesti monissa hyvin erilaisissa empiirisissä tutkimuksissa. Toiseksi näkökannat kuitenkin vaihtelevat siinä, mihin merkitykseen

sukupolven käsite tulisi rajata (vrt. osio 1.1 edellä). Kolmanneksi on olemassa vakiintunut spesifi keskustelu yhteiskunnallisista sukupolvista, jota käyvät paitsi sosiologit, myös historioitsijat. Mannheimin sukupolviessestä on tullut alan tunnustettu klassikko. Se on saanut keskustelussa niin vahvan aseman, että on lähes mahdotonta löytää aiheeseen liittyvä teksti, jossa häneen ei viitattaisi. Itse asiassa tilanne on kääntynyt tässä suhteessa jopa negatiiviseksi – vaikka Mannheimin essee antaisikin hyvän lähtökohdan yhteiskunnallisia sukupolvia tarkasteleville tutkimuksille, ei sen tarvitsisi olla samalla myös analyysin pääteyppi.

Angloamerikkalaisessa keskustelussa voidaan havaita 1990-luvulta alkaen jopa jonkinlaista renessanssia yhteiskunnallisen sukupolven teoreettisessa tarkastelussa (vrt. esim. Pilcher 1994, 1995; Irwin 1998; Eyerman & Turner 1998; Turner 1998; Edmunds & Turner 2002a, 2002b, 2005; Cavalli 2004; Gilleard 2004; Vincent 2005). Keskustelussa on ryhdytty puhumaan erityisestä ”sukupolvisosiologiasta” (*sociology of generations*) ikään kuin yhtenä sosiologian ja sosiologisen teorian omana erityisalana. Toistaiseksi puhe ei ole kuitenkaan edennyt ainakaan laajemmassa mitassa institutionalisoituneelle asteelle.

Angloamerikkalainen keskustelu on ollut kiinnostavaa, mutta melko vaatimatonta, eikä siinä ole voinut havaita merkittävää kehitystä. Ongelma saattaa olla siinä, että kaikki kirjoittajat lähtevät liikkeelle Mannheimin tekstistä pyrkien tekemään sen suhteen omat kontribuutionsa, välittämättä niinkään toistensa kirjoituksista. Näin ollen ei ole ihme, jos vaikuttaa vuodesta toiseen siltä, että ”sukupolven ajatuksen teoreettista kehittelyä on olemassa vähän” (Eyerman & Turner 1998, 92), ”sukupolvien tutkimisella ei ole ollut suurta osaa sosiologisen teorian kehityksessä” (Edmunds & Turner 2002a, 1) tai ”sukupolvien tutkimus on ollut jotakuinkin marginaalista sosiologiassa” (Edmunds & Turner 2005, 560), vaikka viime vuosina sukupolvista on kirjoitettu valtavasti.

Renessanssista puhuminen tarkoittaa tässä eräässä mielessä myös kirjaimellista paluuta vanhaan: osa keskustelussa esitetyistä käsityksistä muistuttaa nimittäin erehdyttävästi 1900-luvun alkupuolen sukupolven käsitteen herättämää melko kritiikitöntä in-

nostusta, jossa sukupolvi nostetaan lähes myyttisiin mittoihin ja esitetään monessa suhteessa kestäättömän spekulatiivisia ja liioittelevia näkemyksiä (esim. Edmunds & Turner 2002a, 2005; ks. tarkemmin tämän tutkimuksen artikkeli VI). Tärkeä poikkeus tähän linjaan on Peter Laslettin (2005) puheenvuoro, jossa hän tyrmää täysin sukupolven käsitteen analyttisen hyödyllisyyden. Jotain sukupolven käsitteen yhä edelleen herättämistä intohimoista kertoo se, että saman vuoden 2005 aikana julkaistiin kahdessa arvostetussa brittiläisessä aikakauslehdessä aivan päinvastaiset näkemykset sukupolven käsitteen annista sosiologialle:

Sukupolvinäkökulma voi tuoda tärkeää valoa nykyisiin avainkeskusteluihin, kuten yhteiskunnallisen muutoksen prosessiin, sosiaalisen pääoman nousuun ja tuhoon, kansalliseen identiteettiin ja kosmopolitanismiin, muuttuviin sukupuolirooleihin ja sosiaalisen ja teknologisen muutoksen syihin ja seurauksiin sekä lopulta globalisaation prosessiin itseensä (Edmunds & Turner 2005, 273–274).

Voin turvallisesti olettaa, että kaikki meistä ovat tähän mennessä tulleet sairaalloisen väsyneiksi toistelemaan samoja ikävyyttäviä, hämääviä, joskus epäselviä tai virheellisiä sanoja ja fraaseja, mitä ”sukupolven” tutkiminen edellyttää. Haluaisin kyetä pyytämään anteeksi kiusallisten solvausten toistumista tässä kappaleessa, mutta en pysty. Ne ovat pakotettuja minulle ja kaikille muillekin. (Laslett 2005, 206.)

* * *

Yhteiskunnallisista sukupolvista on käyty viime aikoina – myös viime aikoina – vilkasta keskustelua myös Manner-Euroopassa. Vilkasta keskustelu on etenkin Saksassa. Nähdäkseni se on ollut huomattavasti sofistikoituneempaa kuin angloamerikkalainen keskustelu. Saksalainen keskustelu ei ole ollut luonteeltaan spekulatiivista vaan ennemminkin leimallisen varovaista ja kriittistä suku-

polven käsitettä kohtaan. Käsite on nähty silti yleensä arvokkaaksi analyttiseksi kategoriaksi. Mannheimin esseellä ja sen uudelleenluennalla on toki ollut keskeinen asema myös saksalaisessa keskustelussa (vrt. esim. Buchhofer, Friedrichs & Lüdtke 1970; Breitsamer 1976; Matthes 1985; Friedrich 1990; Bude 1995, 2005; Fietze 1997, 2003; Höpflinger 1999; Corsten 2001; Zinnecker 2003; Niethammer 2003, 2005).

Syynä saksalaisen keskustelun ominaislaadulle ja toisaalta kiinnostavuudelle saattaa olla paitsi se, että kyse on yhteiskunnallisen sukupolven käsitteen ”kotimaasta”, myös se, että keskustelussa on haluttu nimenomaan korostaa sen eroa populaariin sukupolvidiskurssiin ja siinä esiintyviin karikatyyrimaisiin mielikuviin. Julki-suudessa käytävä populaari sukupolvikeskustelu on ollut Saksassa kenties voimakkaampaa ja kiivaampaa kuin missään muussa maassa. Se ei ole tietysti kovin yllättävää, sillä Saksan viime vuosisadan historia (molemmat sodat, Berliinin muurin rakentaminen ja murtuminen, jne.) suorastaan houkuttelee tekemään erilaisia sukupolvijakoja. (Ks. esim. Lange 1999; Bude, 2000c, 2003, 2005; Herzinger 2000; Reulecke 2003; Maase 2005; Weisbrod 2005a, 2005b.)

Hyvä esimerkki tieteellisen ja populaarin keskustelun risteämisestä ja toisaalta niiden erosta saatiin, kun kirjailija ja toimittaja Florian Illies (2000) lanseerasi paljon huomiota saaneen ajatuksen ”Golf-sukupolvesta”. Nimitys tulee automerkistä ja viittaa suurin piirtein 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa syntyneisiin, jotka viettivät nuoruutensa turvallisella ja vauraalla 1980-luvulla ja ovat konformistisia ja minäkeskeisiä (ajatus siis eroaa tietyissä suhteissa esim. ns. 1989-sukupolvesta; vrt. Leggewie 1995). Ei kestänyt kauaakaan, että yhdessä maan johtavassa sosiologisessa lehdessä julkaistiin asiasta empiirinen tutkimus (Klein 2003), joka arvioi sukupolvini- mikkettä ja asetti sen oikeisiin mittasuhteisiin – jotka osoittautuivat melko vaatimattomiksi, joskaan tutkimus ei aivan täysin tyrmännyt ideaa, että mainitun ikäiset saksalaiset muodostaisivat arvojensa perusteella kiinnostavan ryhmän (ks. kuitenkin myös Maase 2005, 224–228).

Viime vuosina Saksassa on ilmestynyt useita kattavia ja varsin kunnianhimoisia sukupolvien käsitteleviä teoksia. Esimerkiksi

Kurt Lüscherin ja Ludwig Lieglen teos *Generationenbeziehungen in Familie und Gesellschaft* (2003) on pyrkimys eräänlaiseen kokonaisuuteen, joka kattaa sukupolven käsitteen kaikissa merkityksissään. Myös laajoja artikkelikokoelmia on ilmestynyt useita (esim. Kohli & Szydlik 2000; Burkat & Wolf 2002; Szydlik 2004). Erityisen merkittäviä ovat Jürgen Reulecken toimittama *Generationalität und Lebensgeschichte im 20. Jahrhundert* (ks. Reulecke 2003) sekä Ulrike Jureitin ja Michael Wildtin toimittama *Generationen: Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs* (ks. Jureit & Wildt 2005). Valitettavasti tutustuin näihin kahteen teokseen vasta aivan tutkimukseni viime vaiheessa, enkä ole voinut siten ottaa niitä huomioon tämän tutkimuksen artikkeleissa.

Uudissana *Generationalität* on kuvaava saksalaisen nykykeskustelun kannalta. Sitä on melko hankala kääntää suomeksi. Se voitaisiin kääntää sanalla *sukupolvisuus*, mutta se kokoa myös laajemmin yhteen kaiken sukupolville ja sukupolvien mukaiselle ajattelulle (vrt. *Rationalität*) tyypilliset piirteet (ks. Reulecke 2003; Weisbrod 2005a, 2005b). Termi on myös eräänlainen genetiivi (vrt. *sukupolvinen*) ja merkitsee Reulecken määritelmän mukaan kaikkia niitä asioita ja ominaisuuksia, jotka tiettyihin (sukupolvea koskeviin) olosuhteisiin on ”kirjoitettu sisään” tai josta ne ”nousevat esiin” ja joiden nähdään olevan ikäspesifejä ja sukupolven jäseniä yhdistäviä. Se on myös edellä mainittuja piirteitä kuvatessaan historiaa jäsentävä konstruktio, jolla on vaikutusta yksilöiden ja ryhmien identiteetille. Siten siihen liittyy olennainen subjektiivisuuden elementti; *Generationalität* tulee aina lopulta ymmärtää olennaisella tavalla ideaalityypiseksi konstruktiksi näennäisobjektiivisesti esitetyistä koko kohortteja koskevista sukupolvirakenteista. (Reulecke 2003, viii.) Weisbrod (2005a, 5; vrt. myös 2005b, 4) tiivistää asian siten, että ”sukupolvitietoisuus – *Generationalität* – hyvin usein silottuu jälkikäetulkinnaksi yhteisistä kokemuksista, joka antaa ylimääräistä uskottavuutta menestyksekkäälle johtajuudelle ja on taipuvainen naamioimaan poliittiset kiistat vallasta ja distribuutiosta sukupolvien väliseksi konfliktiksi”.

Yksi sukupolvista paljon viime vuosina kirjoittanut saksalais-sosiologi on Heinz Bude. Hän suhtautuu sukupolven käsitteeseen

innostuneesti ja poikkeaa monista muista saksalaisista akateemisista sukupolvitutkijoista siinä, että hän käyttää sitä häpeilemättömässä aikalaisdiagnostisessa tarkoituksessa ja onkin ollut itse kärkkäästi myös nimeämässä eri sukupolvia (vrt. Bude 2001, 2003; 2005; Buden kritiikistä ks. Lepsius 2005; Weisbrod 2005a). Silti Bude ajattelee käsitettä hedelmällisesti etenkin tämän tutkimuksen kannalta olennaisen sukupolven ”me-tason” (”me-tunteen”, ”meikä-läisyyden”) suhteen. Sukupolvi on Budelle tällä tasolla dynaaminen ja prosessimainen eikä staattinen. Olennaista siinä on, kuinka sukupolven me-taso kehittyy kommunikatiivisissa suhteissa ajan kuluessa ja kuinka muistilla ja muistelulla on sen rakentumisessa tärkeä sijansa. Sukupolvilla on ihmisten elämäkertoja jäsentävää voimaa, sillä sukupolvi viittaa kaikille yksilöille omaan emotionaaliseen ”ajalliseen kotiseutuun” (*Zeitheimat*) (ks. myös Weisbrod 2005a, 11). Mutta toisaalta, olennaista on myös, kuinka sukupolven ”meikä-läisyys” usein ylikorostuu, eikä nykyhetkessä annettujen selvitysten perusteella siksi voida suoraan päätellä, mikä sen vaikutus elämään on todellisuudessa ollut. (Bude 1997, 2000a, 2000b, 2000d, 2005.)

* * *

Suomalaiseen sosiologiaan sukupolven käsite tuli vahvassa mielessä 1980-luvun alussa. Ajankohta ei ole pelkkä sattuma: tuolloin käynnissä ollut yliopistomarxismista toipuminen tarkoitti, että yhteiskuntaluokan käsitteen tilalle etsittiin vaihtoehtoisia tarkastelutapoja. Sukupolvi oli yksi sellainen. Perustaltaan kokemuksellisenä käsitteenä sukupolvi sopi hyvin myös (ensin) ”subjektiviteettiin” ja (myöhemmin) ”elämäntapaan” kohdistuneeseen aiempaa suurempaan kiinnostukseen. Näissä suhteissa J. P. Roosin elämäntavan muutoksen tutkimusprojektilla (1977–1980) oli keskeinen rooli. Roos käytti sukupolven käsitettä elämäkerta-aineiston tulkitsemiseen ja jakoi 1900-luvulla syntyneet suomalaiset neljään suureen kokemukselliseen sukupolveen (Roos 1980, 1987).

Sosiologia-lehdessä ilmestyi vuonna 1981 sukupolvia koskeva teemanumero. Siinä omat sukupolvitulkintansa esitti muun muassa Erik Allardt (1981). Hänen paljon luetuissa sosiologian oppikirjois-

saan ei sukupolvea ollut aiemmin käsitelty¹⁰, mutta vuonna 1983 ilmestyneessä *Sosiologia I*:ssä sukupolvia käsiteltiin (lähinnä Roosin tutkimusten kautta; Allardt 1983, 88–89). Käsitteen merkitystä 1980-luvun alun sosiologialle kuvaa myös se, kuinka Tapani Valkonen kumppaneineen teoksensa *Suomalaiset* uuden painoksen esipuheessa vuonna 1985 puolustautuvat jo ennalta sellaiselta kritiikiltä, että miksi kirjassa ei ole käsitelty myös sukupolvia yhteiskunnan rakenteen ja sen muutoksen jäsentäjänä (ks. Valkonen et al. 1985, 7).

1980-luvun mittaan sukupolven käsitteen käyttö yleistyi Suomessa. Sitä hyödynnettiin runsaasti ainakin nuorisotutkimuksessa (Heiskanen & Mitchell 1985; Hoikkala 1989) ja politiikan tutkimuksessa (Jääsaari 1986; Jääsaari & Martikainen 1991). Vesa Puurosen (1988) artikkeli *Nuorisotutkimus*-lehdessä oli ensimmäinen laajamittaisempi Mannheimin sukupolviesseen esittely. Ylipäättään sukupolvea on 80-luvulta lähtien käytetty melko paljon jotain toista asiaa selittävänä tekijänä – oli kyseessä sitten esimerkiksi juomatavat (Sulkunen 1980, 1981), ”uuden opiskelijatyypin” nousu (Aittola 1992) tai seksielämä (Haavio-Mannila, Kontula & Roos 1997).

Marja Tuomisen (1991) tutkimus 1960-luvun kulttuuriradikalismista ja opiskelijaliikkeestä ”sukupolvihegemonian” kriisinä esitelti ja käytti hyväkseen Mannheimin sukupolviesseitä. Sittenkin sukupolven käsitettä on Suomessa hyödynnetty – kansainvälisen trendin tapaan – 1960- ja 70-luvun liikkeiden sosiologisissa tulkinnoissa laajemminkin.

1990-luvun lopulla sukupolven käsitteeseen heräsi myös Suomessa uudenlainen teoreettinen kiinnostus (esim. Virtanen 1999a; 1999b; 2001; Toivonen 1999b; 2003; Alanen 2001; Hoikkala & Paju 2002; Jokinen & Saaristo 2002; Mikkola 2002; Saaristo 2003; Wilska 2004; Roos 2005; Salasuo 2006; Wass 2006). Alullepanijana siinä oli Matti Virtasen *Sosiologia*-lehdessä julkaistu teoreettinen artikkeli ”Sukupolven tasot, fraktiot ja elämäankaari” (Virtanen 1999a),

10. Myöskään esimerkiksi suurisuuntaisessa Heikki Wariksen johdolla toimitetussa *Yhteiskuntatieteiden käsikirjassa* vuodelta 1963 ei ole artikkelia sukupolvista. Jan-Magnus Jansson (1963, 35) kuitenkin mainitsee artikkelissaan poliittisista aatesuunnista ”sukupolvi-teoria” yhtenä aatteiden sosiaalisena ja psykologisena taustateorianä.

jossa Virtanen tulkitsee Mannheimin tutkielmaa. Virtasen artikkeli on ollut myös tämän tutkimuksen kannalta tärkeä mielenkiinnon herättäjä ja suuntaaja, vaikka olenkin suhtautunut siihen kriittisesti (ks. esim. artikkeli I). Viime vuosina on lisäksi ilmestynyt useita kokoomateoksia, joissa on käyty sukupolvia koskevaa keskustelua (Erola & Wilska 2004; Hoikkala, Laine & Laine 2005; Karisto 2005). Tämän yhteiskunnallisista sukupolvista käytävän erityiskeskustelun lisäksi sukupolven käsite on vakiintunut suomalaisessa sosiologiassa myös monille muille tutkimuksen erityisalueille, joissa käsitteellä on oma luonteva paikkansa.

* * *

X-sukupolvi, Y-sukupolvi, Z-sukupolvi, millenium-sukupolvi, Internet-sukupolvi, globalisaation sukupolvi, kännykkäsukupolvi, ekosukupolvi, vihreä sukupolvi, ekstaasi-sukupolvi, MeWe-sukupolvi... Puhetta sukupolvista riittää, samoin kuin erilaisia nimikkeitä, joiden enemmän tai vähemmän vakavissaan otaksutaan kuvaavan ”nykyistä” ja ”uutta” sukupolvea ja *Zeitgeistin* viimeisintä liikeyhdystä. Samoin on ajateltu joskus aiemmin esimerkiksi ”1898-sukupolven”, ”1914-sukupolven”, ”kadotetun sukupolven”, ”beat-sukupolven”, ”1968-sukupolven”, ”punk-sukupolven”, jne. kohdalla. Ero on tietysti siinä, että jälkimmäisten merkitys- ja viittausala on ainakin jossain määrin vakiintunut, kun taas edellisten merkitykset ovat unohtuneet melkein yhtä nopeasti kuin ne julkisuudessa aikanaan lanseerattiin. Ei voida kuitenkaan aivan varmasti sanoa, ettei jokin niistä voisi ajan kuluessa saada samankaltaista asemaa kuin jälkimmäisen listan nimikkeet.

Vaikka sukupolven käsite on genealogisessa merkityksessään ikiaikainen, sen yhteiskunnallinen merkitys on moderni. Se kytkettiin edistykseen ja yhteiskunnan kehitykseen jo valistuksen jälkimainingeissa 1800-luvulla, mutta varsinaisen merkityksensä se sai vasta 1800-luvun lopulta alkaneessa prosessissa, joka huipentui 1900-luvun ensimmäisiin vuosikymmeneihin. Silloin käsite alkoi ensisijaisesti viitata nuoruuteen ja nuoruuden kokemusten ensisijaisuuteen.

Yhteiskunnallisen sukupolven käsite on syntynyt ja kehittynyt vuorovaikutuksessa yhteiskunnan muutosten kanssa. Erityisen tärkeitä murroksia on ollut ensinnäkin ensimmäinen maailmansota, joka kokemuksena tuotti yhteiskunnallisen sukupolven käsitteen merkityksen kiteytymisen erilaisiksi manifesteiksi ja teorioiksi. Toinen tärkeä murros liittyy 1960-luvun liikkeisiin, joiden tulkitseminen sukupolven käsitettä käyttäen mahdollisti käsitteen lopullisen popularisoitumisen, jonka seurauksena sukupolvesta on tullut – myös käsitteen yhteiskunnallisessa merkityksessä – arkinen ja koko kansan omaisuutta.

Popularisoituminen näkyy erilaisissa, etenkin nuorille suunnatuissa, medioissa. Markkinointikoneistot ovat ottaneet käsitteen käyttöönsä tehtaillen ja pyrkien lanseeraamaan omiin tarpeisiinsa sopivia nimikkeitä ”viimeisimmälle” sukupolvelle (vrt. Maase 2005, 236–242). Ajatus kokonaisuudesta ”uudesta” ja ”nuoresta” sukupolvesta on houkutteleva kohderyhmänä ja markkinointisegmenttinä. Jos lanseeraus onnistuisi, olisi nimikkeen menestystarina luultavasti pitkäkestoinen, sillä sukupolviin liittyvät mielikuvat ovat tunteilla ja nostalgialla ladattuja (ks. Knoch 2005). Tämä reilun puolentoistatasaan vuoden mittaisen prosessin lopputulos seuraa varsin loogisesti käsitteen modernien klassikoiden määritelmästä, joiden mukaan uusi sukupolvi artikuloi ajan henkeä ja edustaa tulevaisuutta nykyisyydessä, jolloin tulevaisuuden etsinnästä tulee myös uuden ja viimeisimmän sukupolven etsintää.

2. TUTKIMUKSEN TARKOITUS

Tutkimukseni aihe tiivistyy sen alaotsikossa mainitun kolmen käsitteen – sukupolven, sukupolvitietoisuuden ja suurten ikäluokkien – ympärille. Tarkemmin sanottuna olen kiinnostunut Karl Mannheimin (1964/1928; engl. 1952/1928) klassisessa esseessään *Das Problem der Generationen* esittelemästä sosiologisesta sukupolvikonseptiosta, jonka on nähty, paitsi avaavan näkökulman yhteiskunnalliseen muutokseen, toimivan myös eräänä yhteiskunnan stratifikaatiota jäsentävänä tekijänä. Erityisen kiinnostunut olen yhteiskunnallisten sukupolvien subjektiivisesta elementistä, sukupolvitietoisuudesta, jota ilman sukupolvia ei voida ymmärtää kollektiivisina identiteetteinä. Suomessa syntyneet suuret ikäluokat ja heidän sukupolvitietoisuutensa ja sukupolvikokemuksensa ovat puolestaan tutkimukseni empiirinen kohde.

Vaikka tutkimuksen sisältämissä osa-artikkeleissa on kussakin omat spesifit tutkimuskysymyksensä (ks. tämän yhteenvetoluvun osio 5), voidaan tutkimuksen tarkoitus tiivistää seuraavasti edellä mainitun kolmen käsitteen avulla.

Ensinnäkin tutkimuksen tarkoituksena on esittää systemaattinen arvio sukupolvesta sosiologisena käsitteenä. Rajaan käsittelyni tässä yhteydessä koskemaan sukupolven käsitteen yhteiskunnallista merkitystä (vrt. edeltävä osio 1.1 ja käsitteen monet merkitykset). Arvioni sukupolven käsitteestä sisältää myös pyrkimyksen analysoida kriittisesti käsitteen käyttötapojen rajoja ja esittää uudella tavalla kysymys mobilisoituneen sukupolviliikkeen ja ”itse” suuren kokemuksellisen sukupolven välisestä suhteesta – jonka käsitteellistäminen ei ole Mannheimiin pohjautuvassa sosiologisessa sukupolvikeskustelussa näkemykseni mukaan kovin hyvin onnistunut – ja tarjota käsitteelliset työkalut kysymyksen empiirisen analyysin piiriin tuomiseksi.

Toiseksi tutkimuksen tarkoituksena on pohtia, minkälaisesta ja millä tavoin rakentuneesta kollektiivisen identiteetin muodosta sukupolvessa on kysymys. Kyse on tietystä mielessä sukupolven mahdollisuuden ehtojen tutkimisesta: miten sukupolvitietoisuus

– sukupolvi sellaisena kollektiivisen samaistumisen kohteena, jolla on yhteiskunnallista merkitystä – voi syntyä, rakentua ja uusintua ajan kuluessa.

Vaikka kollektiivinen identiteetti voidaan määritellä monin eri tavoin, käsitteestä käydyissä keskusteluissa on yleensä esitetty, että sen

perusta nojaa jaettuun tunteeseen ”yhteisyydestä” tai ”meikäläisyydestä”, joka ankkuroituu todellisiin tai kuviteltuihin yhdistäviin tekijöihin ja kokemuksiin niiden joukossa, jotka muodostavat kollektiivin suhteessa tai kontrastina yhteen tai useampaan aktuaaliseen tai kuviteltuun ”toisten” joukkoon. Yhteisen ”meitä” koskevan tunteen sisään on iskostunut myös vastaava tunne ”kollektiivisesta toimijuudesta”. (Snow 2001, 2213.)

Identiteettiä – ja kollektiivista identiteettiä sen yhtenä sosiologisista käyttötavoista – on kritisoitu analyttisena käsitteenä epätäsmälliseksi (esim. Brubaker & Cooper 2000). Omassa tulkinnassa painotankin identifikaation, itseymmärryksen, yhteenkuuluvuuden tunteen (vrt. Weberin *Zusammengehörigkeitsgefühl* ja termi *Generationszugehörigkeit*; Lüscher 2005, 57, 77) ja ulkopuolisen kategorisoinnin tai tulkinnan käsitteitä, koska niitä käyttämällä voidaan spesifioida toimijoita, joiden identifikaatioista ja tulkinnoista on kyse, eivätkä ne siten kannu mukanaan identiteetin käsitteen ”reifioivia konnotaatioita” ja viittausta ”objektiiviseen samuuteen” (Brubaker & Cooper 2000, 14–20).

Myös sukupolvia voidaan tulkita niihin liittyvän me-tunteen tai me-tason näkökulmasta (esim. Bude 1997, 2000a, 2000b; Jureit & Wildt 2005). Tästä näkökulmasta myös sukupolvea voi pitää – Benedict Andersonia mukaillen – ”kuviteltuna yhteisönä” (Roseman 2005). Sukupolvitietoisuus, sukupolveen kiinnittyvä me-tunne, on ylipäättään keskeinen yhteiskunnallisen sukupolven elementti (esim. Kohli 1996; Corsten 1999; Bude 1997, 2000a; Eisenstadt 2001; Ester, Vinken & Diepstraten 2002; Giesen 2004; Vincent 2005). Ei siis riitä, että sukupolven jäseniä yhdistää jokin asia (vrt. objektiiv-

nen samuus), tarvitaan lisäksi sukupolven jäseniä yhdistävä ”tunne siitä tosiasiaista, että heitä yhdistää jokin” (Corsten 1999, 258).

Kolmanneksi tämän tutkimuksen tarkoituksena on tutkia yhden erityisen sukupolven, Suomen suurten ikäluokkien sukupolvitietoisuuden voimakkuutta, sisältöä ja laatua. Pyrkimyksenä on selvittää suurten ikäluokkien sukupolvikokemusten kulttuurinen ja yhteiskunnallinen sisältö sekä sukupolvitietoisuus, tutkia, mitkä seikat tekevät sukupolvitietoisuuden ymmärrettäväksi, tai toisin sanoen, minkälaisin merkityksin sukupolvisamaistumiset latautuvat, sekä tutkia suurten ikäluokkien sisäistä variaatiota näiden seikkojen suhteen. Suuret ikäluokat rajataan tässä 1945–1950 syntyneiksi suomalaisiksi (rajauksen ongelmista ks. esim. Karisto 2005).

Tässä yhteydessä on syytä myös painottaa, että vaikka suurten ikäluokkien sukupolvikokemuksia ja -tietoisuutta tutkiessani on väistämättä sanottava jotain 1960-luvun (ja hieman 1970-luvunkin) sosiaalisista liikkeistä ja ”radikalismista”, tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole pureutua niihin sinänsä tai pyrkiä selvittämään, mitä tuolloin todella tapahtui (liikkeistä tarkemmin ks. esim. Siisiäinen 1990; Tuominen 1991; Hyvärinen 1994; Alapuro 1997; Relander 1999; Rentola 2004). Käsittelemäni kyseisiä tapahtumia vain siltä osin kuin ne esiintyvät tutkimusaineistona käytettävässä haastateltavien puheessa ja menneisyyttä koskevissa muisti- ja mielikuvissa, jotka ovat väistämättä tosiasiallisia tapahtumia ja eri sosiaalisten liikkeiden vaiheita ja ominaispiirteitä yksinkertaistavia, jopa stereotyyppisiä kuvia menneisyydestä (vrt. artikkelit III ja IV).

Kahteen ensimmäiseen tutkimukseeni tavoitteista – sukupolven käsitettä ja sukupolvitietoisuuden luonnetta koskeviin – konttribuivat kaikki väitöskirjan osa-artikkelit, kolmanteen tavoitteeseen, suurten ikäluokkien sukupolvitietoisuuden selvittämiseen, artikkelit II, III ja IV.

3. AINEISTOT JA MENETELMÄT

Kaikki sosiologinen tutkimus on teoreettista – jos näin ei ole, emme ole tekemisissä tutkimuksen kanssa. Teoreettisen elementin ohella tutkimuksia *voi* luonnehtia myös erilaisten empiiristen havaintoaineistojen analysoiminen. Aineistot voidaan jakaa karkeasti ottaen erilaisiin tekstiaineistoihin ja mittaustuloksiin perustuviin kvantitatiivisiin aineistoihin. (Töttö 2004.) Tutkimuksia voidaan siten jaotella sen mukaan, minkälaisia aineistoja niissä teoreettisen työn lisäksi käytetään. Vaihtoehdoiksi muodostuvat seuraavat neljä tyyppiä: yksinomaan teoreettinen tutkimus, tekstiaineistoa analysoiva teoreettinen tutkimus, kvantitatiivista aineistoa analysoiva teoreettinen tutkimus ja tutkimus, jossa analysoidaan sekä kvantitatiivista että tekstiaineistoa – jälleen teoreettisen työn lisäksi. Tämä tutkimus sisältää kaikkia edellä mainittuja tutkimustyypppejä.

Kaksi tutkimukseen sisältyvistä artikkeleista – artikkelit I ja VI – ovat yksinomaan teoreettisia, muissa käytän myös empiirisiä aineistoja. Artikkelissa II analysoidaan kvantitatiivista kyselyaineistoa ja artikkelissa III elämäntilanteista perustuvaa tekstiaineistoa. Artikkelissa IV analysoidaan molempia: sekä (mittaustuloksiin perustuvaa) kyselyä että (haastatteluista koostuvaa) tekstiaineistoa. Artikkelin V pääaineisto on kvantitatiivinen kyselyaineisto – tosin eri kuin artikkeleissa II ja IV käytetty –, mutta artikkelissa hyödynnetään jonkin verran myös muunlaista empiirisluonteista materiaalia, lähinnä sanomalehtikirjoituksia.

Suurten ikäluokkien sukupolvitietoisuutta tutkitaan ensinnäkin (artikkeleissa II ja IV) Tilastokeskuksen vuonna 1998 keräämän kansallisesti edustavan ”Suomalainen elämäntilanne” -kyselyaineiston ($N = 2628$) avulla. Aineisto kerättiin postikyselynä ja sen vastausprosentti oli 59,3 (alkuperäinen otos oli siten 4435). Kyse on tyyppillisestä poikkileikkausaineistosta, joskin kyselylomake suunniteltiin erityisesti suuria ikäluokkia silmällä pitäen. Lomake kartoitti sukupolvia suoraan koskevien kysymysten lisäksi myös muita teemoja. Otanta suoritettiin 1935–1970 syntyneestä läsnä olevasta väestöstä, mutta 1945–1950 syntyneistä poimittiin suhteessa muita

enemmän havaintoja ($N = 1429$), jotta myös pelkkien suurten ikäluokkien ryhmästä saatiin kooltaan edustava. Näin aineistoa voidaan käyttää myös suurten ikäluokkien sisäisten jakojen selvittämiseen. Aineisto esitellään tässä esitettyä tarkemmin sitä analysoivissa artikkeleissa, erityisesti artikkelissa IV (ks. myös Tilastokeskuksen aineistoseloste; V. Virtanen 1999).

Toiseksi suurten ikäluokkien sukupolvitietoisuutta ja -kokemuksia tutkitaan (artikkeleissa III ja IV) narratiivisten elämänkulkuhaastattelujen avulla ($N = 38$). Haastattelut kerättiin vuosina 1997–1998 ja haastateltavat ovat kahta poikkeusta lukuun ottamatta 1945–1950 syntyneitä. Haastattelut alkoivat vapaalla elämäkerrallisella osuudella, jonka jälkeen tarinaa täydennettiin teemahaastattelun keinoin mm. sukupolvia, elämän käännekohtia, kasvatusta ja kulttuuria koskien. Aineisto on luonteeltaan näyte vailla tilastollista edustavuutta. Haastateltavat valittiin käyttämällä hyväksi neljää eri foorumia: *Kuka kukin on* -teosta, *Helsingin Sanomien* 50-vuotissyntymäpäivähaastatteluja, saman lehden 50-vuotisjuhlailmoituksia sekä *Suomen Kuvalehden* 50-vuotisjuhlailmoituksia. Kahden ensiksi mainitun foorumin avulla haastateltaviksi valittiin eri eliittisektoreita edustavia 1945–1950 syntyneitä suomalaisia. Tätä motivoi mannheimilaiseen eliittiteoriaan sisältyvä oletus, että eliittiasemissa olevat henkilöt – erityisesti kulttuurieliitin jäsenet; taiteilijat, intellektuellit jne. – ovat sukupolvensa erityisyyden herkimpiä tulkkeja (vrt. Mannheim 1928/1964; 1991/1929). Kahden jälkimmäisen foorumin avulla haastateltaviksi valittiin mahdollisimman monipuolisesti eri asuinalueita, ammattiasemia ja sukupuolia painottaen eliittien kuulumattomia, ”tavallisempia” ikäluokkansa jäseniä. Aineisto on kuvattu tässä esitettyä tarkemmin sitä analysoivissa artikkeleissa.

Sukupolvien ja yhteiskunnallisten liikkeiden välistä yhteyttä käsittelevässä artikkelissa V käytetty kyselyaineisto on vuonna 2002 kerätty Suomen Attac ry:n jäsenkysely ($N = 1096$). Kyselylomake suunniteltiin ja aineistonkeruu organisoitiin Attacin ja Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen ja sosiaalipolitiikan (nykyisin yhteiskuntapolitiikan) laitoksen yhteistyönä. Työryhmään kuuluivat Risto Alapuro, Mikael Böök, Risto Heiskala, Simo Järvelä, Eeva Luhtakallio, Semi Purhonen ja J. P. Roos. Kysely lähetettiin keväällä

2002 kaikille Attacin jäsenrekisterissä tuolloin olleille (yhteensä 2546 henkilöä). Kyselyyn vastasi 43 % Suomen Attacin jäsenistä.¹¹ Aineisto kerättiin osittain Internetin välityksellä. Ne Attacin jäsenet, jotka olivat ilmoittaneet yhteystiedoissaan sähköpostiosoitteensa, täyttivät kyselylomakkeen sähköisesti, muille kysely lähetettiin perinteisen postin kautta. Aineisto on esitelty tässä esitettyä tarkemmin sitä analysoivassa artikkelissa v sekä aineiston pääpiirteet esittelevässä julkaisussa (Järvelä & Luhtakallio 2002), joka sisältää kokonaisuudessaan myös alkuperäisen kyselylomakkeen.

Empiirisiin aineistoihin perustuvissa artikkeleissa II–V käytetyt analyysimenetelmät ovat varsin yksinkertaisia. Kvantitatiiviset analyysit rajoittuvat (yhtä artikkelin IV liitetaulukkoa lukuun ottamatta) jakautumien, ristiintaulukoiden ja keskiarvovertailujen esittämiseen. Nähdäkseni monimuuttujamenetelmien käyttö ei olisi tuonut analyysiin merkittävää lisäarvoa, etenään kun artikkeleiden tutkimusasetelmat eivät ole luonteeltaan selkeän kausaalisia. Tällaisenaan esitystapaa voi pitää havainnollisena ja siinä määrin konkreettisena, ettei ole vaaraa kadottaa perustavaa tuntumaa aineistoon sitä koskevia tulkintoja esitettäessä.

Elämänkalkuhaastatteluiden lukutapa artikkelissa III on teemaattinen; siinä pyritään löytämään ja tunnistamaan aineistosta sukupolvikokemusten ja sukupolvitietoisuuden toistuvia artikulaatioita. Lisäksi jäljitetään tekijöitä, jotka tekevät sukupolvea koskevia artikulaatioita ja luonnehdintoja merkityksellisiksi ja tutkitaan näissä suhteissa havaittuja eroja erilaisten aineistoa koskevien jaottelujen suhteen, joista keskeisin on aineistonkeruun perustana toiminut erottelu eliittiin kuuluvien ja ”tavallisten” suurten ikäluokkien jäsenien välillä.

Artikkelissa IV rakennetaan elämänkalkuhaastatteluaineiston perusteella typologia suurten ikäluokkien sukupolviologiikan kan-

11. Aineistonkeruun teknisen prosessin tarkasti raportoiva julkaisu – ja sitä seuraten myös artikkeli v – ilmoittaa vastausprosentiksi 46, koska siinä on otettu huomioon eräät aineistonkeruuseen liittyneet tekniset ongelmat, joiden takia aivan kaikki jäsenrekisterissä olleet eivät lopulta koskaan saaneet tietoa kyselystä (ks. Järvelä & Luhtakallio 2002).

nalta keskeisimmistä tyypeistä. Artikkelin menetelmällisesti tämän tutkimuksen haastavin, koska siinä analysoidaan sekä elämäntapa-kuuhaastatteluja että kyselyaineistoa ja pyritään tiettyssä mielessä myös yhdistämään analyysin tuloksia toisiinsa. Tämä on mielestäni välttämätöntä, mikäli tutkimuksen tavoitteena on esittää riittävän monipuolinen kuva Suomen suurista ikäluokista yhteiskunnallisena sukupolvena. Koska kyse on luonteenpiirteiltään erilaisista aineistotyypeistä, yhdistäminen tapahtuu teoreettisella tasolla. Kyselyaineistolla mitattujen sukupolvisamaistumisten sosioekonominen koostumus ja muut samaistumisia luonnehtivat tekijät ovat siinä määrin yhteensopivia haastatteluaineistosta rakennettujen tarinatyyppien noudattaman logiikan kanssa – tai toisin ilmaisten, ideaalityyppisen tarinatypologian ja kyselyaineiston tulosten välillä vallitsee riittävän suuri samankaltaisuus –, että jälkimmäisiä voi hahmotella edeltävän pohjalta rakennettuun nelikenttään tai paremminkin koordinaatistoon, jonka avulla suurten ikäluokkien ominaispiirteet yhteiskunnallisena sukupolvena voidaan tiivistää.

Kaikkia empiirisiä aineistoja hyväksikäyttäviä artikkeleita (II–V) luonnehtii ylisummaan se, että tulkitsen yhtäältä havaintoaineistoja sosiologisen sukupolvikeskustelun näkökulmasta, mutta toisaalta kuitenkin käytän aineistojen analyysin avulla esille tulevia seikkoja myös ”takaisinpäin” teoreettisen keskustelun suuntaan: pohdin ja problematisoin sosiologisen sukupolvikonseptin soveltuvuutta ja rajoja tutkimuksessa, jonka kohteena ovat suuret ikäluokat (ja artikkelin V tapauksessa myös heitä nuoremmat ikäluokat). Hieman juhlallisesti ilmaisten olen pyrkinyt tässä tutkimuskäytännössä, jossa ”käsitteet otetaan käyttöön ja niitä koetellaan tutkimuksessa, joka ei erota teoriaa empiriasta” (Bourdieu 1998, 11).

Keskustelukumppaneikseni olen pyrkinyt valitsemaan tämän tutkimuksen kannalta relevanteimmat osat mainitusta – määrällisesti ottaen valtavasta ja viime vuosina yhä nopeammin kasvavasta – sukupolvista koskevasta teoreettisesta ja sosiologisesta kirjallisuudesta (vrt. tämän yhteenvetoluvun osiot 1.3–1.5). Tämä tarkoittaa rajautumista lähinnä sellaisiin teksteihin ja tutkimuksiin, jotka käsittelevät sukupolvea termin yhteiskunnallisessa merkityksessä. Käytännössä kaikkia näitä keskustelijoita yhdistävänä viitepisteenä

toimii Mannheimin klassisen aseman saavuttanut sukupolviessse. Poikkeus joukossa (vrt. erityisesti artikkeli VI) on Pierre Bourdieu, jolta oman näkemykseni mukaan nimenomaan ei löydy yhteiskunnallisia sukupolvia koskevaa systemaattista esitystä, vaikka toisinkin on väitetty (Edmunds & Turner 2002a). Bourdieun (1984, 1985, 1987) sosiaalisten luokkien ja ryhmien syntyä ja ominaislaatua ja niihin liittyviä representaatiosuhteita koskevaa tarkastelutapaa voidaan silti nähdäkseni soveltaa hedelmällisellä tavalla myös yhteiskunnallisten sukupolvien tapauksessa.

4. TUTKIMUKSEN TULOKSET

Tämän tutkimuksen keskeiset tulokset voidaan tiivistää kolmen sitä jäsentävän ja toisiinsa lomittuvan teeman – sukupolven käsitteen, sukupolvi tietoisuuden ja suurten ikäluokkien – mukaan seuraavasti.

Sukupolven käsite on ongelmallinen, moderni ja lähemmässä tarkastelussa usein poliittiseksi paljastuva. Ongelmallisuus johtuu ennen kaikkea siitä, että sanaa ”sukupolvi” (*generation*) käytetään sosiologisessa keskustelussa arkikielen tapaan monissa eri merkityksissä. Yhteiskunnallisen tai historiallisen sukupolven käsite – ajatus, että tiettyä ihmisryhmää yhdistää jokin yhteinen kokemus, jonka perustalta ryhmä voi tulla tietoiseksi omasta erityisluonteestaan – on puolestaan moderni. Se kehittyi 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa ja kiteytyi vasta ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Käsite oli alusta saakka poliittisesti latautunut: se palveli käsitettä kehittäneiden ja sen merkittävydestä vakuuttuneiden eurooppalaisissa suurkaupungeissa asuneiden miesintellektuellien omia intressejä, tulevaisuutta koskevia toiveita ja utopioita. Ennen kaikkea sukupolvi tarjosi yhteiskuntaluokan käsitteelle vaihtoehdoisen tavan ajatella edistystä ja yhteiskunnan kehitystä. Se esitti lupauksen paremmasta tulevaisuudesta, josta osa oli läsnä jo nykyisyydessä uuden ”nousevan” ja ajanhengen tulkitsemiselle erityisen herkän sukupolven muodossa.

Sukupolven käsite kytkeytyy näin aina jo lähtökohtaisesti ajanhengen käsitteeseen tai johonkin muuhun – yhtä lailla poliittiseen ja kiistanalaiseen – tapaan määrittää, mikä yhteiskunnassa tai kulttuurissa on keskeistä ja sukupolvia luovaa. Sukupolvi on siten aina kamppailukäsite, määrittämisistä ja luokituksista käytävän taistelun tulos. Sukupolven käsite on perustaltaan myös syvän elitistinen: ajatus sukupolvelle äänen antavasta etujoukosta, joka sukupolvea edustaa, tuottaa automaattisesti vastinparikseen ”muut”, saman ikäluokan ”massan”. Julistautuminen sukupolveksi tarkoittaa oman aseman korottamista, koska siten luodaan kuvitteellinen edustusuhde itsen ja ”oman sukupolven” – sen, jota väitetään edustettavan – välille. Toisaalta sukupolvea voidaan käyttää myös vähättelevästi

jonkin toisen aseman heikentämiseksi, esimerkiksi tulkitsemalla ulkoapäin jokin sosiaalinen liike luonteeltaan ”sukupolviliikkeeksi”.

Sukupolvitietoisuus, sukupolvi kollektiivisena identiteettinä, ei voi syntyä mitenkään sisäsyntyisesti tai automaattisen prosessin tuloksena, vaan se täytyy tehdä. Aina on oltava joku taho, joka esittää sukupolvea, jotta sukupolvi voi olla – ihmisten mielessä, samaistumisen kohteena – olemassa. Sukupolvitietoisuutta voi syntyä vasta kun joku tavalla tai toisella artikuloi sukupolvikokemuksen, ne sukupolvea yhdistävät ominaispiirteet, joiden perusteella kyseessä olevaa sukupolvea kutsutaan sukupolveksi. Yhteiskunnalliset sukupolvet ovat siten tärkeällä tavalla kielellisesti rakentuneita.

Sukupolvikokemusten artikulaatioita – puheita, kirjoituksia, lauluja, tarinoita, manifesteja, sukupolviin liittyvää termistöä – voidaan kutsua sukupolven diskursiiviseksi ulottuvuudeksi, joka on yhteiskunnallisten sukupolvien ilmiön keskeinen elementti. Käsite auttaa hahmottamaan, kuinka sukupolvet rakentuvat sosiaalisesti kommunikatiivisissa prosesseissa ja kuinka sukupolvea koskeva julkinen puhe vaikuttaa ihmisten käsityksiin omista ja muiden sukupolvista. Sukupolvitietoisuuden muotoutumisen ja ylläpidon kannalta keskeistä on myös retrospektiivisuus ja kollektiivinen muistelu: sukupolvitietoisuus kiteytyy usein vasta ajan kuluessa. Toisaalta sukupolvitietoisuus on aina nykyisyyden armoilla – periaatteessa on mahdollista, että samaistumisen kohde menettää arvonsa. Tärkeällä sijalla sukupolvitietoisuuden rakentumisessa ovat erilaiset kulttuuriset merkkipaalat, kyseessä olevan sukupolven omat ikonit, jotka ovat tunteita herättäviä ja yhteenkuuluvuutta luovia, menneisyyttä yksinkertaistavia sosiaalisia representaatioita, joiden herättämiin merkityksiin samaistumisen kohteena oleva sukupolvi automaattisesti kytketään.

Suurten ikäluokkien – 1945–1950 syntyneiden suomalaisten – sukupolvitietoisuus on voimakkaampaa kuin heitä vanhemmilla ja etenkin nuoremmilla ikäluokilla. Yli puolet ikäluokasta samaistuu nimensä mukaisesti ”suuriin ikäluokkiin”, noin viidennes ei samaistunut mihinkään sukupolveen ja loput vajaa 30 % jakautuvat melko tasaisesti ”sodanjälkeiseen sukupolveen”, ”60-luvun sukupolveen” ja ”hyvinvoinnin sukupolveen” samaistuviin. Sisällöllisesti suku-

polvitietoisuus on voimakkaasti poliittisesti latautunutta. Keskeisen ikäluokan sisäisen rajalinjan muodostaa henkilön suhtautuminen ns. 60-luvun radikalismiin.

Yhtäältä ”60-luvun sukupolveen” nyt tapahtuva samaistuminen toimii vasemmistolaisen eliitin (joka on kooltaan vain pieni vähemmistö koko ikäluokasta) positiivisena itsemäärittäytymisenä, toisaalta joidenkin suurten ikäluokkien jäsenten sukupolvisamaistumista ohjaa yhä kokemus siitä, kuinka 60-luvulla ”häpäistiin” perinteisiä arvoja. Sukupolvitietoisuuden kannalta (neutraali) ”suuret ikäluokat” ja (latautunut) ”60-luvun sukupolvi” ovat täysin eri asioita, eikä niitä siksi tulisi käyttää toistensa synonyymeina.

Sukupolvitietoisuuden perusteella 1945–1950 syntyneet suomalaiset voidaan jakaa neljään perustavaan tyyppiin: suurimpana ryhmänä ikäluokan ”tavallisiin” jäseniin, korkean koulutuksen siitä erottamaan 60-luvun yliopistoradikalismista erossa pysyneeseen ikäluokan ”pelkkään eliittiin”, kyseiseen radikalismiin osallistuneisiin ja siihen myönteisesti suhtautuviin ”60-lukulaisiin” ja radikalismiin hyvin kielteisesti suhtautuviin ”anti-60-lukulaisiin”. Sukupolvikokemusten ja -tietoisuuden laatu vaihtelee tyyppikohtaisesti. ”60-lukulaisille” tärkeää on positiivinen kokemus ”maailman muuttamisesta” ja kapinoimisesta perinteitä vastaan. ”Anti-60-lukulaisten” negatiivinen sukupolvikokemus on 60-lukulaisuuden tuottama: kokemus perinteisten arvojen rienaamisesta ja uhkaavista vasemmistolaisista liikkeistä. Myös ikäluokan ”pelkkä eliitti” ja ”tavalliset” jäsenet eroavat näissä suhteissa toisistaan, mutta erot eivät ole kategorisia tai poliittisesti latautuneita. Korkeasti koulutetun eliitin ikäluokkaansa liittämä kokemus on sosiaalisen aseman nousun ja vaurastumisen myötä positiivinen. Yleensä vähän koulutettujen ja varhain työelämään siirtyneiden ikäluokan ”tavallisten” jäsenten kokemus on sen sijaan enemmän negatiivinen ja kuvaa alituista kamppailua pärjäämisestä.

Suuret ikäluokat on samanaikaisesti sekä kokemuksellinen massasukupolvi että poliittisesti mobilisoitunut ”mannheimilainen” sukupolvi. Vaikka ”60-lukulaisten” merkitystä usein ylikorostetaan koko ikäluokkansa edustajana, ovat he sukupolvitietoisuuden ja koko yhteiskunnallisten sukupolvien logiikan kannalta keskeisin ryh-

mä siksi, että he ovat esittäneet itsensä sukupolven äänenä. Heidän sukupolvitulkintansa ovat levinneet julkisuuden kautta – Helsingin Vanhan Ylioppilastalon valtauksen kaltaisten sukupolven kulttuuristen ikonien avulla – siinä määrin, että ”60-luvun radikalismi” sukupolvikokemuksena on alkanut epäsuorasti koskea myös ikäluokan muita osia.

”60-luvun radikalismilla” on ollut niin suuri vaikutus suomalaisen kulttuuriin, että uusia sosiaalisia liikkeitä – kuten 2000-luvun alun globalisaatiokriittistä aktivismia – usein jo lähtökohtaisesti verrataan 60-lukulaisiin. Esimerkiksi vuoden 2001 keväänä Suomeen perustettua Attac-järjestöä ei ole kuitenkaan perusteltua tulkita ”sukupolviilikkeeksi”, mikäli asiaa arvioidaan järjestön ikärakenteen, mobilisaation taustalle oletetun sukupolvikokemuksen tai jäseniä yhdistävän sukupolvitietoisuuden valossa.

5. VÄITÖSKIRJAN OSA-ARTIKKELEIDEN SISÄLLÖSTÄ

Ensimmäinen tämän tutkimuksen osa-artikkeli on nimeltään ”Sukupuolvikäsitteen kolme ulottuvuutta: Diskursiivisen dimension merkitys sukupolvitietoisuuden rakentumisessa” (artikkeli 1). Arvioin siinä Mannheimin sukupolviesseettä kriittisessä valossa ja esitän, että nykypäivänä uskottavan sukupolvitutkimuksen tulisi, toisin kuin yleensä tehdään, kiinnittää erityistä huomiota sukupolven objektiivisen (ikäluokka ja yhdistävä kokemus) ja subjektiivisen (sukupolvitietoisuus) ulottuvuuden lisäksi myös niitä välittävään diskursiiviseen ulottuvuuteen. Tarkoitan diskursiivisen ulottuvuuden käsitteellä kaikkia refleksiivisiä sukupolvikokemusten artikulaatioita. Korostan artikkelissa, että sukupolvitietoisuus voi syntyä vasta sen jälkeen, kun joku on artikuloinut ne kokemukset, joihin samaistuminen voi tapahtua. Sukupolviin liittyvät kielelliset kuvaukset ja termistö vaikuttavat osaltaan suoraan yhteiskunnallisten sukupolvien syntyyn ja kehitykseen sekä etenkin siihen, minkälaisina ihmiset nämä sukupolvet ymmärtävät, toisin sanoen heidän sukupolvitietoisuuteensa. Sukupolvea kollektiivisen identiteetin muotona ei voida ajatella ottamatta lukuun tätä diskursiivista ulottuvuutta. Sukupolviyksiköiden poliittinen mobilisaatio voidaan nähdä vain yhtenä sukupolvikokemuksen artikulaation erityistapauksena. Artikkelin lopussa pohdin diskursiivisen ulottuvuuden merkitystä empiiristen, etenkin sukupolvitietoisuutta koskevien tutkimusten kannalta. Olennaista on, että hahmottelemani mallin mukaan sukupolvikokemuksiin ei voida koskaan päästä suoraan käsiksi ilman diskursiivisen ulottuvuuden välittävää – vähintään värittävää, mahdollisesti vääristävää – vaikutusta. Tämä havainto ja ylipäätään koko diskursiivisen ulottuvuuden näkökulma on sittemmin ohjannut kaikkia empiiristen artikkelieni (II–V) analyyssejä.

Artikkelin I osalta voidaan – Mannheimin lisäksi – nostaa esiin kaksi tärkeää lähdettä. Ensinnäkin ajatukseeni diskursiivisesta ulottuvuudesta vaikutti huomattavasti saksalaisen Michael Corstenin (1999) artikkelissaan *The Time of Generations* esittämät näkemykset sukupolville ominaisista ”diskursiivisista käytännöistä” ja ylipäätään

se tapa, jolla hän korosti sukupolven luonnetta kollektiivisena identiteettinä.¹² Toinen lähde on Matti Virtasen Mannheimia tulkitseva ja omanlaistaan ”sukupolvien fraktiomallia” kehittänyt artikkeli, joka on niin ikään vuodelta 1999 (Virtanen 1999a). Käytin artikkelissa melko runsaasti tilaa siinä esitettyjen näkemysten kritisoimiseen, koska se toimi hyvänä kontrastina omalle tarkastelutavalleni. Jälkikäteen on helppo nähdä, että Virtasen Mannheim-tulkinta näkyy omassani: käytän esimerkiksi Virtasen ”avainkokemuksen” ja ”kokemuksellisen sukupolven” käsitteitä, joita Mannheimilta ei löydy. Tämän vuoksi olen myöhemmin halunnut vielä uudestaan esitellä Mannheimin näkemyksiä alkuperäislähteelle uskollisemmalla tavalla (vrt. erityisesti artikkeli v).

Toinen tutkimuksen artikkeleista (”Suurten ikäluokkien itsetietoisuus sukupolvena”) esittää hyvin tiiviissä muodossa 1945–1950-syntyneiden suomalaisten kyselytutkimuksella selvitetty sukupolvi-tietoisuutta koskevat perustulokset (artikkeli II). Sen lähtökohtana on kuitenkin yleisempi kysymys siitä, millä perusteella jostain ikäluokasta – kuten suurista ikäluokista – on järkevää puhua sukupolvena ja jostain toisesta taas ei. Lähestyn kysymystä hollantilaisen Henk A. Beckerin (2000) esittämän kolmen kriteerin avulla. Ehdotan, että Beckerin kriteereitä voidaan täydentää lisäkriteerillä, joka koskee sukupolven itsetietoisuuden tasoa. Kyselyaineiston tulosten mukaan 1945–1950-syntyneiden itsetietoisuus on korkeampaa kuin heitä vanhemmilla ja etenkin nuoremmilla. Sisäisesti ikäluokka jakautuu samaistumisen kohteiden mukaan siten, että yleisin samaistumisen kohde (yli puolet ikäluokasta) on neutraali ”suuret ikäluokat”, noin 20 % ei samaistu mihinkään ja ”60-luvun sukupolveen”, ”Sodanjälkeiseen sukupolveen” ja ”Hyvinvoinnin sukupolveen” sa-

12. Sittenmin olen voinut havaita, että saksalaisessa keskustelussa puhutaan monin paikoin esimerkiksi ”sukupolviretoriikasta”, ”sukupolvidiskursseista” ja ylipäätään median vaikutuksesta sukupolvikokemusten välittyemisessä (ks. esim. Hörisch 1997, 2002; Lange 1999; Lüscher & Liegle 2003). Esittämäni kaltaista systemaattisuuteen pyrkivää ja ”formaalia” analyysia diskursiivisesta ulottuvuudesta ja sen merkityksestä sukupolvi-tietoisuuden rakentumisessa ei ole kuitenkaan tietääkseni muualla esitetty.

maistuvia on kutakin alle kymmenes (noin 6–9 %) ikäluokasta. Tarkastelu jatkuu sillä olennaisella havainnolla, että eri ”subjektiivisiin sukupolviin” samaistuneet ikäluokan jäsenet eroavat huomattavasti toisistaan; tärkeä ero on etenkin ”suuriin ikäluokkiin” samaistuvien ja ”60-luvun sukupolveen” samaistuvien välillä. Jälkimmäiset ovat esimerkiksi korkeammin koulutettuja ja arvoiltaan vapaamielisempiä kuin edelliset.

Artikkeli II on tähän tutkimukseen sisältyvistä artikkeleista paitsi laajuudeltaan suppein, varmasti myös muilta osin vaatimatomin. Esimerkiksi sen kyselyaineistoon perustuvat tulokset esitetään (muuttujien uudelleenluokituksen takia hieman poikkeavassa muodossa) myös artikkelin IV yhteydessä. Olen silti halunnut sisällyttää sen tämän tutkimuksen osaksi nimenomaan työn kokonaisuuden kannalta. Artikkelin II ilmentää tutkimuksen etenemisen kannalta olennaista vaihetta artikkeleiden I ja III välillä ja perustelee omalta osaltaan artikkelin III tarkastelutapaa. Artikkelissa II esitetään myös eräitä yleisempiä huomioita, jotka liittyvät oikeutetun sukupolvitulokinnan kriteereihin (vrt. artikkelissa V esittämäni kriteerit sukupolviliikkeiden tunnistamiseksi) ja esimerkiksi siihen, kuinka tieteellisetkään sukupolvikeskustelut ja -jaottelut eivät ole yhteiskunnallisten sukupolvien ilmiön – sen diskursiivinen ulottuvuus huomioon ottaen – kannalta merkityksellisiä, vaan voivat vaikuttaa kaksoishermeneutiikan periaatteiden mukaisesti ”takaisin” tuohon ilmiöön itseensä (vrt. Giddens 1984).

Kolmas artikkeli (”Sukupolvikokemukset, sukupolvitietoisuus ja eliitti: Sukupolvien ’ongelma’ suurten ikäluokkien elämäntarinoissa”) tarkastelee nimensä mukaisesti sukupolvikokemuksia ja sukupolvitietoisuutta aineistonaan suurten ikäluokkien jäsenten narratiiviset elämäntarinoita haastattelut. Olen kiinnostunut siitä, millä tavoin ja mitä kokemuksia haastatteluissa esitetään koko sukupolvelle tyypillisinä ja miten niissä artikuloidaan sukupolvitietoisuutta, sukupolven me-tasoa oman elämäkerran ja identiteetin valossa (vrt. Bude 2000a, 2000d; Corsten 2001). Eliitin käsite viittaa siihen, että haastateltavat oli valittu kahdelle eri tavalla, joista toisten voi luonnehtia kuuluvan ikäluokan eliittiin kun taas toinen puoli edustaa enemmänkin ikäluokan ”tavallisia” jäseniä. Koska klassiset

sukupolviteoriat ovat myös eräänlaisia eliittiteorioita (esim. Mannheim 1964/1928; vrt. edellä osio 1.3) ja olettavat, että esimerkiksi intellektuellit tai muut kulttuurieliitin jäsenet ovat muita herkempiä sukupolvensa tulkkeja, vertailen artikkelissa sukupolvikokemusten ja sukupolvitietoisuuden artikulaatioita kyseisen erottelun avulla.

Artikkelin III keskeiset johtopäätökset ovat seuraavat. Suurten ikäluokkien sukupolvikokemukset ovat kerrostuneita. Tietylle ikäluokan vähemmistölle 1960–70-lukujen vaihteen yhteiskunnallisissa liikkeissä toimiminen on peittänyt alleen koko ikäluokalle yhteiset sukupolvikokemukset, jotka liittyivät ikäluokan lähtökohdaksiin lapsuuden olosuhteisiin. Kuitenkin nuo liikkeet ovat välillisesti, esimerkiksi ns. Vanhan valtauksen kaltaisten sukupolven kulttuuristen ikonien kautta, joiden merkitystä sukupolvelle tärkeänä tapahtumana on julkisuudessa korostettu, vaikuttaneet ikäluokan elämään ja kuvaan itsestään paljon laajemmalti kuin vain niitä koskien, joille liikkeet olivat tärkeitä jo tapahtumisaikanaan. Suhtautuminen ”60-luvun radikalismiin” – joka on tarkalta historialliselta viitepisteeltään kyseenalainen ja karkea sosiaalinen representaatio itsessään – on keskeinen suurien ikäluokkia sisäisesti erottava rajalinja. Positiivisen suhtautumistavan lisäksi osa ikäluokasta suhtautuu ”radikalismiin” negatiivisesti ja osa neutraalisti tai etäisyyttä ottaen. Omaa elämää joudutaan kuitenkin jollain tavalla suhteuttamaan ”radikalismiin” nähden, koska sen asema on muodostunut niin vahvaksi koko ikäluokan tunnusmerkkinä. Suurten ikäluokkien sukupolvitietoisuus on siksi yhä tänään perustavalla tavalla poliittisesti latautunutta. Sukupolvitietoisuutta tarkasteltaessa ”suuret ikäluokat” ja ”60-luvun sukupolvi” ovat aivan eri asioita, eikä niitä siksi pidä sekoittaa toisiinsa. ”60-luvun sukupolven” samaistuvat voivat samaistua myös ”suuriin ikäluokkiin”, mutta ne, jotka eivät suhtaudu ”60-luvun radikalismiin” positiivisesti, samaistuvat ”suuriin ikäluokkiin” nimenomaan vaihtoehtona ja erottautuakseen poliittisesti leimaavasta ”60-luvun sukupolvesta”. Ylipäätään usein esitetty käsitys suurista ikäluokista arvoiltaan ja orientaatioiltaan jollain tavoin yhtenäisenä sukupolvena, jota ”60-lukulaisuus” vielä jotenkin ongelmattomasti edustaisi, on virheellinen.

Pyrin artikkelin III päätteeksi rikastamaan sukupolven diskursiivisen ulottuvuuden ajatustani hyödyntämällä kollektiivisesta muistista (Halbwachs 1992/1952; Schuman & Scott 1989; Schuman, Belli & Bischooping 1997) ja sosiaalisista representaatioista (Moscovici 2000/1984) käytyä keskustelua ja soveltamalla niitä haastatella-aineiston tulkitsemiseen. Sittemmin sukupolvista ja muistista – sukupolvista eräänlaisina ”muistiyhteisönä” – on kirjoitettu yhä enemmän (Bude 2005; Jureit 2005). Samoin on analysoitu kiinnostavalla tavalla eri sukupolviin kiinnittyneitä mielikuvia ja ikoneita, jotka herättävät kiihkeitä tunteita ja nostalgiaa (Knoch 2005).

Kaikki vakavasti otettavat sukupolvitutkimukset joutuvat käsittelemään eivät vain sukupolvien välisiä, vaan myös niiden sisäisiä eroja (ks. esim. Abrams 1982, 261–262; Whalen & Flacks 1987). Yksi tapa ottaa sukupolven sisäiset erot huomioon on tulkita ne Mannheimin ehdottamaan tapaan mobilisoituneiksi sukupolviyksiköiksi (Klatch 1999; Virtanen 2001). Toisaalta suurista kokemuksellisista sukupolvista puhuttaessa sisäisiä eroja voi ajatella yksilön position mukaan, joka määrittää sukupolvikokemuksen laatua (Elder 1974; Roos 1987; Hoikkala 1999). *Neljännen* artikkelini ”Suurten ikäluokkien sisäiset jaot yhteiskunnallisena sukupolvena” pyrkimyksenä on analysoida sukupolvien sisäisen koherenssin ongelmaa tavalla, joka ottaa molemmat edellä mainitut vaihtoehdot huomioon.

Artikkeli IV perustuu sekä kyselyaineiston analyysiin että narratiivisten elämäkalkuhaastattelujen analyysiin. Siten se tavallaan vetää aiempien artikkelien (II ja III) tulokset yhteen, mutta esittää ne lisäksi uudella tavalla ja kyselyaineiston osalta myös aiempaa perusteellisemmin. Kehitän artikkelissa haastatella-aineiston pohjalta ideaalityyppisen typologian, joka jakaa 1945–1950 syntyneen ikäluokan jäsenet neljään sukupolvitietoisuuden kannalta tärkeimpään tyyppiin. Tyypit ovat ”60-lukulaiset”, ”anti-60-lukulaiset”, suurten ikäluokkien (1960- ja 70-lukujen liikkeistä syrjässä pysynyt) ”pelkkä eliitti” ja ikäluokan ”tavalliset jäsenet”. Analysoituani ikäluokan sukupolvisamaistumisia kyselyaineistossa muun muassa niiden sosioekonomisen koostumuksen ja erilaisten arvojen ja orientaatioiden suhteen, pyrin yhdistämään tarkastelun tulokset tarinoiden pohjalta kehitettyyn typologiaan.

Neutraaliin ”suuriin ikäluokkiin” samaistuminen on mahdollista kaikille yllä mainituille tyypeille ja ”60-luvun sukupolveen” samaistuvat ovat 60-lukulaisia. Anti-60-lukulaisten samaistumiskohde on ”suurten ikäluokkien” lisäksi ”sodanjälkeinen sukupolvi”. Ikäluokan ”tavallisten” jäsenten sukupolvitietoisuus on heikoimmoin artikuloitua: he eivät samaistu mihinkään, elleivät sitten ”suuriin ikäluokkiin”. Ikäluokan ”pelkkä eliitti” samaistuu ”suurten ikäluokkien” ohella ”hyvinvoinnin sukupolveksi”. Pysin artikkelissa tiivistämään olennaisimmat ikäluokkaa sisäisesti jakavat seikat eräänlaisen nelikentän kaltaisen sosiaalista tilaa (vrt. Bourdieu 1984, 1985) kuvaavan koordinaatiston avulla, joka on rakennettu edellä mainitun tarinatypologian avulla. Koordinaatiston avulla voidaan tarkastella muun muassa seikkoja, jotka kuvaavat sukupolvikokemuksen laatua ja suhtautumista perinteeseen. Artikkelin iv johtopäätös on, että suuret ikäluokat on sekä kokemuksellinen massasukupolvi että poliittisesti jakautunut ”mannheimilainen” sukupolvi, ja että näiden sukupolven eri tasojen – sekä samalla tasolla olevien osaryhmien: ikäluokan ”tavallisten” jäsenten ja ”pelkän” eliitin kokemuksellisella ja ”60-lukulaisten” ja ”anti-60-lukulaisten” poliittisella tasolla – välisiä suhteita voidaan havainnollistaa ja tarkastella sisällöllisesti esitetyn kaltaisen, koko sukupolven sisäiset jaot tiivistävän koordinaatiston avulla.

Viidennen työn osa-artikkeleista, ”Onko Attac sukupolviliike? (Ja mikä sukupolviliike oikein on?)”, lähtökohtana on yhteiskunnallisten liikkeiden ja sukupolvien välisen yhteyden tarkastelu. Sukupolvitutkimuksissa on usein ajateltu, että nimenomaan yhteisen kokemuksen aktivoimat ja poliittisesti mobilisoituvat erityiset sukupolviliikkeet ovat oleellinen osa yhteiskunnallisia sukupolvia (vrt. esim. 1960-luvun lopun liikkeiden sosiologiset sukupolvitulkinnat, osio 1.4 edellä). ”Sukupolviliikkeille” on nähty olevan lisäksi tyypillistä, että ne ”jakavat kohonneen tietoisuuden tunteen heidän historiallisesta sukupolvestaan kokonaisuudessaan” (Braungart 1984, 41). Eräissä kirjoituksissa sukupolviliikkeet nähdään hyvin tärkeinä historiallisina toimijoina: ”sosiologinen ymmärrys 1900-luvusta edellyttää parempaa ymmärrystä niistä erillisistä sukupolviliikkeistä, jotka ovat muovanneet sen historiaa, politiikkaa ja kult-

tuuria” (Eyerman & Turner 1998, 104; vrt. myös esim. Edmunds & Turner 2002a, ix-x). Keskustelussa on kuitenkin jäänyt usein epäselväksi, miten ”sukupolviliikkeet” tulisi tunnistaa ja erottaa muista yhteiskunnallisista liikkeistä – kuten jo Mannheim korosti, kaikki liikkeet eivät ole sukupolviliikkeitä (sillä jos niin olisi, koko käsite olisi turha). Artikkelissa v esittämäni pääargumentti on se, että viime kädessä sukupolviliikkeiden tunnuspiirre tai kriteeri voidaan löytää liikkeen tavasta representoida yhteenkuuluvuuttaan, jolloin vain sellaiset liikkeet, joiden jäseniä yhdistää senkaltainen sukupolvtietoisuus, joka on kiinnittynyt kyseiseen liikkeeseen itseensä, ovat järkevässä mielessä ”sukupolviliikkeitä”. Tätä kriteeriä käyttämällä sukupolviliikkeet voidaan erotella muista yhteiskunnallisista liikkeistä.

Artikkelin empiirisen tarkastelun lähtökohtana on se, kuinka Suomeen vuonna 2001 perustettu globalisaatiokriittinen ja valutanvaihtoveroa ajava kansainvälinen järjestö Attac tulkittiin tuolloin valtamediassa hyvin voimakkaasti sukupolvi-ilmiöksi. Empiirisen tarkasteluni pyrkimyksenä on tutkia, onko tulkinta oikeutettu. Tarkastelu perustuu Attacin jäsenille vuonna 2002 suunnattuun jäsenkyselyyn, johon sisältyi tiettyjä sukupolvianalyysin mahdollistavia kysymyksiä. Analyysin päätulos on, että Suomen Attacia ei voida tulkita sen jäsenten sukupolvtietoisuutta korostavan kriteerin – eikä myöskään muiden, sitä täydentävien kriteerien – perusteella sukupolviliikkeeksi. Ensinnäkin sen jäsenistö on ikärakenteeltaan hajanainen, joskin suuriin ikäluokkiin ja 1970-luvun puolivälin tienoilla syntyneisiin kuuluvia on jäsenistössä hieman muita enemmän. Toiseksi on epäselvää, mikä voisi olla sellainen yhdistävä sukupolvikokemus, joka on toiminut liikkeen mobilisaation moottorina. Kolmanneksi Attacin jäsenistössä ei ole havaittavissa lainkaan muuhun väestöön nähden erityistä yksilöitä yhdistävää sukupolvtietoisuutta. Pohdin artikkelin päätteeksi näihin kriteereihin liittyviä ongelmia sekä sitä, kuinka julkisessa sukupolvia koskevassa keskustelussa ja eri yhteiskunnallisista liikkeistä siinä esitetyissä tulkinnoissa ja jaotteluissa on aina kyse myös poliittisesta määrittely- ja luokituskampailusta.

Tutkimuksen *kuudennessa* ja viimeisessä artikkelissa (”Sukupolvet paperilla: Kuinka käyttää Bourdieun sosiologiaa ’generationalismin’ haastamiseen?”) pyrin soveltamaan ja kehittämään Pierre Bourdieun (1984, 1985, 1987) yleistä luokkien ja sosiaalisten ryhmien luonnetta ja genesisistä koskevaa teoriaa yhteiskunnallisten sukupolvien erityistapauksessa. Käytän Bourdieun ajatuksia täydentämään muissa artikkeleissa esittämäni sukupolven diskursiivisen ulottuvuuden näkökulmaa. Osoitan artikkelissa, kuinka representaatiosuhteiden problemaattisuuteen ja sukupolvien diskursiiviseen rakentuneisuuteen pureutuva lähestymistapa voi haastaa naiivin ja monessa suhteessa liioittelevan näkemyksen sukupolvista, jota kutsun Robert Wohlia (1979; vrt. myös Hazlett 1998) mukaillen ”generationalismiksi”.

Generationalistiset näkemykset juontavat juurensa 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien eurooppalaisiin intellektuelleihin (vrt. tämän yhteenvedon osio 1.3), mutta niillä on yhä vahva jalansija sekä nykyisissä populaareissa että tieteellisissä käsityksissä sukupolvista. Jälkimmäistä seikkaa havainnollistan esimerkkinä June Edmundsin ja Bryan S. Turnerin teos *Generations, Culture and Society* (2002a). Teoksen voidaan tulkita muistuttavan yllättävän paljon vanhaa, sukupolvet maailmassa jo valmiina olemassa olevina kategorioina ymmärtävää, sukupolven yhteiskuntaluokalle vaihtoehtoisena ajattelevaa ja historian kulkua aina ensisijaisesti sukupolvilla selittävää generationalismia.

Kiinnostavaa on, että myös Edmunds ja Turner yrittävät teoksessaan hyödyntää Bourdieuta eräänlaisena ”sukupolviteoreetikkona”. Itse esitän tästä poiketen, että Bourdieulta ei löydy sukupolvia käsitteen yhteiskunnallisessa merkityksessä tarkastelevaa systemaattista tekstiä, mutta että siitä huolimatta hänen yleiset luokkien syntyä – tai paremminkin sitä, kuinka ne ”tehdään” – koskevat analyytit ovat hedelmällisiä myös yhteiskunnallisia sukupolvia ajateltaessa. Johtopäätökseni on, että sukupolvitulkintoja ja sukupolvikokemusten artikulaatioita tulisi aina arvioida kriittisesti kiinnittämällä erityistä huomiota siihen, kuka niitä esittää ja missä kontekstissa, jonka jälkeen voidaan arvioida, minkälainen väitetyn edustussuhteen tai sukupolvitulkinnan pätevyysala todellisuudessa on.

6. LOPUKSI: SUKUPOLVIEN ONGELMA SÄILYY

Sukupolvi on sotkuinen käsite. Kaiken tässä esitetyn jälkeen jää vielä lukuisia ongelmia ja avoimia kysymyksiä, joita sukupolven käsite herättää. Otan lopuksi esiin niistä vain muutaman, joita pidän erityisen tärkeinä. En pohdi tässä sen tyyppisiä kysymyksiä kuin kuinka pitkiä sukupolvet ajallisesti ovat tai kuinka tärkeä rooli yhteiskunnallisilla sukupolvilla historiassa on ollut, vaikka niitä on usein vielä nykyisinkin pohdittu ja pidetty tärkeinä (vrt. esim. Esler 2001, 6049). Syy tähän on se, että niihin täytyy vastata aina tapauskohtaisesti, empiirisen tarkastelun pohjalta. Pyrkimys vastata niihin jollain universaalilla tavalla on nähdäkseni ollut itse asiassa yksi tärkeimmistä *syistä*, miksi sukupolven käsitteeseen on niin usein luotu ylimitoitettuja odotuksia ja miksi käsite on aiheuttanut niin paljon sekaannusta. Esiin nostamani kysymykset ovat sen sijaan sellaisia, että uskon, että niitä eteenpäin pohtimalla ”sukupolvien ongelmaan” voidaan saada uusia näkökulmia ja siten uusia aineksia myös sukupolven käsitettä usein ympäröivien epäselvyyksien hälventämiseksi.

Ensimmäinen kysymys koskee terminologiasta epäselvyyttä. Onko ”sukupolvi” ylipäänsä sopiva käsite viittaamaan siihen merkitykseen, jossa sitä tässäkin tutkimuksessa on käytetty? Se on nähdäkseni ainakin selvää, että yhteiskunnallisen sukupolven korvaaminen pelkällä kohortin käsitteellä on virhe. Kohortin käsite on silti tärkeä itsessään: olen samaa mieltä siitä, että sosiologit ”tarvitsevat tiettyjen vuosien aikana syntyneitä yksilöitä kuvaavan termin, joka ei tee mitään muita oletuksia heidän erityisyydestään” (Abramson 2001, 6051). Tässä suhteessa Ryder (1965) ja häntä asiassa seuranneet tekevät kuitenkin sen olennaisen virheen, että kutsuessaan sukupolvia kohorteiksi he sisällyttävät siihen edelleen oletuksen ”yhdistävästä kokemuksesta”. Koska kohortti viittaa tilastollisena kategoriana koko ikäluokkaan, syntyy helposti virheellinen oletus, että kyseinen kokemus yhdistäisi koko ikäluokkaa. Tuollaiset kokemukset, kutsuttiin niitä sukupolvikokemuksiksi tai kohortin kokemuksiksi, kuitenkin harvoin – jos koskaan – yhdistävät täysin koko ikäluokkaa. Useimmiten kokemus synnyttää myös eroja.

Tiivistäen: yhteiskunnallisen sukupolven käsitteen korvaaminen kohortin käsitteellä ei sinällään ratkaise mitään sukupolveen liittyvistä ongelmista, mikäli kohortin selittävän voiman ajatellaan yhä perustuvan sen jäseniä yhdistävään kokemukseen. Ainoa etu terminologisessa mielessä on se, että kohorttia käytettäessä tiedetään välittömästi, ettei kyse ole perhesukupolvista, eikä se ole vielä kovin paljon, koska saman tarkoituksen voisi ajaa mikä tahansa muukin käsite – kuten yhteiskunnallinen sukupolvi. Ehkä on tyytyminen nykyiseen tilanteeseen, jossa sukupolven käsitteen merkitys täytyy päätellä tapauskohtaisesti sen käyttöyhteydestä, ellei termin yhteydessä käytetä erityistä täsmennystä (”yhteiskunnallinen sukupolvi”, ”perhesukupolvi”). Toisaalta nimenomaan suomenkielistä terminologiaa ajatellen noin vuosisadantakainen puhe uusista ”nuorisogeneraatioista” ei kuulosta itse asiassa lainkaan huonolta.

Toinen tärkeä kysymys koskee sukupolvikokemusta. Tietyssä mielessä kaikki sukupolviin liittyvät ongelmat kytkeytyvät tavalla tai toisella siihen. Jopa Karl Mannheim (1964/1928) tuntuu alkupe-
räisessä tutkielmassaan kiertelevän ja kaartelevan itse kokemuksen ympärillä ja käsittelee sitä pääasiassa vain epäsuorasti: kyse on koko ajan ennen kaikkea kokemuksen mahdollisuuksista, potentiaaleista. Kaikkien yleisten sukupolviteorioiden ytimessä oleva ajatus siitä, että jokin yhdistävä kokemus luo, synnyttää tai tuottaa sukupolven ja jonkin sen ilmenemismuodon (poliittinen mobilisaatio, sukupolviliike, sukupolvivaikutus), on äärimmäisen vaikea todentaa tutkimuksellisesti. Vastaus siihen, miksi ja miten yhdistävä kokemus tuottaa sukupolvivaikutuksen – ja nimenomaan juuri tuon kyseisen vaikutuksen eikä jotain muuta – vaatisi aina erillistä perustelua. Yleensä ajatus tuosta mekanismista jää pelkäksi mustaksi laatikoksi: perustelua ei anneta, se vain oletetaan. Historiallisessa tutkimuksessa on tuon vaikutusyhteyden tulkitsemisen suhteen huomattavia kehäpäättelmän vaaroja (ks. esim. Spitzer 1973; Toivonen 2003; artikkeli v). Tässä yhteydessä tulee myös muistaa – kuten artikkelissa 1 esitän –, että edes aikamuuttujien vaikutusten täydellisessä erottelussa onnistuminen ei vastaa vielä lainkaan siihen, miksi sukupolvella (tai kohortilla) on tutkitun asian suhteen selittävää voimaa.

Kolmas kiinnostava ongelma – joka sekin liittyy sukupolvikokemukseen – on se, voidaanko sukupolvikokemuksia jotenkin erottaa niiden välittyneisyyden asteen mukaan: ovatko median välittämät (tai luomat) sukupolvikokemukset jollain tavalla laadullisesti erilaisia kuin itse ”paikan päällä” koetut (vrt. Hörisch 1997, 2002)? Vaikka kysymyksen voi ajatella olevan aivan erityisen tärkeä nykyisessä uudella tavalla medioituneessa maailmassa, ovat yhteiskunnallisia sukupolvia koskevat ajatukset ja ideat aina välittyneet julkisuuden kautta ja yksi tapa tulkita käsitteen syntyä onkin ajatella sitä modernin massajulkisuuden kehittymisen valossa (von Hodenberg 2005; Knoch 2005, 296–297). Näkökulma on relevantti tulkittaessa myös 1960-luvun tapahtumia ja niiden vastaanottoa, leviämistä, kiertoa ja toistoa julkisuudessa, jonka tuloksena tietyt tapahtumat ovat kiteytyneet koko sukupolven merkkipaaluiksi (vrt. artikkelit III, IV). Voidaanko sukupolvikokemuksia – ja siten sukupolveen ”kuulumista” – yksiselitteisesti arvottaa niiden intensiteettiä, autenttisuutta tai välillisyyttä koskevien erottelujen avulla? Tällöin esimerkiksi Vanhaa Ylioppilastaloa valtaamassa olleet olisivat ikään kuin sukupolvensa a-luokan jäseniä, tapahtumaa myötämielisesti syrjästä seuranneet b-luokan jäseniä ja se suuri joukko c-luokan jäseniä, jotka ajan – ehkä vasta vuosien – myötä lopulta ”oppi” ja alkoi ajatella niin, että kyseessä oli heidän sukupolvensa tärkein tapahtuma (vrt. Kriegel 1978, 32–33).

Erityisesti sukupolvikokemusten ”autenttisuutta” ovat korostaneet tutkijat, jotka tulkitsevat, että sukupolvikokemukset ovat luonteeltaan ennen kaikkea traumoja (tai toisaalta triumfeja) (ks. Giesen 2003, 2004; vrt. myös Edmunds & Turner 2002a). Sukupolvikokemus voi näkökulman mukaan olla ensinnäkin vaikuttava vain, jos yksilöt kokevat ne ”uniikkeina ja odottamattomina tilanteina”. Toiseksi erityisesti traumaattiset kokemukset ovat sukupolvia luovia, koska niistä jää ”lähtemätön jälki” kollektiiviseen muistiin. Kokemusten autenttisuus syntyy viime kädessä kokemusten ruumiillisuudesta, siitä, että kokee tapahtumat ”paikan päällä”. Poikkeuksellisen tärkeitä näkökulman mukaan ovat sodat ja tilanteet, joissa on väkivallan uhkaa, koska niissä ruumiillinen kokemus ja siten muisti muodostuvat erityisen vahvoiksi. Mutta kuitenkin ”jopa epäsuora

läsnäolo lehdistön, radion tai tv:n välityksellä voi luoda ruumiillista läsnäoloa mutta tosin heikentyneessä muodossa”. (Giesen 2004, 34; ks. myös Giesen 2003.)

Se tosiasia, että nykyisin julkisuus ei vain välitä sukupolvikokemuksia vaan yrittää myös luoda niitä lanseeratessaan uusia sukupolvinimikkeitä, tuottaa selvästi hankaluuksia sukupolvikokemuksia pohjimmiltaan ruumiillisen trauman kautta ajatteleville. Giesen (2004, 38) tunnistaa ilmiön ja toteaa, että sukupolvesta on tullut mediassa ”mainosten ja elämäntyylin myyttinen ydintermi”. Kuitenkin hän – nähdäkseni paradoksaalisesti – on sitä mieltä, että julkisuuden ”inflatorinen” sukupolven käsittelen käyttö merkitsee, että sukupolvienväliset erot ja merkitys yleisesti ottaen tunnustetaan; populaari puhe sukupolvista olisi ikään kuin todiste sukupolvienvälisestä tärkeydestä. Hän kuitenkin väittää, että populaarissa diskurssissa ylikorostetaan sukupolvienvälisyyden merkitystä elämäntyylien määrittäjänä, mutta aliarvioidaan sukupolvienvälisiä kokemuksia (Giesen 2004, 38). Vaikka ei ole aivan mahdotonta ajatella, että populaari sukupolvienvälisyys voisi myös hämärtää todellisia sukupolvienvälisyyksiä, olen itse lähtökohtaisesti kuitenkin päinvastaisella kannalla; toisin sanoen, että julkisuuden sukupolvidiskurssi ensisijaisesti ilman muuta ylikorostaa sukupolvienvälisiä eroja ja erityispiirteitä.

Ongelma sukupolvikokemusten traumaattisuutta koskevissa näkemyksissä on, ettei ole aivan selvää, viittaako trauma yksilökohtaiseen psykologiseen traumaan vai kollektiiviseen ”kulttuuriseen traumaan” (vrt. Alexander et al. 2004; ks. Joas 2005, joka tulkitsee Giesenin ajattelevan trauma lähinnä yksilön psykologian kannalta toisin kuin esimerkiksi Alexander). Voi olla järkevää Hans Joasin (2002, 2005) tavoin pitää yksilöiden kokemuksesta (vrt. trauma) objektiivisena ja erottaa sen sosiaalinen rakentuminen ja määrittely erilliseksi prosessikseen. Tällöin ei Joasin (2002, 514) mukaan tulisi enää puhua vain ”kokemusten ja artikulaatioiden vuorovaikutuksesta, vaan ennemmin vuorovaikutuksesta koetun tilanteen, sitä koskevan esirefleksiivisen kokemuksen, yksilöllisen artikulaation ja tulkinnallisten mallien kulttuurisen repertuaarin välillä”. Joas kuitenkin saman tien tunnustaa, että vaikka pyrkisimme jatkuvasti lisäämään ymmärrystämme näiden tasojen välillä, sitä on

hyvin vaikea ja käytännössä mahdotonta saavuttaa. Empiirinen sosiologinen analyysi joutuu pakosti tarkastelemaan ”artikulaation dynamiikkaa” melko karkeilla tavoilla, jotka koskevat sen ”materialisoituneita’ ulottuvuuksia, kuten olemassa olevia resurssseja uusien ideoiden levittämiseksi, valikoimisen ja institutionalisaation prosesseja, intressien ja kamppailujen maailmaa” (Joas 2002, 514). Näin asia on myös sukupolvikokemusten analyysien kannalta, jotka tehdään aina jälkikäteen, jolloin edes edellä mainittujen sukupolven a-luokan jäsenten kokemuksia ei voida tavoittaa autenttisesti, vaan niihin ovat vaikuttaneet jo monet kulttuuriset tekijät.

Neljäs kiinnostava ongelma, josta on vasta vähän tutkimusta, koskee sukupolven käsitteen ja sukupuolen välistä erityislaatuista suhdetta. On selvää, että kaikissa tunnetuissa moderneissa sukupolviteorioissa sukupolvea edustavat lähtökohtaisesti aina nuoret miehet. Naisilla ei ollut niissä mitään sijaa. Käsitteessä on ikään kuin sisäänrakennettuna ominaisuutena tämä ”miehinen vääristymä” (Benninghaus 2005; Maase 2005, 228–229). Tämä ei tarkoita siis pelkästään sitä, että sukupolvet ajatellaan helposti pelkkinä ”miespolvina”, koska naisiin ei osata tai haluta kiinnittää huomiota (vrt. Vuori & Ronkainen 2002). Empiiristä, naisia koskevaa sukupolvi-tutkimusta on toki viime aikoina tehty (esim. Whittier 1997; Pilcher 1998a, 1998b; Becher 2003). Silti sukupolviajattelu on leimallisesti maskuliinista.

Sukupuoli viittaa samalla tavoin kuin yhteiskuntaluokka jo lähtökohtaisesti yhteen sukupolvesta poikkeavaan tapaan jäsentää yhteiskuntaa, joka voi olla yksi syy, miksi esimerkiksi naisliikkeitä ei ole edes intuitiivisesti mielekästä tulkita ”sukupolviilikkeiksi”. Artikkelissa vi ihmettelen tätä asiaa ja kysyn, onko kyse myös siitä, että naisilla ei ole ollut riittävästi hybristä (so. he ovat olleet siihen liian vaatimattomia ja kenties tervejärkisiä) väittää, että juuri he, heidän ryhmänsä tai liikkeensä, edustaisivat kokonaista sukupolvea. Aiheesta kaivattaisiin kuitenkin tarkempaa ja pidemmälle menevää tutkimusta. Sukupolvien sukupuolettomuus tai annettuna tuleva miehisyyt tulisi nostaa samalla tavalla yleisesti esille ja tarkastelun kohteeksi kuin se, miten sukupolvi luotiin yhteiskuntaluokan käsitettä korvaamaan ja sen vaihtoehdoksi. Syytä miehisyyteen voidaan

hakea juuri tästä sukupolven käsitteeseen olennaisesti kuuluvasta elitismistä (Benninghaus 2005, 139): alempien sosiaalisten ryhmien tapaan myös naiset olivat toisarvoisessa asemassa 1920-luvun intellektuellien utopioissa.

Viides ongelma, jonka haluan nostaa esiin, on kaikkein yleisimmin tunnettu ja koskee kaikkia sukupolvitutkimuksia. Se koskee aikamuuttujien erottamisen vaikeutta. Ikä-, periodi- ja sukupolvi-vaikutusten keskinäisestä loogisesta riippuvuudesta seuraa, että niiden erottelu on hankalaa ja poikkileikkausaineistojen tapauksessa mahdotonta. Tämän ongelman tärkeyttä ei siis millään muotoa voi väheskyä. Sukupolven ja kohortin käsitteet tulisi vain pitää erillään toisistaan. Kohortti on syytä varata pelkäksi tekniseksi kokonaiseen ikäluokkaan viittaavan ajallisuuden määreeksi, aivan kuten esimerkiksi Bergerin (1960) ja Ryderin (1965) alkuperäinen tarkoitus oli.

Tämän tutkimuksen kannalta aikamuuttujien vaikutuksia koskevat tekniset ongelmat eivät ole olleet etualalla, koska tässä ei ole keskitytty jonkin asian selittämiseen sukupolvella, vaan selityksen kohteena on pikemminkin sukupolvi (ja sukupolvitietoisuus) itsessään. On kuitenkin eräs tapa, jolla aikamuuttujien ongelman voi ajatella koskevan tätäkin työtä, nimittäin mahdollisuus, että sukupolvitietoisuuden ilmenemiseen liittyy ikä- tai periodivaikutus.

Kuudetta ja viimeistä tässä esille nostamaani ongelmaa voikin kutsua yleisesti ottaen ajan ja erityisesti tulevaisuuden ennustamisen vaikeuden ongelmaksi. Siltä osin kuin tässä työssä on verrattu suurten ikäluokkien sukupolvitietoisuutta heitä vanhempiin ja nuorempiin ikäluokkiin (vrt. artikkelit II ja V), ei voida olla täysin varmoja, että erot eivät johtuisi ainakin osittain myös iän eli elämänvaiheen vaikutuksesta, toisin sanoen siitä, että nuorten ikäluokkien sukupolvitietoisuus ei olisi vielä ehtinyt kiteytyä ja institutionalisoitua kollektiivisen muistin osaksi. Tältä osin ongelma on sama, joihin kaikki ”uusinta” tai ”viimeisintä” sukupolvea koskevat näkemykset – siis myös akateemiset tutkimukset – törmäävät ja joista ei ole pitkä matka spekulatiiviseen ajan hengen haisteluun, johon liittyy aina myös ilmeinen määrittely- ja nimeämisvaltaa koskeva ulottuvuus.

Voidaan kuitenkin kysyä, onko mitään merkkejä tai perusteita uskoa, että nykynuorten sukupolvitietoisuus tulisi voimistumaan

tulevaisuudessa. Ja jos niin kävisi, eikö silloin kyse olisi nimen-omaan ikäefektistä eli siitä, että iän karttuessa jotkut nuoruuteen liittyvät kokemukset muodostuvat nostalgian kohteeksi? Ja jos asiaa tarkastellaan esittämällä perustava kysymys siitä, onko sukupolvien rakentumisessa ollut historiallisia nousu- ja laskusuhdanteita (vrt. Zinnecker 2003, 50), ja tarkastellaan asiaa siis sukupolven käsitteen historian valossa – sen, miten se on kehittynyt ja miten sen käytön suosion on vaihdellut –, voidaan päätyä aivan toisenlaiseen lopputulokseen.

Tästä historiallisesta näkökulmasta ei ole mahdotonta ajatella, että sodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat olisivat itse asiassa viimeinen sukupolvi, jonka kohdalla yhteiskunnallisen sukupolven modernien määritelmien mukaiset tunnuspiirteet toteutuvat edes jossain määrin. Ikäkausien ja -kategorioiden tullessa entistä joustavammiksi, kansallisten yhtenäiskulttuurien hävitessä, nuoriso- ja alakulttuurien eriytyessä, uusien sosiaalisten liikkeiden muuttaessa muotoaan ja sukupolven käsitteen viitatessa entistä useammin tyhjään markkinointi- ja mainospuheeseen, vahvassa yhteiskunnallisessa merkityksessä ymmärretyt sukupolvet voivat jäädä modernin yhteiskunnan tietyn kehitysvaiheen ohimeneväksi ilmiöksi.

- ABRAMS, PHILIP (1982) *Historical Sociology*. Ithaca: Cornell University Press.
- ABRAMSON, P. R. (2001) Historical Generation. Teoksessa Neil J. Smelser and Paul B. Baltes (toim.) *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, vol. 9. Amsterdam: Elsevier, 6050–6053.
- AIKIO, ANNUKKA (toim.) (1980) *Uusi sivistyssanakirja*. (Uusinut Rauni Vornanen.) Helsinki: Otava.
- AITTOLA, TAPIO (1992) *Uuden opiskelijatyypin synty: Opiskelijoiden elämäntavoihin ja tieteenalaspesifien habitusten muovautuminen 1980-luvun yliopistossa*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 91. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- ALANEN, LEENA (2001) Polvesta polveen: Sukupolvi sosiologisena käsitteenä ja tutkimuskohteena. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen: Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 97–115.
- ALAPURO, RISTO (1997) Ylioppilasliike ja sosiologia. Teoksessa Risto Alapuro: *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Helsinki: Tammi/Hanki ja jää, 127–141.
- ALEXANDER, JEFFREY C., EYERMAN, RON, GIESEN, BERNHARD, SMELSER, NEIL J. & SZTOMPKA, PIOTR (2004) *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press.
- ALLARDT, ERIK (1981) Sukupolvet suomalaisen yhteiskunnan kuvauksessa. *Sosiologia* 18:4, 265–274.
- (1983) *Sosiologia I*. Porvoo: WSOY.
- ATTIAS-DONFUT, CLAUDINE (1988) *Sociologie des generations: l’empreinte du temps*. Paris: Presses Universitaires de France.
- ATTIAS-DONFUT, CLAUDINE & ARBER, SARA (2000) Equity and Solidarity across the Generations. Teoksessa Sara Arber & Claudine Attias-Donfut (toim.) *The Myth of Generational Conflict: The Family and State in Ageing Societies*. London: Routledge, 1–21.
- BECHER, URSULA A. J. (2003) Zwischen Autonomie und Anpassung: Frauen, Jahrgang 1900/1910 – eine Generation? Teoksessa Jürgen Reulecke (toim.) *Generationalität und Lebensgeschichte im 20. Jahrhundert*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 279–293.
- BECKER, HENK A. (2000) Discontinuous Change and Generational Contracts. Teoksessa Sara Arber & Claudine Attias-Donfut (toim.) *The Myth of Generational Conflict: The Family and State in Ageing Societies*. London: Routledge, 114–132.
- BELL, DANIEL (1960) *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*. Glencoe: The Free Press.
- BENGTSON, VERN L., FURLONG, MICHAEL J. & LAUFER, ROBERT S. (1974) Time, Aging, and the Continuity of Social Structure: Themes and Issues in Generational Analysis. *Journal of Social Issues* 30:2, 1–30.

- BENNINGHAUS, CHRISTINA (2005) Das Geschlecht der Generation: Zum Zusammenhang von Generationalität und Männlichkeit um 1930. Teoksessa Ulrike Jureit & Michael Wildt (toim.) *Generationen: Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs*. Hamburg: Hamburger Edition, HIS Verlag, 127–158.
- BERGER, BENNETT M. (1960) How Long Is a Generation? *British Journal of Sociology* 11:1, 10–23.
- BERGER, PETER & LUCKMANN, THOMAS (1994/1966) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: Tiedonsosiologisten tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.
- BERMAN, MARSHALL (1982) *All That Is Solid Melts Into Air: The Experience of Modernity*. London: Verso.
- BOURDIEU, PIERRE (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- (1985) The Social Space and the Genesis of Groups. *Theory and Society* 14:6, 723–744.
- (1987) What Makes a Social Class? On the Theoretical and Practical Existence of Groups. *Berkeley Journal of Sociology* 32: 1–17.
- (1998) *Järjen käytännöllisyys: Toiminnan teorian lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- BRAUNGART, RICHARD (1974) The Sociology of Generations and Student Politics: A Comparison of the Functionalist and Generational Unit Models. *Journal of Social Issues* 30:2, 31–54.
- (1984) Historical and Generational Patterns of Youth Movements: A Global Perspective. *Comparative Social Research* 7, 3–62.
- BRAUNGART, RICHARD & BRAUNGART, MARGARET (1986) Life Course and Generational Politics. *Annual Review of Sociology* 12: 205–231.
- (1994) The Childhood and Youth Experiences of Former Political Activist Leaders From the 1960s. *Young Nordic Journal of Youth Research* 2:4, 2–16.
- BREITSAMER, JOACHIM (1976) Ein Versuch zum ”Problem der Generationen”. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 28:3, 451–478.
- BRUBAKER, ROGERS & COOPER, FREDERICK (2000) Beyond ”Identity”. *Theory and Society* 29:1, 1–47.
- BUCHHOFER, BERND, FRIEDRICHS, JÜRGEN & LÜDTKE, HARTMUT (1970) Alter, Generationsdynamik und soziale Differenzierung. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 22:2, 300–334.
- BUDE, HEINZ (1995) *Das Altern einer Generation: Die Jahrgänge 1938 bis 1948*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- (1997) Die ”Wir-Schicht” der Generation. *Berliner Journal für Soziologie* 7:2, 197–204.

- (2000a) Die biographische Relevanz der Generation. Teoksessa Martin Kohli & Marc Szydlík (toim.) *Generationen in Familie und Gesellschaft*. Opladen: Leske + Budrich, 19–35.
- (2000b) Das “übertriebene Wir” der Generation. *Neue Deutsche Literatur* 48:535, 136–143.
- (2000c) Generationen im 20. Jahrhundert: Historische Einschnitte, ideologische Kehrtwendungen, innere Widersprüche. *Merkur* 54:7, 567–679.
- (2000d) Qualitative Generationsforschung. Teoksessa Uwe Flick, Ernst von Kardorff & Ines Steinke (toim.) *Qualitative Forschung: Ein Handbuch*. Reinbek: Rowohlt, 187–194.
- (2001) *Generation Berlin*. Berlin: Merve Verlag.
- (2003) Die 50er Jahre im Spiegel der Flakhelfer- und der 68er-Generation. Teoksessa Jürgen Reulecke (toim.) *Generationalität und Lebensgeschichte im 20. Jahrhundert*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 145–158.
- (2005) ”Generation” im Kontext: Von den Kriegs- zu den Wohlfahrtsstaatsgenerationen. Teoksessa Ulrike Jureit & Michael Wildt (toim.) *Generationen: Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs*. Hamburg: Hamburger Edition, HIS Verlag, 28–44.
- BURKAT, GÜNTER & WOLF, JÜRGEN (toim.) (2002) *Lebenszeiten: Erkundungen zur Soziologie der Generationen*. Opladen: Leske + Budrich.
- CAVALLI, ALESSANDRO (2004) Generations and Value Orientations. *Social Compass* 51:2, 155–168.
- CORSTEN, MICHAEL (1999) The Time of Generations. *Time & Society* 8:2, 249–272.
- (2001) Biographie, Lebensverlauf und das ”Problem der Generation”. *BIOS* 14:2, 32–59.
- DANT, TIM (1991) *Knowledge, Ideology and Discourse: A Sociological Perspective*. London: Routledge.
- DELLI CARPINI, MICHAEL X. (1986) *Stability and Change in American Politics: The Coming of Age of the Generation of the 1960s*. New York: New York University Press.
- DEMARTINI, JOSEPH R. (1983) Social Movement Participation: Political Socialization, Generational Consciousness, and Lasting Effects. *Youth & Society* 15:2, 195–223.
- (1985) Change Agents and Generational Relationships: A Reevaluation of Mannheim’s Problem of Generations. *Social Forces* 64:1, 1–16.
- DUNHAM, CHARLOTTE CHORN & BENGTON, VERN L. (1992) The Long-Term Effects of Political Activism on Intergenerational Relations. *Youth & Society* 24:1, 31–51.
- DURKHEIM, ÉMILE (1990/1893) *Sosiaalisesta työnjaosta*. Helsinki: Gaudeamus.
- (2001/1912) *The Elementary Forms of Religious Life*. Oxford: Oxford University Press.

- EDMUNDS, JUNE & TURNER, BRYAN S. (2002a) *Generations, Culture and Society*. Buckingham: Open University Press.
- (toim.) (2002b) *Generational Consciousness, Narrative and Politics*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- (2005) Global Generations: Social Change in the Twentieth Century. *British Journal of Sociology* 56:4, 559–577.
- EISENSTADT, SHMUEL N. (1956) *From Generation to Generation: Age Groups and Social Structure*. Glencoe: The Free Press.
- (2001) Sociology of Generations. Teoksessa Neil J. Smelser and Paul B. Baltes (toim.) *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, vol. 9. Amsterdam: Elsevier, 6055–6061.
- ELDER, GLENN H. JR. (1974) *The Children of the Great Depression*. Chicago: University of Chicago Press.
- (1975) Age Differentiation and the Life Course. *Annual Review of Sociology* 1, 165–190.
- EROLA, JANI & WILSKA, TERHI-ANNA (toim.) (2004) *Yhteiskunnan moottori vai kivireki? Suuret ikäluokat ja 1960-lukulaisuus*. Jyväskylä: SoPhi.
- ESLER, ANTHONY (1984) “The Truest Community”: Social Generations as Collective Mentalities. *Journal of Political and Military Sociology* 12:1, 99–112.
- (1985) Social Generations and Political Power. *Journal of Social History* 17:4, 695–704.
- (2001). Generations in History. Teoksessa Neil J. Smelser and Paul B. Baltes (toim.) *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, vol. 9. Amsterdam: Elsevier, 6046–6050.
- ESTER, PETER, VINKEN, HENK & DIPSTRATEN, ISABELLE (2002) Reminiscences of an Extreme Century: Intergenerational Differences in Time Heuristics: Dutch People’s Collective Memories of the 20th Century. *Time & Society* 11:1, 39–66.
- EYERMAN, RON (2002) Intellectuals and the Construction of an African American Identity: Outline of a Generational Approach. Teoksessa June Edmunds & Bryan S. Turner (toim.): *Generational Consciousness, Narrative and Politics*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 51–74.
- EYERMAN, RON & TURNER, BRYAN S. (1998) Outline of a Theory of Generations. *European Journal of Social Theory* 1:1, 91–106.
- FEUER, LEWIS S. (1969) *The Conflict of Generations: The Character and Significance of Student Movements*. London: Heinemann.
- FIETZE, BEATE (1997) 1968 als Symbol der ersten globalen Generation. *Berliner Journal für Soziologie* 7:3, 365–386.
- (2003) Die späte Ankunft des Karl Mannheim in der Generationssoziologie: Einblicke in die Werkstatt generationssoziologischer Theoriebildung. *Berliner Journal für Soziologie* 13:3, 435–445.

- FRASER, RONALD (1988) 1968: *A Student Generation in Revolt*. London: Chatto & Windus.
- FRIEDRICH, WALTER (1990) Bemerkungen zum Generationskonzept. *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* 38:1, 42–50.
- FRISBY, DAVID (1983) *The Alienated Mind: The Sociology of Knowledge in Germany 1918–1933*. London: Heineman Educational Books.
- GIDDENS, ANTHONY (1984) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- (1991) *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press.
- (1995) Elämää jälkitraditionaalaisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash: *Nykyajan jäljillä: Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino, 83–152.
- GIESEN, BERNHARD (2003) Generation und Trauma. Teoksessa Jürgen Reulecke (toim.) *Generationalität und Lebensgeschichte im 20. Jahrhundert*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 59–71.
- (2004) Noncontemporaneity, Asynchronicity and Divided Memories. *Time & Society* 13:1, 27–40.
- GILLEARD, CHRIS (2004) Cohorts and Generations in the Study of Social Change. *Social Theory & Health* 2:1, 106–119.
- GITLIN, TODD (1987) *The Sixties: Years of Hope, Days of Rage*. Toronto: Bantam Books.
- GRONOW, JUKKA & TÖTTÖ, PERTTI (1996) Max Weber: Kapitalismi, byrokratia ja länsimäinen rationaalisuus. Teoksessa Jukka Gronow, Arto Noro & Pertti Töttö: *Sosiologian klassikat*. Helsinki: Gaudeamus, 262–329.
- HAAVIO-MANNILA, ELINA, ROOS, J. P. & KONTULA, OSMO (1997) Pidättyvyyttä, vallankumousta ja ambivalenssia: Kolmen sukupolven seksielämä. *Alkoholipolitiikka* 62:1, 13–28.
- HALBWACHS, MAURICE (1992/1952) *On Collective Memory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- HARDY, MELISSA A. & WAITE, LINDA (1997) Doing Time: Reconciling Biography with History in the Study of Social Change. Teoksessa Melissa A. Hardy & Linda Waite (toim.) *Studying Aging and Social Change: Conceptual and Methodological Issues*. Thousand Oaks: Sage, 1–21.
- HAREVEN, TAMARA K. (1994) Aging and Generational Relations: A Historical and Life Course Perspective. *Annual Review of Sociology* 20, 437–461.
- HAZLETT, JOHN DOWNTON (1998) *My Generation: Collective Autobiography and Identity Politics*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- HEISKANEN, ILKKA & MITCHELL, RITVA (1985) *Lättähatuista punkkareihin: Suomalaisen valtakulttuurin ja nuorisokulttuurien kohtaamisen kolme vuosikymmentä*. Helsinki: Otava.

- HERZINGER, RICHARD (2000) Mythos, Stil und Simulation: "Generation" als kultureller Kampfbegriff und literarische Selbsterfindung. *Neue Deutsche Literatur* 48:535, 144–164.
- VON HODENBERG, CHRISTINA (2005) Politische Generationen und massenmediale Öffentlichkeit: Die "45er" in der Bundesrepublik. Teoksessa Ulrike Jureit & Michael Wildt (toim.) *Generationen: Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs*. Hamburg: Hamburger Edition, HIS Verlag, 266–294.
- HOIKKALA, TOMMI (1989) *Nuorisokulttuurista kulttuuriseen nuoruuteen*. Helsinki: Gaudeamus.
- HOIKKALA, TOMMI, LAINE, SOFIA & LAINE, JYRKI (toim.) (2005) *Mitä on tehtävä? Nuorison kapinan teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Loki-kirjat & Nuorisotutkimusverkosto.
- HOIKKALA, TOMMI & PAJU, PETRI (2002) Sukupolvitutkimus ja nuorisopolitiikka. Teoksessa Heikki Silvennoinen (toim.) *Nuorisopolitiikka Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 14–31.
- HYVÄRINEN, MATTI (1994) *Viimeiset taistot*. Tampere: Vastapaino.
- HÄKKINEN, KAISA (2004) *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Juva: wsoy.
- HÖPFLINGER, FRANCOIS (1999) *Generationenfrage: Konzepte, theoretische Ansätze und Beobachtungen zu Generationenbeziehungen in späteren Lebensphasen*. Lausanne: Réalités Sociales.
- HÖRISCH, JOCHEN (toim.) (1997) *Mediengenerationen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- (2002) Mediengenerationen. *Merkur* 56:6, 471–479.
- ILLIES, FLORIAN (2000) *Generation Golf: Eine Inspektion*. Berlin: Argon.
- INGLEHART, RONALD (1977) *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles in Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- IRWIN, SARAH (1998) Age, Generation and Inequality: A Reply to the Reply. *British Journal of Sociology* 49:2, 305–310.
- JAEGER, HANS (1985) Generations in History: Reflections on a Controversial Topic. *History and Theory* 24:3, 273–292.
- JANSSON, JAN-MAGNUS (1963) Aatesuunnat – poliittiset. Teoksessa Heikki Warris et al. (toim.) *Yhteiskuntatieteiden käsikirja I*. Helsinki: Otava, 19–36.
- JENNINGS, M. KENT & NIEMI, RICHARD G. (1981) *Generations and Politics: A Panel Study of Young Adults and Their Parents*. Princeton: Princeton University Press.
- JENNINGS, M. KENT (2002) Generation Units and the Student Protest Movement in the United States: An Intra- and Intergenerational Analysis. *Political Psychology* 23:2, 303–324.
- JOAS, HANS (2002) On Articulation. *Constellations* 9:4, 506–515.
- (2005) Cultural Trauma? On the Most Recent Turn in Jeffrey Alexander's Cultural Sociology. *European Journal of Social Theory* 8:3, 365–374.

- JOKINEN, KIMMO & SAARISTO, KIMMO (2002) *Suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: WSOY.
- JUREIT, ULRIKE (2005) Generationen als Erinnerungsgemeinschaften: Das "Denkmal für die ermordeten Juden Europas" als Generationsobjekt. Teoksessa Ulrike Jureit & Michael Wildt (toim.) *Generationen: Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs*. Hamburg: Hamburger Edition, HIS Verlag, 244–265.
- JUREIT, ULRIKE & WILDT, MICHAEL (2005) Generationen. Teoksessa Ulrike Jureit & Michael Wildt (toim.) *Generationen: Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs*. Hamburg: Hamburger Edition, HIS Verlag, 7–26.
- JÄRVELÄ, SIMO & LUHTAKALLIO, EEVA (2002) *Ihmiset Attacissa: Raportti Attacin jäsenkyselystä*. Department of Sociology, University of Helsinki, Working Papers No. 59.
- JÄÄSAARI, JOHANNA (1986) Sukupolvet, elämäntapa ja politiikka. *Politiikka* 28:4, 258–281.
- JÄÄSAARI, JOHANNA & MARTIKAINEN, TUOMO (1991) *Nuorten poliittiset valinnat*. Helsinki: Gaudeamus.
- KANGAS, RISTO (2001) *Yhteiskunta: Tutkielmia yhteiskunnasta, yhteiskunnan käsitteestä ja sosiologiasta*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- KARISTO, ANTTI (toim.) (2005) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino.
- KASSCHAU, PATRICIA, RANSFORD, EDWARD H. & BENGTON, VERN L. (1974) Generational Consciousness and Youth Movement Participation: Contrasts in Blue Collar and White Collar Youth. *The Journal of Social Issues* 30:3, 69–94.
- KERTZER, DAVID I. (1983) Generation as a Sociological Problem. *Annual Review of Sociology* 9, 125–149.
- KETTLER, DAVID & LOADER, COLIN (2004) TempORIZING WITH TIME WARS: Karl Mannheim and Problems of Historical Time. *Time & Society* 13:2/3, 155–172.
- KETTLER, DAVID, MEJA, VOLKER & STEHR, NICO (1984) *Karl Mannheim*. London: Tavistock Publications.
- (1990) Rationalizing the Irrational: Karl Mannheim and the Besetting Sin of German Intellectuals. *American Journal of Sociology* 95:6, 1441–1473.
- Kielitoimiston sanakirja (2005) *MOT Kielitoimiston sanakirja 1.0*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Käytettävissä Internetissä: <<http://mot.kielikone.fi/mot/helyo/netmot.exe>>.
- KITSTEINER, HEINZ D. (2005) Die Generationen der "Heroischen Moderne": Zur kollektiven Verständigung über eine Grundaufgabe. Teoksessa Ulrike Jureit & Michael Wildt (toim.) *Generationen: Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs*. Hamburg: Hamburger Edition, HIS Verlag, 200–219.

- KLATCH, REBECCA E. (1999) *A Generation Divided: The New Left and the New Right, and the 1960s*. Berkeley: University of California Press.
- KLEIN, MARKUS (2003) Gibt es die Generation Golf? Eine empirische Inspektion. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 55:1, 99–115.
- KNOCH, HABBO (2005) Gefühlte Gemeinschaften: Bild und Generation in der Moderne. Teoksessa Ulrike Jureit & Michael Wildt (toim.) *Generationen: Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs*. Hamburg: Hamburger Edition, HIS Verlag, 295–319.
- KNÖBL, WOLFGANG (2005) Eine Geschichte des soziologischen Nachdenkens über Generationen. Vortrag im Oberseminar des Graduiertenkollegs Generationengeschichte "Positionen der Generationenforschung" am 1. Juni 2005. Luettavissa Internetissä: <<http://www.generationengeschichte.uni-goettingen.de/kngen.pdf>>.
- KOHLI, MARTIN (1996) *The Problem of Generations: Family, Economy, Politics*. Budapest: Collegium Budapest, Public Lecture Series No 14.
- KOHLI, MARTIN & SZYDLIK, MARC (toim.) (2000) *Generationen in Familie und Gesellschaft*. Opladen: Leske + Budrich.
- KOSELLECK, REINHART (1972) Einleitung. Teoksessa Otto Brunner, Werner Conze & Reinhart Koselleck (toim.) *Geschichtliche Grundbegriffe: Historischen Lexicon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Band 1. Stuttgart: Ernst Klett Verlag, xii–xxvii.
- (2000) *Zeitschichten: Studien zur Historik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- (2004/1979) *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press.
- KRIEGL, ANNIE (1978) Generational Difference: The History of an Idea. *Daedalus* 107:4, 23–38.
- KULONEN, ULLA-MAIJA (päätoim.) (1992–2000) *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja I–III*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & SKS.
- KURJENSAARI, MATTI (1975) *Loistava Olavi Paavolainen: Henkilö- ja ajankuva*. Helsinki: Tammi.
- LAMBERT, T. ALLEN (1972) Generations and Change: Toward a Theory of Generations as a Force in Historical Process. *Youth and Society* 4 (September), 21–45.
- LANGE, ANDREAS (1999) "Generationenrhetorik" und mehr: Versuche über ein Schlüsselkonzept. *Sozialwissenschaftliche Literatur-Rundschau* 22:2, 71–89.
- LASCH, CHRISTOPHER (1979) *The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*. London: Abacus.
- LASLETT, PETER (2005) Interconnections over Time: Critique of the Concept of Generation. *Journal of Classical Sociology* 5:2, 205–213.

- LEGGEWIE, CLAUS (1995) *Die 89er: Portrait einer Generation*. Hamburg: Hoffmann und Campe.
- LEPSIUS, M. RAINER (2005) Kritische Anmerkungen zur Generationenforschung. Teoksessa Ulrike Jureit & Michael Wildt (toim.) *Generationen: Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs*. Hamburg: Hamburger Edition, HIS Verlag, 45–52.
- LINTON, RALPH (1942) Age and Sex Categories. *American Sociological Review* 7:5, 589–603.
- LOADER, COLIN (1985) *The Intellectual Development of Karl Mannheim: Culture, Politics, and Planning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LONGHURST, BRIAN (1989) *Karl Mannheim and the Contemporary Sociology of Knowledge*. Houndmills: MacMillan Press.
- LUKÁCS, GEORG (1971/1923) *History and Class Consciousness: Studies in Marxist Dialectics*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- LÜSCHER, KURT (2005) Ambivalenz: Eine Annäherung an das Problem der Generationen. Teoksessa Ulrike Jureit & Michael Wildt (toim.) *Generationen: Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs*. Hamburg: Hamburger Edition, HIS Verlag, 53–78.
- LÜSCHER, KURT & LIEGLE, LUDWIG (2003) *Generationenbeziehungen in Familie und Gesellschaft*. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft mbH.
- MAASE, KASPAR (2005) Farbige Bescheidenheit: Anmerkungen zum posthe-roischen Generationsverständnis. Teoksessa Ulrike Jureit & Michael Wildt (toim.) *Generationen: Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs*. Hamburg: Hamburger Edition, HIS Verlag, 220–242.
- MANNHEIM, KARL (1940/1935) *Man and Society in an Age of Reconstruction*. London: Routledge & Kegan Paul.
- (1943) The Problem of Youth in Modern Society. Teoksessa Karl Mannheim: *Diagnosis of Our Time: Wartime Essays of a Sociologist*. London: Kegan Paul, 31–53.
- (1952/1925). The Problem of a Sociology of Knowledge. Teoksessa Karl Mannheim: *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul, 134–190.
- (1952/1928) The Problem of Generations. Teoksessa Karl Mannheim: *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul, 276–322.
- (1956) The Problem of the Intelligentsia: An Inquiry into Its Past and Present Role. Teoksessa Karl Mannheim: *Essays on the Sociology of Culture*. London: Routledge & Kegan Paul, 91–170.
- (1964/1917) Seele und Kultur. Teoksessa Karl Mannheim: *Wissenssoziologie: Auswahl aus dem Werk*. Berlin und Neuwied: Hermann Luchterhand Verlag GmbH, 66–84.

- (1964/1928) Das Problem der Generationen. Teoksessa Karl Mannheim: *Wissenssoziologie: Auswahl aus dem Werk*. Berlin und Neuwied: Hermann Luchterhand Verlag GmbH, 509–565.
- (1964/1929) Die Bedeutung der Konkurrenz im Gebiete des Geistigen. Teoksessa Karl Mannheim: *Wissenssoziologie: Auswahl aus dem Werk*. Berlin und Neuwied: Hermann Luchterhand Verlag GmbH, 566–613.
- (1982/1922). *Structures of Thinking*. London: Routledge & Kegan Paul.
- (1991/1929) *Ideology and Utopia*. London: Routledge.
- (1993/1932) The Sociology of Intellectuals. *Theory, Culture & Society* 10, 69–80.
- MARIAS, JULIÁN (1968) Generations: The Concept. Teoksessa David L. Sills (toim.) *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. 6. New York: The Free Press, 88–92.
- (1970/1949) *Generations: A Historical Method*. Alabama: The University of Alabama Press.
- MARWICK, ARTHUR (1998) *The Sixties: Cultural Revolution in Britain, France, Italy, and the United States, c.1958–c.1974*. Oxford: Oxford University Press.
- MARX, KARL (1978/1851–52) Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels: *Valitut teokset*, 6 osaa, osa 3. Moskova: Kustannusliike Edistys, 141–259.
- MATTHES, JOACHIM (1985) Karl Mannheims ”Das Problem der Generationen” neu gelesen. *Zeitschrift für Soziologie* 14:5, 363–372.
- MEAD, MARGARET (1971) *Ikäryhmien ristiriidat: Sukupolvikuulun tutkimusta*. Helsinki: Otava.
- MIKKOLA, HENNA (2002) *Sukupolvettomat? Nuoret ikäpolvensa kuvaajina*. Jyväskylän yliopisto: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 73.
- MORGAN, EDWARD P. (1991) *The Sixties Experience: Hard Lessons about Modern America*. Philadelphia: Temple University Press.
- MOSCOVICI, SERGE (2000/1984) The Phenomenon of Social Representations. Teoksessa Serge Moscovici: *Social Representations: Explorations in Social Psychology*. Cambridge: Polity Press, 18–77.
- NASH, LAURA L. (1978) Concepts of Existence: Greek Origins of Generational Thought. *Daedalus* 107:4, 1–21.
- NELSON, RODNEY D. (1992) The Sociology of Styles of Thought. *British Journal of Sociology* 43:1, 25–54.
- NIETHAMMER, LUTZ (2003) Sind Generationen identisch? Teoksessa Jürgen Reulecke (toim.) *Generationalität und Lebensgeschichte im 20. Jahrhundert*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 1–16.

- (2005) Die letzte Gemeinschaft: Über die Konstruierbarkeit von Generationen und ihre Grenzen. Vortrag bei der Eröffnungsveranstaltung der Göttinger Graduiertenkollegs „Generationengeschichte – Generationelle Dynamik und historischer Wandel im 19. und 20. Jahrhundert“ am 11.11.2005. Luettavissa Internetissä: <<http://www.generationengeschichte.uni-goettingen.de/niethammer.pdf>>
- NORO, ARTO (1991) *Muoto, moderniteetti ja ”kolmas”*: Tutkielma Georg Simmelin sosiologiasta. Helsinki: Tutkijaliitto.
- (2004) Aikalaisdiagnosi: Sosiologisen teorian kolmas lajityyppi? Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) *Sosiologia nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus, 19–39.
- NÄRVÄNEN, ANNA-LIISA & NÄSMAN, ELISABET (2004) Childhood as Generation or Life Phase? *Young Nordic Journal of Youth Research* 12:1, 71–91.
- OLICK, JEFFREY K. & ROBBINS, JOYCE (1998) Social Memory Studies: From ”Collective Memory” to the Historical Sociology of Mnemonic Practices. *Annual Review of Sociology* 24, 105–140.
- ORTEGA Y GASSET, JOSÉ (1961/1923) *The Modern Theme*. New York: Harper & Row.
- (1962/1933) *Man and Crisis*. New York: W. W. Norton.
- (1963/1929) *Massojen kapina*. Helsinki: Otava.
- Oxford English Dictionary (2006) *Oxford English Dictionary Online*. Oxford University Press. Käytettävissä Internetissä: <<http://dictionary.oed.com/>>.
- PAAVOLAINEN, OLAVI (1932) *Suursiivous eli kirjallisessa lastenkamarissa*. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.
- (2002/1929) *Nykyaikaa etsimässä*. Helsinki: Otava.
- PARSONS, TALCOTT (1942) Age and Sex in the Social Structure of the United States. *American Sociological Review* 7:5, 604–616.
- (1949) Age and Sex in the Social Structure. Teoksessa Talcott Parsons: *Essays in Sociological Theory*. Glencoe: The Free Press, 218–232.
- PARSONS, TALCOTT & BALES, ROBERT F. (1955) *Family, Socialization and Interaction Process*. New York: The Free Press.
- PILCHER, JANE (1994) Mannheim’s Sociology of Generations: An Undervalued Legacy. *British Journal of Sociology* 45:3, 481–495.
- (1995) *Age and Generation in Modern Britain*. Oxford: Oxford University Press.
- (1998a) Gender Matters? Three Cohorts of Women Talking about Role Reversal. *Sociological Research Online* 3:1. Luettavissa Internetissä: <<http://www.socresonline.org.uk/socresonline/3/1/10.html>>.
- (1998b) *Women of Their Time: Generation, Gender Issues and Feminism*. Aldershot: Ashgate.

- PURHONEN, SEMI (2001) *Suuret ikäluokat sukupolvena: Tutkimus 1945–50 syntyneiden suomalaisten sukupolvitietoisuudesta*. Sosiologian pro gradu-tutkielma: Helsingin yliopisto.
- PUTNAM, ROBERT D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- PUURONEN, VESA (1988) Sukupolvianalyysin mahdollisuuksista. *Nuorisotutkimus* 6:1/2, 2–13.
- REDLICH, FRITZ (1976) Generations: A Critique and Reconstruction. *Revue belge d'histoire contemporaine* 7:1–2, 243–271.
- RELANDER, JUKKA (1999) Taistolaisuuden psykohistoriaa. Teoksessa Sari Näre (toim.) *Tunteiden sosiologiaa II: Historiaa ja säätelyä*. Helsinki: SKS, 190–226.
- REMMLING, GUNTER W. (1975) *The Sociology of Karl Mannheim*. London: Routledge & Kegan Paul.
- RENTOLA, KIMMO (2004) Kevään 1968 isänmaan toivot. Teoksessa Sakari Saaritsa & Kari Teräs (toim.) *Työväen verkostot. Väki voimakas* 16. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 96–132.
- REULECKE, JÜRGEN (2003) Einführung: Lebensgeschichten des 20. Jahrhunderts – im "Generationencontainer"? Teoksessa Jürgen Reulecke (toim.) *Generationalität und Lebensgeschichte im 20. Jahrhundert*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, vii–xv.
- RIESMAN, DAVID (with Nathan Glazer & Reuel Denney) (1950) *The Lonely Crowd: A Study of the Changing American Character*. New Haven: Yale University Press.
- RILEY, MATILDA WHITE (1987) On the Significance of Age in Sociology. *American Sociological Review* 52:1, 1–14.
- RINTALA, MARVIN (1968). Political Generations. Teoksessa David L. Sills (toim.) *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. 6. New York: The Free Press, 92–96.
- (1979) *The Constitution of Silence: Essays on Generational Themes*. Westport: Greenwood Press.
- ROOS, J. P. (1980) Elämisen laatu ja elämäntapa 1970-luvulla. *Sosiaalinen aikakauskirja* 6.
- (1987) *Suomalainen elämä*. Helsinki: SKS.
- (2005) Missä he ovat nyt? 60- ja 70-lukulaiset aktivistit 2000-luvulla. Teoksessa Tommi Hoikkala, Sofia Laine & Jyrki Laine (toim.) *Mitä on tehtävää? Nuorison kapinan teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Loki-kirjat & Nuorisotutkimusverkosto, 53–102.

- ROSEMAN, MARK (2005) Generationen als “Imagined Communities”: Mythen, generationelle Identitäten und Generationenkonflikte in Deutschland vom 18. bis zum 20. Jahrhundert. Teoksessa Ulrike Jureit & Michael Wildt (toim.) *Generationen: Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs*. Hamburg: Hamburger Edition, HIS Verlag, 180–199.
- ROSENTHAL, GABRIELE (2000) Historische und familiale Generationenabfolge. Teoksessa Martin Kohli & Marc Szydlík (toim.) *Generationen in Familie und Gesellschaft*. Opladen: Leske + Budrich, 162–178.
- RUSINEK, BERND A. (2003) Krieg als Sehnsucht: Militärischer Stil und “junge Generation” in der Weimarer Republik. Teoksessa Jürgen Reulecke (toim.) *Generationalität und Lebensgeschichte im 20. Jahrhundert*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 127–144.
- RYDER, NORMAN (1965) The Cohort as a Concept in Study of Social Change. *American Sociological Review* 30:6, 843–861.
- SAARISTO, KIMMO (2003) Me noustiin kellareistamme: Suomalaisen rockin uusi aalto 1978–1981. Teoksessa Kimmo Saaristo (toim.) *Hyvää paha rock'n'roll: Sosiologia kirjoituksia rockista ja rockkulttuurista*. Helsinki: SKS, 91–112.
- SALASUO, MIKKO (2006) *Atomisoitunut sukupolvi: Pääkaupunkiseudun nuorisokulttuurinen maisema ja nuorisotyön haasteita 2000-luvun alussa*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuksia 2006:6.
- SCAFF, LAWRENCE A. (2005) The Mind of the Modernist: Simmel on Time. *Time & Society* 14:1, 5–23.
- SCHELSKY, HELMUT (1963/1957) *Die skeptische Generation: Eine Soziologie der deutschen Jugend*. Düsseldorf: Diederichs.
- SCHUMAN, HOWARD, BELLI, ROBERT F. & BISCHOPING, KATHERINE (1997) The Generational Basis of Historical Knowledge. Teoksessa James W. Pennebaker, Dario Paez & Bernard Rimé (toim.) *Collective Memory of Political Events: Social Psychological Perspectives*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 47–77.
- SCHUMAN, HOWARD & SCOTT, JACQUELINE (1989) Generations and Collective Memories. *American Sociological Review* 54:3, 359–381.
- SCOTT, WILBUR J. & GRASMICK, HAROLD G. (1979) Generations and Group Consciousness: A Quantification of Mannheim’s Analogy. *Youth & Society* 11:2, 191–213.
- SHERKAT, DARREN E. & BLOCKER, JEAN T. (1993) Environmental Activism in the Protest Generation: Differentiating 1960s Activists. *Youth & Society* 25:1, 140–161.
- SHILS, EDWARD (1981) *Tradition*. Chicago: University of Chicago Press.
- SIISIÄINEN, MARTTI (1990) Kuusikymmentäluvun henki ja vapaaehtoinen organisoituminen Suomessa. Teoksessa Martti Siisiäinen: *Suomalainen protesti ja yhdistykset*. Helsinki: Tutkijaliitto, 88–166.

- SIMMEL, GEORG (1895) Zur Soziologie der Familie. *Vossische Zeitung* (Berlin), Sonntagsbeilagen Nr. 26–27 vom 30.6. und 7.7.1895. Luettavissa Internetissä: <<http://www.socio.ch/sim/verschiedenes/1895/familie.htm>>. Hans Geser et al. (toim.) *Georg Simmel Online*. Soziologisches Institut der Universität Zürich, 2006.
- (1908) Die Selbsterhaltung der sozialen Gruppe. Teoksessa *Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Berlin: Duncker & Humblot, 374–459. Luettavissa Internetissä: <http://www.socio.ch/sim/soziologie/soz_8.htm>. Hans Geser et al. (toim.) *Georg Simmel Online*. Soziologisches Institut der Universität Zürich, 2006.
- (1917) Die Krisis der Kultur. Teoksessa *Der Krieg und die Geistigen Entscheidungen: Reden und Aufsätze*. München/Leipzig: Duncker & Humblot. Luettavissa Internetissä: <http://www.socio.ch/sim/krieg/krieg_kris.htm>. Hans Geser et al. (toim.) *Georg Simmel Online*. Soziologisches Institut der Universität Zürich, 2006.
- (2005) *Suurkaupunki ja moderni elämä*. Helsinki: Gaudeamus.
- SNOW, DAVID A. (2001) Collective Identity and Expressive Forms. Teoksessa Neil J. Smelser & Paul B. Baltes (toim.) *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, vol. 4. Amsterdam: Elsevier, 2212–2219.
- SOROKIN, PITIRIM (1957) *Social and Cultural Dynamics: A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethic, Law and Social Relationships*. One-Volume Edition. Boston: Porter Sargent Publisher.
- SPITZER, ALAN B. (1973) The Historical Problem of Generations. *American Historical Review* 78:5, 1353–1385.
- STRAUSS, WILLIAM & HOWE, NEIL (1991) *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York: Quill & William Morrow.
- SULKUNEN, PEKKA (1980) *Alkoholin kulutus ja elinolojen muutos toisen maailmansodan jälkeä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- (1981) Märkä sukupolvi, alkoholin kulutus ja alkoholipolitiikka 1980-luvulla. *Alkoholipolitiikka* 46:5, 240–246.
- SZYDLIK, MARC (toim.) (2004) *Generationen und Ungleichheit: Sozialstrukturanalyse*. Wiesbaden: Vs Verlag für Sozialwissenschaften.
- TOIVONEN, TIMO (1999a) *Empiirinen sosiaalitutkimus: Filosofia ja metodologia*. Porvoo: WSOY.
- (1999b): Kommentteja Matti Virtasen “Sukupolvi”-artikkeliin. *Sociologia* 36:3, 234–235.
- (2003) Sukupolvi yhteiskunnallisen muutoksen selittäjänä. Teoksessa Harri Melin & Jouko Nikula (toim.) *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 109–120.
- TROLL, L. E. (1970) Issues in the Study of Generations. *Aging and Human Development* 1:3, 199–218.

- TUOMINEN, MARJA (1991) "Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia": Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Helsinki: Otava.
- TURNER, BRYAN S. (1998) Ageing and Generational Conflicts: A Reply to Sarah Irwin. *British Journal of Sociology* 49:2, 299–304.
- TÖTTÖ, PERTTI (1996) Auguste Comte: Positivismin isä. Teoksessa Jukka Gronow, Arto Noro & Pertti Töttö: *Sosiologian klassikot*. Helsinki: Gaudeamus, 61–88.
- (2004) *Syvällistä ja pinnallista: Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino.
- VALKONEN, TAPANI, ALAPURO, RISTO, ALESTALO, MATTI, JALLINOJA, RIITTA & SANDLUND, TOM (1985) *Suomalaiset: Yhteiskunnan rakenne teollistumien aikana*. Porvoo: WSOY.
- VINCENT, JOHN A. (2005) Understanding Generations: Political Economy and Culture in an Ageing Society. *British Journal of Sociology* 56:4, 579–599.
- VIRTANEN, MATTI (1999a) Sukupolven tasot, fraktiot ja elämänkaari. *Sosiologia* 36:2, 81–94.
- (1999b): Toivoselle: metaforan ihanuus ja kurjuus. *Sosiologia* 36:3, 235–236.
- (2001) *Fennomanian perilliset: Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Helsinki: SKS & Stakes.
- VIRTANEN, VESA (1999) *Suomalaisen elämänkaari: Aineistoseloste*. Helsinki: Tilastokeskus, Elinolot, Haastattelu- ja tutkimuspalvelut.
- VUORI, JAANA & RONKAINEN, SUVI (2002) Fennomaanisiet miespolvet. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 15:2, 69–72.
- WASS, HANNA (2006) Sukupolviefekti äänestämässä: Mittaamiseen ja selittämiseen liittyviä kysymyksiä. *Politiikka* 48:1, 32–47.
- WEBER, MAX (1978/1922) *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press.
- WEISBROD, BERND (2005a) Cultures of Change: Political Generations and Silent Generations in Modern Germany. Vortrag im Bucerius Institute for Research of Contemporary German History and Society am 22. November 2005. Luettavissa Internetissä: <<http://www.generationengeschichte.uni-goettingen.de/wbgen.pdf>>.
- (2005b) Generation und Generationalität in der Neueren Geschichte. *APuZ: Aus Politik und Zeitgeschichte* 8/2005 (21. Februar), 3–9.
- WHALEN, JACK & FLACKS, RICHARD (1989) *Beyond the Barricades: The Sixties Generation Grows Up*. Philadelphia: Temple University Press.
- WHITTIER, NANCY (1997) Political Generations, Micro-Cohorts, and the Transformation of Social Movements. *American Sociological Review* 62:5, 760–778.
- WHYTE, WILLIAM H. (1956) *The Organization Man*. New York: Simon & Shuster.

- WILDT, MICHAEL (2005) Generation als Anfang und Beschleunigung. Teoksessa Ulrike Jureit & Michael Wildt (toim.) *Generationen: Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs*. Hamburg: Hamburger Edition, HIS Verlag, 160–179.
- WILSKA, TERHI-ANNA (2004) Nuorten kollektiivinen sukupolvitietoisuus Nuorisobarometrissä valossa. Teoksessa Terhi-Anna Wilska (toim.) *Oman elämänsä yrittäjät? Nuorisobarometri 2004*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura, julkaisu 44, 100–112.
- WOHL, ROBERT (1979) *The Generation of 1914*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- WOLDRING, HENK E. S. (1986): *Karl Mannheim. The Development of his Thought: Philosophy, Sociology and Social Ethics, With a Detailed Biography*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- WUTHNOW, ROBERT (1976) Recent Pattern of Secularization: A Problem of Generations. *American Sociological Review* 41:5, 850–867.
- WYATT, DAVID (1993) *Out of the Sixties: Storytelling and the Vietnam Generation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ZINNECKER, JÜRGEN (2003) “Das Problem der Generationen”: Überlegungen zu Karl Mannheims kanonischem Text. Teoksessa Jürgen Reulecke (toim.) *Generationalität und Lebensgeschichte im 20. Jahrhundert*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 33–58.